

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS 204
Seminarieledare: Kristian Gerner
Handledare: Yvonne-Maria Werner
Seminarium: 11/9-06, 10:15, Blå rummet, Historiska institutionen

Postmodernismens sublima objekt
En fallstudie om postmodernistisk teori i svensk historiografi

Admir Skodo

Innehållsförteckning

I. INLEDNING.....	7
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR.....	9
KÄLLOR OCH AVGRÄNSNINGAR.....	10
II. TIDIGARE FORSKNING – PÅ VÄG MOT EN DEFINITION AV POSTMODERNISTISK HISTORIOGRAFI.....	13
POSTMODERNISM OCH BRITTISK HISTORIOGRAFI.....	13
POSTMODERNISM OCH SVENSK HISTORIOGRAFI.....	33
III. TEORETISKA OCH METODOLOGISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	37
DISKURSANALYS: DISKURSTEORI OCH KRITISK DISKURSANALYS.....	37
BORTOM DISKURSANALYS: ANTAGONISM, HEGEMONI OCH DET REALA.....	42
<i>Samhällets omöjlighet: antagonism och hegemoni.....</i>	<i>42</i>
<i>Samhällets och subjektets omöjlighet: det Reala.....</i>	<i>49</i>
SPRÅKSPEL/FAMILJ ELLER DISKURS/DISKURSORDNING?.....	55
RADIKAL- OCH MODERAT POSTMODERNISM: DEFINITIONEN AV POSTMODERNISM I HISTORIOGRAFIN.....	58
IV. ANALYS.....	61
HISTORIKERNS OCH NUTIDENS RELATION TILL DET FÖRFLUTNA.....	61
SPRÅK OCH MATERIELL VERKLIGHET.....	69
METABERÄTTELSE.....	73
SUBJEKT OCH KRITIK.....	77
V. SAMMANFATTANDE ANALYS.....	90
POSTMODERNISMENS SUBLIMA OBJEKT.....	90
ELIMINERING AV TEORI, ETIK OCH POLITIK?.....	94
REFERENSER.....	97
KÄLLOR.....	97
LITTERATUR.....	97
INTERNET.....	102

I propose that the question of postmodernism be read not merely as the question that postmodernism poses for feminism, but as the question, what is postmodernism? What kind of existence does it have?

- JUDITH BUTLER, "Contingent Foundations. Feminism and the Question of 'Postmodernism'"

Den exakta definitionen av ett reallt objekt är sålunda: en orsak som inte existerar i sig själv, utan endast är närvarande som en serie effekter, alltid i en förvrängd, förskjuten form. Om det reala är det omöjliga, är det precis denna omöjlighet som vi måste försöka förstå genom dess effekter.

- SLAVOJ ŽIŽEK, *Ideologins sublima objekt*

I. Inledning

I stora delar av den historiska akademiska världen har en strid rasat på senare tid mellan forskare som argumenterar för en postmodernistisk historieskrivning¹ och forskare som motsätter sig denna i dagens läge inte så nya teoribildning.² Inte minst tidskriften *Rethinking History. Journal For Theory and Practice* har framträtt som ett centralt forum för postmodernistiska historiker.³ Men Sverige och svenska historiker lyser med sin frånvaro i denna internationella debatt. Betyder denna frånvaro att postmodernismen endast är ett marginellt fenomen i svensk historieskrivning? Kan vi överhuvudtaget tala om postmodernism i en svensk historiografi? Vad är postmodernism i så fall? En huvudtes som jag kommer att driva, på grundval av en analys av historievetenskapliga arbetens teoretiska premisser, är att vi kan tala om en ”svensk postmodernism i historiografin”.⁴ En annan central utgångspunkt är den ofta okritiska inställning som svenska (och även internationella) historiker har till sina egna teoretiska och filosofiska premisser.⁵ Man kan därför i denna uppsats urskilja ett *specifikt kritiskt* element gentemot den (postmodernistiska) historiska forskningens teoretiska grundvalar.

Det kan förefalla anmärkningsvärt att få postmodernistiskt influerade historiker har bemött den kritik mot postmodernism som framförts av exempelvis historikern Arne Jarrick. Man skulle kunna förklara detta genom att hänvisa till att historiker inte är filosofer och därför är obenägna att ge sig in i denna typ av debatter. De tar sitt studieobjekt för givet och förutsätter att historikern utifrån en teoretisk och/eller kontextualiserande analys av sociala, politiska, mentala, ekonomiska etc företeelser kan urskilja mönster och göra utsagor om och därmed förklara eller förstå den förflutna verkligheten. Poängen är att detta mönster eller denna förklaring/förståelse ses som ett objekt som är möjligt att identifiera, därför ifrågasätts

¹ Med historieskrivning menas här den forskning som bedrivs på ett universitets historiska institution. När historiografi används i texten är det synonymt med historieskrivning. Jag skriver ”postmodernistisk” för att jag vill särskilja teori (postmodernistisk) från det samhällstillstånd som man ofta betecknar som postmodernt. Det är det förra som här studeras.

² Se Thompspon, Willie, *Postmodernism and History*, Basingstoke 2004, s. 1. Denne brittiske historiker menar att postmodernismen under de senaste tjugo åren har vunnit stora steg bland historiker.

³ Givetvis är denna diskussion närvarande i andra större historiska tidskrifter som *History & Theory* och *Past & Present*.

⁴ Om svensk postmodernism används är det synonymt med svensk postmodernism i historiografin.

⁵ Teori implicerar även filosofi i denna uppsats, i bemärkelsen av epistemologi, ontologi och semantik. Jag måste f.ö. uppmärksamma läsaren på distinktionen mellan ontologi och metafysik i denna uppsats: det senare är en gren av filosofin som behandlar varat som vara, d.v.s. har som syfte att utröna vår tillvaros yttersta natur; ontologin är en del av metafysiken som syftar till att urskilja olika typer eller kategorier av ting som existerar och deras relationer dels till varat och dels mellan olika ting.

inte de bakomliggande teoretiska premisserna. I denna uppsats kommer jag att studera denna inomvetenskapliga problematik och förhoppningsvis väcka en debatt rörande dessa frågor.⁶

En av den postmodernistiska teoribildningens främsta – eller snarare sagt mest radikala – teser när det gäller historiografin uttrycks ofta som att den kunskap som historikern producerar genom sina analyser till formen inte kan skiljas från skönlitteratur. Historikern utgår visserligen från enskilda fakta som kan sägas ha en referens till verkliga händelser eller personers intentioner, men han/hon organiserar dem på ett godtyckligt och harmoniserande sätt så att en meningsfull berättelse framträder.⁷ En utveckling av denna argumentation visar att postmodernistiskt influerade historiker och teoretiker ser historiska källor och historisk kontext som högst problematiska. Vidare ges språket ontologiskt företräde, vilket innebär att den sociala verkligheten ofta kan reduceras till en ”social text”. Detta synsätt är inspirerat av strukturalism och poststrukturalism; utgångspunkten är här att vi kan studera det sociala som ett system av tecken, som en syntax eller diskurs. Subjektet som autonomt, transcendentalt och essentiellt avskrivs ofta i denna tradition. Teleologiska och totaliserande berättelser likaså, det (före)ligger alltid ett gap mellan det förflutna och nuet som inte låter sig överträdas av historikern.⁸ En annan aspekt av postmodernismens inflytande är att tidigare orepresenterade grupper har kommit att lyftas fram, framför allt genom postkoloniala och feministiska (eller genusvetenskapliga) studier med maktrelationer och makstrukturer i centrum.⁹

Den postmodernistiska kritiken innebär med andra ord ett radikalt ifrågasättande av den kunskaps- och vetenskapssyn som, de ideologiska och teoretiska skillnaderna mellan de olika skolbildningarna till trots, präglar en stor del av dagens västerländska historieforskning. Jag välkomnar denna kritik som prövar historikerns epistemologiska och ontologiska premisser till det yttersta, eftersom han/hon onekligen ställs inför sådana problem varje gång en forskningsuppgift initieras. Men faktum är att även postmodernistiskt influerade historiker

⁶ Teoretiska och filosofiska influenser är ibland svåra att förlägga i samma kontext som politik, ekonomi o.s.v. Ofta har de uppsättningar av regler och normer som inte kan reduceras till den omgivande kontexten och kommer, av den anledningen, här att studeras inomvetenskapligt. Vetenskapsfilosofen Thomas Kuhn hävdar det samma när han ser naturvetenskapens utveckling i form av inkommensurabla paradigmen som avlöser varandra i form av vetenskapliga revolutioner. Enligt Kuhn är ett paradigm [bl.a.] den uppsättning av teorier, hypoteser, normer o.s.v. som utgör normalvetenskapen för en tid. När paradigmet centrala teser ifrågasätts genom anomalier leder detta så småningom till en revolution där hela paradigmet ersätts av ett annat. Se Kuhn, Thomas S., *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago 1970. Den huvudsakliga poängen här är att det vetenskapliga samhället har en egen uppsättning av normer och ideal som i hög grad kan studeras oberoende från resten av samhället.

⁷ Den som har framför denna tes kraftigast är den amerikanske historiefilosofen Hayden White.

⁸ De ovannämnda teserna kan sägas utgöra en kort inledande resumé över teoretikerna Michel Foucault, Jacques Derrida, Ferdinand de Saussure, Franklin R. Ankersmit och historikerna Keith Jenkins, Alun Munslow, Gareth Stedman-Jones och Patrick Joyce, m.m.

⁹ Exempelvis Homi K. Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak och Joan Wallach Scott.

och teoretiker hamnar i svårigheter. Jag utgår därför inte från att postmodernismen är teoretiskt överlägsen andra former av teoretiskt tänkande. Den korta diskussionen ovan kan tolkas som om postmodernism skulle vara ett definitionsmässigt och semantiskt gripbart – om än svårfångat – *objekt* som låter sig analyseras och beskrivas.¹⁰ Förvisso håller de flesta forskare med om att postmodernismen är en svårfångad samlingsbeteckning, men samtidigt görs det ständiga försök att urskilja dess fundament och göra det till objekt för analys eller kritik eller bejakande. Detta har fått till följd att såväl motsägelsefulla element som forskare, exempelvis Michel Foucault, hänförts till kategorin postmodernism. I det senare fallet trots att Foucault själv aldrig kallade sig postmodernist och trots att en central del av hans teori – *episteme* – skulle kunna falla under beteckningen metaberrättelse. Detta aktualiserar frågan om och i så fall hur vi ska förstå postmodernistiska influenser i historiografien, ja den postmodernistiska historiografins epistemologiska och ontologiska status som sådan. Jag ämnar i detta forsknings-pm att visa på vilket sätt detta kan möjliggöras och vilka teoretiska – och i hög grad politiska och etiska – konsekvenser det får.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna studie är dels att diskutera tidigare forskning om postmodernism och historiografi i Sverige och Storbritannien och dels att presentera en teori och metodologi för en djupare studie av detta fenomen.

För att visa relevansen av mitt perspektiv kommer jag att genomföra en fallstudie där jag analyserar ett begränsat antal svenska avhandlingar i historia i syfte att identifiera postmodernistiska influenser och visa att det skulle vara fruktbart att utöka studien till en komparativ undersökning av Sverige och Storbritannien. *Jag kommer således att indikera förekomsten av en "svensk postmodernism" och visa på dess diskursiva artikulering och teoretiska grundvalar som ett första led i en planerad större komparativ jämförelse mellan svensk och brittisk historisk forskning.* Jag kommer i min studie att utgå från ett antal frågeställningar, varav de tre övergripande är:

- (i) *Hur kan man teoretiskt närma sig och förstå postmodernism som en teoretisk riktning? Vad säger oss detta om postmodernismens konstitution?* Att jag gör detta till en direkt fråga kommer av den anledningen att jag anser att det teoretiska perspektiv som jag är influerad av i hög grad är tilltalande när det gäller såväl subjektets som

¹⁰ Objekt ska här inte förstås i dess materiella bemärkelse, det är i stället den lacanianska tesen om det *Reala objektet* som här åsyftas.

samhällets konstitution; (ii) *kan man urskilja postmodernistiska influenser i de undersökta avhandlingarna?*

För att svara på den tredje frågan måste jag – med tidigare forskning om postmodernism och historia som utgångspunkt – analysera förekomsten av de som anses vara de mest generella teoretiska grunddragen. Frågorna blir då:

- *Vilka moment och nodalpunkter kan urskiljas i de undersökta avhandlingarna i jämförelse med de moment och nodalpunkter som anses utgöra postmodernism? Vilka slutsatser om postmodernismens konstitution kan man dra av detta?*

Analysen kommer i denna uppsats att vara tematisk. I avhandlingen planerar jag att studera avhandlingarna kronologiskt, från ca 1980 fram till idag, för att se huruvida vi kan skönja postmodernistiska influenser under en längre tid och huruvida dessa har förändrats och på vilket sätt (Jag ämnar f.ö. att skriva avhandlingen på engelska). Möjliga frågor blir i det fallet (utöver de redan ställda): *(i) kan man urskilja postmodernistiska influenser i historiografin redan ca 1980? Har det skett förändringar i den postmodernistiska historiografin från ca 1980 till idag? Hur har dessa förändringar påverkat dess teoretiska grundvalar? Det komparativa perspektivet i avhandlingen medför frågorna: finns det likheter och skillnader mellan postmodernistisk historiografi i Sverige och Storbritannien? Eller kan man återföra den postmodernistiska historiografin i båda länder till samma postmodernism, d.v.s. samma teoretiska fundament? Alla dessa frågor är till stor del överlappande, att separera dem är ett medvetet val och syftar till att underlätta analysen.*

Källor och avgränsningar

Källunderlaget i fallstudien utgörs av fem avhandlingar från Lunds universitet. Antalet är baserat på arbetsekonomiska skäl. Avhandlingarna kommer att studeras i syfte att visa på dels förekomsten av en svensk postmodernism och dess teoretiska grundvalar; dels på möjligheterna att utöka undersökningen till att omfatta ett större urval av svenska- och brittiska avhandlingar. En analys av detta källmaterial skulle m.a.o. ge en indikation på att vi kan tala om en svensk postmodernism och samtidigt visa att det behövs ytterligare studier för att stärka denna tes.¹¹ Jag ämnar inte undersöka historiska tidskrifter då jag söker mera

¹¹ Följande avhandlingar utgör källmaterialet: Edenheim, Sara, *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Stockholm/Stehag 2005; Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klassamhället. Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Stockholm 2005; Nilsson, Roddy, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet*, Lund 1999; Selling, Jan, *Ur det förflutnas skuggor. Historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990-2000*,

systematiska teoretiska diskussioner än de som förs i kortare artiklar. Anledningen till att jag inte alls behandlar brittiska avhandlingar är för att de som oftast inte publiceras och jag har inte haft möjlighet att få tillgång till dem.

Jag har varit i kontakt med brittiska Institute for Historical Research (IHR) vid University of London och erhållit listor på alla brittiska avhandlingar i historia publicerade mellan 1980-2004 (utom åren 1993 och 1994, eftersom dessa listor är slutsålda och har inte publicerats på internet).¹² De enda publicerade listor på svenska avhandlingar som finns i dagsläget står att finna i två rapporter, vilka täcker åren 1996-2001.¹³ Historikern Stefan Eklöf Amirell arbetar för tillfället på en bibliografi över svenska avhandlingar i historia mellan 1976-2005. Denna torde vara publicerad innan jag påbörjar forskarutbildningen.

Det är utifrån dessa listor jag kommer att välja ca 40 avhandlingar till den planerade avhandlingen. Urvalsprinciperna är inte lätta att beskriva och kommer av den anledningen till viss del att göras slumpvist. Men övergripande gäller, för både fallstudien och avhandlingen, att det handlar om avhandlingar vars studieobjekt utgörs av föreställningar, mentaliteter eller idéer under den moderna tiden, d.v.s. ca 1800 och framåt.

Initialt försökte jag att välja mina analysobjekt på grundval av de recensioner av avhandlingar som ges i *Historisk tidskrift*. Jag insåg emellertid tämligen snart att teoretiska kommentarer inte ges stort utrymme, därför kunde jag inte sluta mig till huruvida recensenten betraktade en viss avhandling som postmodernistisk eller inte. I ett sådant läge måste man ta risker och pröva sig fram helt enkelt.

I den empiriska fallstudien har jag valt att studera avhandlingar som har framlagts mellan åren 1999-2006, eftersom det är dessa forskare som är den nya generationens historiker; en studie av deras forskning ger en fingervisning om den nyare historieskrivningens postmodernistiska influenser och teoretiska fundament.

En aspekt av postmodernistisk teori anses av några vara postkolonialism. Så går exempelvis den brittiske litteraturvetaren Robert Young så långt att han hävdar att detta är det centrala i postmodernismen, d.v.s. ett ifrågasättande av västerlandet som jordens dominerande

Stockholm/Stehag 2004; Wiklund, Martin, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Stockholm/Stehag 2006.

¹² *History Theses 1981-90. Historical Research for Higher Degrees in the Universities of the United Kingdom*, compiled by Horne, Joyce M., London 1994; *Historical Research for Higher Degrees in the United Kingdom. List No 54. Part I. Theses Completed 1991*, compiled by Horne, Joyce M., London 1992; *Historical Research for Higher Degrees in the United Kingdom. List No 54. Part I. Theses Completed 1992*, compiled by Horne, Joyce M., London 1993. Listor på avhandlingar publicerade mellan 1995 och 2004 finns på internet: <http://www.history.ac.uk/ihr/Resources/Theses/index.html> den 15 juli 2006.

¹³ Aronsson, Peter, *Historisk forskning på väg -vart?. En översikt över avhandlingar och forskningsprojekt vid de historiska universitetsinstitutionerna samt en kritisk granskning av den officella vetenskapliga debattens form och funktion i Sverige 1990-1996*, Växjö 1997; *Utvärdering av grundutbildning och forskarutbildning i historia vid svenska universitet och högskolor*, Stockholm 2003.

centrum och insikten att västerlandet och dess civilisation har varit förtryckande gentemot icke-västerländska samhällen.¹⁴ Av arbetskonomiska skäl kommer jag emellertid inte att behandla denna aspekt i min studie.

¹⁴ Young, Robert, *White Mythologies. Writing History and the West*, London and New York 1990, s. 19-20: "Postmodernism can best be defined as European culture's awareness that it is no longer the unquestioned and dominant centre of the world. [...] a certain self-consciousness about a culture's own historical relativity [...]". Young anser också att poststrukturalism kan hänföras till postmodernism, men inte omvänt, eftersom poststrukturalism "does not offer a *critique* by positioning itself outside 'the West', but rather uses its own alterity and duplicity in order to effect its deconstruction". "[...] as 'History' gives way to the 'Postmodern', we are witnessing the dissolution of 'the West'".

II. Tidigare forskning – på väg mot en definition av postmodernistisk historiografi

I detta kapitel avser jag att presentera och diskutera de viktigaste verken som behandlar relationen mellan postmodernistisk teori och historisk forskning. Jag kan däremot redan nu säga att det inte har gjorts någon forskning som direkt har studerat postmodernistiska influenser i historiska avhandlingar. Postmodernism är i stället något som oftast *förutsätts* utan närmare reflektion. Detta är alltså inte en diskussion av tidigare forskning i traditionell bemärkelse, eftersom en sådan inte existerar. Det är i stället en diskussion om postmodernistiska företrädare eller forskare som anses vara det.

Av praktiska skäl är detta kapitel uppdelat i två avsnitt: dels ett om tidigare forskning om postmodernism i svensk historiografi och dels ett om densamma i brittisk historiografi. Tyngdpunkten kommer att ligga på den senare och i den kommer också den internationella forskningen om postmodernism att behandlas.

Resultatet av denna genomgång kommer att användas för att formulera en definition av postmodernistisk historiografi som sedan kommer att agera som utgångspunkt vid analysen i fallstudien och senare i den planerade avhandlingen om postmodernism i Sverige och Storbritannien.¹⁵ Tidigare forskning kommer att diskuteras fortlöpande genom hela uppsatsen, varvid de här framförda teserna presenteras och sätts i relation till mina egna.

Postmodernism och brittisk historiografi

Det har nyligen kommit ut två böcker som behandlar just relationen mellan postmodernistisk teoribildning och historisk forskning. Den ena är skriven av den postmodernistiskt influerade brittiske historikern Callum G. Brown och den andra av den likaledes brittiske – men till postmodernismen negative – historikern Willie Thompson.¹⁶ Gemensamt för båda författarna är att de erkänner att postmodernism är ett brokigt och mångvarierat fenomen, men de tror sig *trots detta* finna generella egenskaper för den. Det är i hög grad samma karaktärsdrag hos postmodernismen som framträder i båda böckerna. Eftersom dessa böcker behandlar postmodernism och historiografi är det lämpligt att låta deras karaktäristik av postmodernismen utgöra en inledande ram för diskussionen.

¹⁵ Det är möjligt att definitionen i avhandlingen kommer att inkludera ett kvantitativt större material, men betraktat från mitt teoretiska perspektiv utgör detta inte något problem.

¹⁶ Thompson, *Postmodernism*; Brown, Callum G., *Postmodernism for Historians*, Harlow 2005.

Båda författarna anser att *språkets* och *textens* funktion i studier av det förflutna är kärnan i postmodernismen, såväl ontologiskt och analytiskt. Således anser Thompson att objekt, händelser och processer i postmodernismen får en mening först när de begreppsliggjorts diskursivt, d.v.s. som en språklig struktur:

Therefore language and the related concept of **discourse** has in some sense an **ontological** reality anterior to what we think as the material world – in other words it cannot even *be* the material world (a conceptual abstraction) until it has been grasped by language.¹⁷

På liknande sätt anser Brown att det är diskurs och tecken (*sign*) som är kärnan i postmodernistisk teori.¹⁸ Vidare är båda författarna ense om att detta innebär att den viktigaste premissen i historiska studier är föreställningar (*representations*) och inte den yttre materiella verkligheten, vilket följer ur premissen att språket ges ontologiskt företräde, d.v.s. att språket strukturerar vår uppfattning av verkligheten. Den konkreta följden av ett sådant synsätt blir att hela tillvaron kan studeras som en språklig struktur (som en diskurs eller syntax). Och eftersom vi endast kan tala om oändligt många föreställningar av verkligheten och aldrig som den är *i-sig*, menar postmodernistiska företrädare att det inte kan finnas någon egentlig auktoritet beträffande tolkningen av historien och därför inte heller någon sanning eller objektivitet i historieskrivningen.¹⁹ Det är detta som utgör roten till postmodernismen enligt Brown och Thompson. En annan viktig orsak till varför postmodernistiska företrädare menar att det inte kan finnas en slutgiltig auktoritativ tolkning av historien är den djupa misstron mot *metaberättelser*, d.v.s. övergripande *teleologiska* och/eller *totaliserande* berättelser eller strukturer som med anspråk på objektivitet ska förklara människans och samhällets tillstånd och/eller utveckling, såsom , såsom upplysningens, marxismens och framstegstankens (med rot i upplysningen) metaberättelser.²⁰ Den franske filosofen Jean-François Lyotard var en av de första i denna kritiska krets. I sin numera berömda *The*

¹⁷ Thompson, *Postmodernism*, s. 2.

¹⁸ Brown, *Postmodernism*, s. 3. Även historikern Norman J. Wilson hävdar att postmodernismen huvudtes är att "knowledge does not simply reflect reality; it creates this reality in the process of knowing it. Postmodern philosophy emphasizes language as one of the constituent elements of reality". Wilson, Norman J., *History in Crisis? Recent Directions in Historiography*, Upper Saddle River 2004, s. 126-127.

¹⁹ Thompson, *Postmodernism*, s. 94; Brown, *Postmodernism*, s. 6-7. Den tyska historieteoretikern Jörn Rüsen har också kommit till en liknande slutsats. Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft. Historieteoretiska texter*, Göteborg 2004, s. 29-41: "Mot detta moderna förtingligande av historien till den rationella kunskapens studiefält betonar den postmoderna historieteorin den icke-tingsliga ('fiktiva') karaktären av historien som meningskonstruktion". Historien har i postmodernistisk teori således förlorat sin referentiella karaktär enligt Rüsen. Detta har andra implikationer, exempelvis moraliska, vilka behandlas längre fram.

²⁰ Thompson, *Postmodernism*, s. 107-111; Brown, *Postmodernism*, s. 149-152. Den amerikanske historikern Robert F. Berkhofer talar om "the Great Story" som är den stora eller största kontext som historikern förlägger sin studie i och som därmed är en totalisering av det förflutna som ger mening åt en studie. Berkhofer, Robert F., *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse*, Cambridge, London 1995, s. 40.

Postmodern Condition (La condition Postmoderne) hävdar han att det västerländska samhället är i ett tillstånd av "postmodernitet" där den vetenskapliga kunskapen (den postmoderna) har kommit till insikt om att den tidigare vetenskapen har legitimerat sig i samhället just genom objektiva metaberättelser (*Grand Récits*) av skilda slag, berättelser som till sin form inte har varit vetenskapliga (denoterande). De har i stället varit antingen teleologiska eller tjänat ett politiskt syfte. Nu har, menar Lyotard, vetenskapens företrädare insett det inkonsekventa i och därför tagit avstånd från dessa metaberättelser och i stället, som en reaktion, valt att befatta sig med det obestämbara, det paradoxala, det ofullständiga o.s.v. som är det enda som inte har anspråk på universalitet eller objektivitet.²¹

Jag måste klargöra att jag inte har för avsikt att ta ställning till postmodernismens kronologiska ursprung. Den som försöker göra detta ställs inför en rad svårlösta problem. Ska man gå så långt tillbaka som Friedrich Nietzsche? Eller kanske ta sin utgångspunkt i James Joyce och försöka se hur postmodernistiska teoretiker och historiker har varit influerade av alla dessa tänkare och riktningar i frågor rörande subjekt, språk, sanning m.m.? Eller ska man se postmodernism endast som ett brott mot modernism? I det sistnämnda fallet uppkommer i så fall frågan vad modernism är, en fråga som kräver en egen omfattande undersökning. Nej, detta vore alltför komplicerat, i varje fall i en studie av denna omfång. Jag kommer därför att nöja mig med att analysera postmodernistiska influenser om (i) historikerna själva uttrycker att de är postmodernistiskt influerade och/eller (ii) om de och/eller deras verk framställs som postmodernistiskt av andra forskare. Jag kommer i detalj att diskutera problematiken om hur man teoretiskt kan betrakta postmodernismen i det teoretiska och metodologiska kapitlet.

Brown och Thompson ser *ursprunget* till inriktningen mot språket i *strukkturalismen* och *poststrukkturalismen* och enligt båda var den schweiziske lingvisten Ferdinand de Saussures och de franska teoretikerna Roland Barthes, Michel Foucaults och Jacques Derridas tänkande tongivande i denna utveckling. Det var de Saussures lingvistik som la grunden till både strukkturalism och poststrukkturalism vid förra sekelskiftet. Allt i tillvaron kunde enligt denna studeras som ett system av *tecken*, som en språklig struktur.²² Relationen mellan tecken och

²¹ Lyotard, Jean-François, *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*, Manchester 1986, s. 60: "Postmodern science – by concerning itself with such things as undecidables, the limits of precise control, conflicts characterized by incomplete information, 'fracta,' catastrophes, and pragmatic paradoxes – is theorizing its own evolution as discontinuous, catastrophic, nonrectifiable, and paradoxical. It is changing the meaning of the word *knowledge*, while expressing how such a change can take place. It is producing not the known, but the unknown. And it suggests a model of legitimation that has nothing to do with maximized performance, but has as its basis difference understood as paralogy". Som kommer att göras med många andra tänkare i denna studie, är denna framställning en förenkling av Lyotards filosofi. Det finns en kort artikel på svenska som utgör sammanfattning av hans främsta teser: Lyotard, Jean-François, "Svar på frågan: Vad är det postmoderna?", *Postmoderna tider*, red. Löfgren, Michael & Molander, Anders, Stockholm 1986.

²² Tecken ska här inte förväxlas med enbart enskilda ord, ett tecken kan praktiskt taget vara flera ord eller utsagor i form av en föreställning i relation till andra föreställningar.

en yttre materiell referent är alltid godtycklig enligt strukturalistisk teori. Mening uppstår i stället genom att tecken står i en differentiell relation till andra tecken, således får exempelvis tecknet ”hund” sin mening genom att skilja sig från ”katt”, ”mus” eller ”hand”.²³ Men de Saussure ville inte helt skära av förbindelsen mellan språket och den yttre verkligheten: ett tecken består således av det *betecknade* (*signifié*) och det *betecknande* (*signifiant*). Båda är föreställningar men det förra är det betecknade tinget i-sig, medan det senare är själva begreppet vars mening uppstår i relation till andra tecken. Vidare delade de Saussure språket i två nivåer: dels *langue* som är den oföränderliga strukturen i språket där tecken ger varandra mening relationellt. Dels *parole*, det konkreta språkbruket där människor tillämpar tecknen i *langue*. *Langue* utvecklas synkront enligt de Saussure och är därför bättre lämpat för ett vetenskapligt studium än det diakrona och oberäkneliga *parole*. Just detta, d.v.s. bristen av att förklara förändring, skulle medföra till poststrukturalismens utveckling.²⁴

Postrukturalistisk teori utgår från samma grundläggande premiss som strukturalistisk, d.v.s. att allting kan studeras som ett språkligt system, men reviderar vissa komponenter på ett omfattande vis. Det mest centrala torde vara införandet av diakroni. Man kan med viss försiktighet hävda att *parole* ersätter *langue* som det centrala studieobjektet. Teorin får även i allmänhet en mer systematisk och bredare form. Hela samhället ses som *språkligt konstruerat*, d.v.s. konstruerat som system av tecken som ofta går under namnet *diskurser*. Diskurser är vidare dominerande i konstruktionen av subjektets identitet, vilken därför även ses som determinerad genom att subjekt intar olika (subjekt)positioner inom olika diskurser. Diskurser fastställer helt enkelt de gränser för vad ett subjekt kan göra eller tänka (och yttra) i en given situation vid en given tidpunkt. Subjektet som studieobjekt, d.v.s. som en rationell aktör med en fri vilja, försvinner alltså till förmån för de övergripande strukturer som formar det, således menade sig exempelvis Michel Foucault kunna skriva en historia utan subjektet.²⁵

Den franske kultur- och samhällsteoretikern Roland Barthes menar som en följd av detta att även historieskrivningen är en diskursiv produkt, eftersom historikern från ett begränsat eller överflödigt antal enskilda utsagor själv på ett godtyckligt sätt måste relatera dessa till en harmonisk diskurs.²⁶ Barthes anses ha en fot både i strukturalismen och i poststrukturalismen. Han bidrog till förskjutningen från strukturalism till poststrukturalism genom att – främst på

²³ Exemplet är hämtat från Jørgensen, Winther, Marianne & Philips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Lund 2006, s. 16-17.

²⁴ de Saussures bidrag ska däremot inte underskattas, Brown påpekar exempelvis att det är just det ovan skisserade som är den viktigaste teoretiska delen i hans bok. Brown, *Postmodernism*, s. 35.

²⁵ Skodo, Admir, ”Foucault och subjektet: en konstant i filosofihistorien”, *In-blick, forum för humanistiskt tänkande*, 2005, <http://www.kult.lu.se/index.php?page=692> den 15 juli 2006. Se också Azar, Michael, ”Foucault (& Nietzsche): Historien, Subjektet, Makten”, *Filosofisk tidskrift* 1995:1. Dessa två artiklar kan tjäna som en kort introduktion till Foucaults tänkande; den förra bör betraktas med stor försiktighet, eftersom den i vissa avseenden är bristfällig. I synnerhet då den exkluderar Foucaults verk om sexualitet.

1960- och 70-talen – utöka den semiologiska analysen till konkreta delar av kulturen. Den mesta kända är myter och mytbildning, där han helt enkelt såg myten som ett system av tecken med dolda och normativa koder som kunde studeras semiologiskt. Därutöver inbegrep Barthes också den sociala kontexten i sina analyser; således kan man säga att parole sattes i centrum.²⁷

Hur har detta tänkande påverkat den historiska forskningen? Man kan urskilja en, vad jag vill kalla, *radikal postmodernistisk*²⁸ kritik av den historievetenskapliga utvecklingen på grundval av (främst) dessa språkliga begränsningar. Inte minst Hayden White har varit framträdande i denna kritik. Whites huvudtes är att ett historiskt verk i sista hand är beroende av lingvistiska och skönlitterära konventioner för sin mening och förklaringsseffekt. White hävdar att det finns en lingvistisk djupstruktur som föregår både den medvetna teoretiska reflektionen och det empiriska arbetet när historiker söker att förklara historiska fenomen och processer, och denna djupstruktur är till sin natur skönlitterär (*poetic*). Han talar om fyra huvudsakliga skönlitterära strategier, *tropes* (*tropes*), som används av historiker för att karaktärisera historien; dessa är *metafor*, *metonymi*, *synekdoke* och *ironi*.²⁹ Vidare hävdar White att alla historiska verk vilar på berättartekniker (*modes of emplotment*) som till sin form är skönlitterära, och dessa är de *romantiska*, *tragiska*, *komiska* och *satiriska* teknikerna.³⁰ Historikern använder vidare olika argumentationstekniker (*modes of argument*) för att förklarara historisk utveckling, d.v.s. *formistiska*, *organicistiska*, *mekanistiska* och *kontextualistiska* argument.³¹ Slutligen är historikern beroende av ideologiska implikationer i

²⁶ Barthes, Roland, ”The Discourse of History”, *The Postmodern History Reader*, red. Jenkins, Keith, London and New York 1997, s. 121.

²⁷ Vissa anknyter postmodernismen och postrukturalismen till den s.k. ”cultural turn”, som på ca 1980-talet med inspiration från exempelvis Clifford Geertz, Foucault, Derrida o.s.v. började att ifrågasätta värdet i de sociala och materialistiska förklaringar som ansågs vara rådande i t.ex. marxistiska eller ekonomiska analyser. Man började i stället att använda symboler, ritualer, sanning, kultur, berättelse, diskurs och mikrohistoria som analytiska instrument i stället för social struktur eller klass. Mening av språkliga representationer kom i fokus genom semiotiska (strukturelistiska) analyser i stället för metabertälser. Se ”Introduction”, *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture*, red. Bonnell, Victoria E. & Hunt, Lynn, Berkeley, Los Angeles, London 1999.

²⁸ Hädanefter *RPM*.

²⁹ White, *Metahistory*, s. 34-37: Metafor är den trop varvid ett fenomen kan karaktäriseras i likheter eller skillnader, genom analogi, exempelvis ”min kärlek, en ros”. Metonymi är tropen där namnet på en del av ett ting ersätter namnet på hela tinget, exempelvis ”femtio segel” istället för ”femtio skepp”. Enligt den synekdokeiska tropen får en del symbolisera egenskapen/kvaliteten på helheten, White exemplifierar med ”he is all heart”. En ironisk utsaga, slutligen, negerar på figurativ nivå det som bejakas på bokstavlig nivå eller vice versa.

³⁰ White, *Metahistory*, s. 27: Med romantisk teknik menar White att historien reduceras till en kamp mellan gott och ont, där en hjälte ofta segrar för det goda och transcenderar. Komedin förklarar genom att reducera historien till en försoning mellan olika grupper eller idéer, med harmoni som resultat. Tragedins mål är att visa på insikten att vi är slavar under jordiska mekanismer. Satiren vill visa att vi är och alltid har varit slavar under jordiska mekanismer.

³¹ White, *Metahistory*, s. 13-19: Det formistiska argumentet söker det unika eller variationen i ett objekt, samt att klassificera och generalisera det förflutna. Det organicistiska argumentet är integrerande, olikheter ses från ett

sina undersökningar. White urskljer *anarkism, konservatism, liberalism* och *radikalism* som grunden för alla ideologier. White visar i *Metahistory* hur dessa strategier, d.v.s. troperna, berättar- och argumentationstekniken, samt ideologiska förutsättningar utgör djupstrukturen i 1800-talets historieskrivning och historiefilosofi. Exempelvis sammanfattas analysen av Ranke på följande vis:

Ranke conceived history, then, in the mode of Synecdoche. Translated into a method, this permitted him to emplot in the mode of Comedy and to explain it in the manner of Organicism.³²

Rent konkret studerar White de "stora" historikerna och historiefilosoferna på 1800-talet (Leopold von Ranke, Karl Marx, Jacob Burckhardt och Alexis de Tocqueville) och visar att deras historiska arbeten för sin förklarings effekt är beroende av de nyss nämnda litterära strategierna och ideologiska ståndpunkterna. Ur detta drar sedan White slutsatsen att denna lingvistiska djupstruktur är gällande även för dagens historiska tänkande. De viktigaste slutsatserna är följande:

[...] the best grounds for choosing one perspective on history rather than another are ultimately aesthetic or moral rather than epistemological; and, finally, (7) the demand for the scientization of history represents only the statement of a preference for a specific modality of historical conceptualization, the grounds of which are either moral or aesthetic, but the epistemological justification of which still remains to be established.³³

I princip avfärdar White i *Metahistory* historisk forskning som en representation av den förflutna verkligheten och ser den som en litterär och ideologisk produkt. Han går t.o.m. så långt att han säger att historikern inte har några apodiktiska teoretiska grunder för att välja ett perspektiv framför ett annat, valet avgörs i stället på att vissa moraliska eller estetiska grunder ses som mer "realistic" än andra.³⁴ I en senare artikel välkomnar han emellertid den s.k. "cultural turn" som en viktig teoretisk inspiration för empiriska studier. White påpekar att även om vi inte kan tala om en verklighet i objektiv bemärkelse eller använda naturlagar inom samhällsvetenskapen kan vi inte desto mindre studera kulturen genom att se den som ett språk, konstruerad diskursivt med inslag av ideologi, fantasi och poesi. Således kan sådana studier bidra till att genom en dekonstruktion visa att en given social verklighet i sista hand är

syntetiskt perspektiv, man söker att se delar i en helhet genom att förutsätta ett ändamål, vilket ofta kan bevisas genom naturvetenskapliga lagar m.m. Det är värt att påpeka att detta argument inkluderar ett mått av individuell frihet. Förutom att det mekanistiska argumentet förkastar friheten, är den analog med organicismen. Kontextualistisk argumentation slutligen syftar till att förklara ett fenomen i dess egna kontexter.

³² White, *Metahistory*, s. 178. Även om det inte framgår i detta citat, menar White att Ranke är konservativ.

³³ White, *Metahistory*, s. xii.

³⁴ White, *Metahistory*, s. 433.

en av många möjliga.³⁵ Men även om, som idéhistorikern Torbjörn Gusafsson Chorell framhåller, White är en relativist såväl kunskaps som värdemässigt, framhåller han att dialogen och samtalet är oerhört viktiga för toleransen av andra människors ståndpunkter. Relativismen erbjuder enligt White ett sätt att acceptera och tolerera andra ståndpunkter. Således försvarar han sig gentemot dem som förnekar historiska brott genom att säga att deras språk är ”delusional; it has all the marks of psychotic speech”. Chorell skriver att historierevisionister ”sjukdomförklarades och utmönstrades som personer som inte talade rationellt” av White.³⁶ White uppvisar här en paradox i sitt tänkande. Samtidigt som han hävdar att de enda grundvalen vi har för bedömning och tolkning är estetiska och moraliska, utan någon bakomliggande universell sanning eller objektivitet, upphöjer han förnuftet till måtstock för en god dialog. Den kunskapsteoretiska relativismen är i denna bemärkelse själva grundvalen för tolerans och öppen dialog där ingen sanning eller objektivitet är möjlig att uppnå. Men samtidigt som denna tolerans propageras kan man paradoxalt nog säga att White *inte* är tolerant, mot förnekare av historiska brott. Om grundvalen för ett perspektiv är moraliska eller estetiska, inte fakta, sanning eller objektivitet, torde detta betyda att även historierevisionisternas perspektiv skulle kunna tolereras på dessa grunder.

I stort samma slutsatser drar de brittiska historieteoretikerna Keith Jenkins och Alun Munslow och att White (samt F.R. Ankersmit, som diskuteras nedan) har influerat dem djupt markeras tydligt. Historikerns uppgift bör enligt Jenkins och Munslow främst vara dekonstruerande. I deras tappning betyder dekonstruktion att kritisera varje historiografi som har någon sorts sannings- eller objektivitetsideal och som inte tar hänsyn till dels den lingvistiska begränsningen att representera de förflutna och dels den ekonomiska, metodologiska och ideologiska struktur som den är en del av.³⁷ Historia som en akademisk

³⁵ White, Hayden, ”Afterword”, *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture*, red. Bonnell, Victoria E. & Hunt, Lynn, Berkeley, Los Angeles, London 1999, s. 316. Detta är också vad ”postmodernist culturalism teaches”, s. 316; s. 321. För en kortare introduktion till Whites tänkande se White, Hayden, ”An Old Question Raised Again: Is Historiography Art or Science? (Response to Iggers)”, *Rethinking History*, 2000:3.

³⁶ Chorell, Gustafsson, Torbjörn, ”Humanism, relativism och tolerans. Hayden Whites samtal med Roger Chartier”, *Historisk tidskrift* 2004:3, s. 387.

³⁷ Jenkins, Keith, *Re-thinking History*, London and New York 2003, s. 81. Hela Jenkins resonemang rör sig kring historiografins sanningsideal, eftersom han menar att sanning är ett relativt begrepp som uppkommer endast i och genom språk och maktstrukturer: ”History is a discourse, a language game; within it ‘truth’ and similar expressions are devices to open, regulate and shut down interpretations. Truth acts as a censor – it draws the line. We know that such truths are really ‘useful fictions’ that are in discourse by virtue of power [...] and power uses the term ‘truth’ to exercise control: regimes of truth”, s. 39. I princip samma slutsats dras av Munslow i Munslow, Alun, *The New History*, Harlow 2003, s. 183; s. 187: ”I have been suggesting it is *through* as well as *in* the historical narrative that the happenings of the past (call them events under a description, propositional/truth conditional sentences, or just ‘facts’) are imagined, organised and endowed with meaning. [...] In effect this suggest that narrative representations cannot be true (or false) in any correspondence sense, but only be ‘more or less plausible’ in comparison to other representational texts”; ”The power of narrative also has another purpose beyond emplotting time. It also naturalises a certain view or philosophy of the world, a set of ontological presuppositions if you like. Modernist epistemologists, of course, refuse to see it this way”.

disciplin bör alltså främst studera historiografin och inte det förflutna. Det är denna ”positive relative skepticism” som utgör kärnan i postmodernismen enligt Jenkins, vilket han i sin tur anknyter till Lyotards definition av postmodernism och postmodernitet som misstron mot metaberbättelser och brist på säkra kunskaps- och värdemässiga utgångspunkter eller centra.³⁸ Även subjekt är decentrerade och fragmenterade och de är alltid föremål för performativ praktik som definierar och omdefinierar deras identitet i en fortlöpande process. Jenkins hävdar att dessa definitioner, liksom historieskrivningen, inte har några egentliga grundvalar, ingen ”intrinsic nature” eller ”destiny”. Om subjekten kommer till insikt om detta, d.v.s. deras kontingenta identitet, inser de därmed att de själva kan konstruera sin identitet – och historien – på grundval av just den ständiga möjligheten att omtolka eller omdefiniera på grundval av estetiska eller moraliska värderingar: ”So that 'the before now' is regarded as unattainable in its whole and relativistic in its parts, as endlessly readable and re-readable [...]”.³⁹

Munslow benämner sig själv som en ”epistemic relativist”, vilket han kontrasterar mot ”metaphysical relativism”. Den senare är den starkaste versionen av relativism, enligt Munslow, som ingen postmodernist bekänner sig till: ”Metaphysical (full strength) relativism doubts a reality independent of our minds. [...] I don't know any so-called postmodernist historian who is a metaphysical relativist, I am certainly not”.⁴⁰ Munslow vänder sig inte mot bruket av källor och metoder (det kan kallas för en ”epistemic-analytical model”). Det han polemiserar mot är det faktum att många historiker (både ”constructionists” och ”reconstructionists”) fortfarande godtar korrespondensteorin för sanning och mening; enligt denna epistemologiska teori ”stämmer” eller ”passar” historikerns språkliga representation (utsagor) med den förflutna verkligheten genom att man refererar till källornas utsagor. Även om ”konstruktionisterna” inser att korrespondensteorin har allvarliga brister menar Munslow att de fortfarande tror att meningen i ett historiskt verk primärt bör härledas till källorna och kontexten.⁴¹

Det har relativt nyligen tillkommit en antologi som försöker att experimentera med dessa idéer i konkreta studier, historikern är – genom att skriva i jag-form även åt den studerade historiska personen – närvarande i undersökningen och han/hon använder bl.a.

³⁸ Jenkins, *Re-thinking*, s. 68; s. 69; s. 71.

³⁹ Jenkins, Keith, *Refiguring History, New Thoughts on an Old Discipline*, London and New York 2003, s. 61.

⁴⁰ Munslow, *The New History*, s. 97.

⁴¹ ”The important point is that while reconstructionists represent the empiricist extreme both make the same fundamental assumption that *the* meaning of *the* story must pre-exist in the data. [...] Given their shared modernist commitment to the logos it is necessary that this be so”. Munslow, *The New History*, s. 185; s. 97. Andra inflytelserika tänkare som kan härledas till RPM är Berkhofer i *Beyond the Great Story*; den amerikanska litteraturvetaren Elizateth Deeds Ermarth i *Sequel to History. Postmodernism and the Crisis of Representational Time*, Princeton 1992 och den amerikanske filosofen Richard Rorty i *Contingency, Irony, and Solidarity*, Cambridge 1989. Jag kan av utrymmesskal inte diskutera dessa och många andra inflytelserika postmodernistiska verk i denna uppsats.

skönlitterära konventioner och tidsförskjutningar parallellt med ett bruk av primärkällor. Detta för att öppet visa att man bör bejaka omöjligheten att framställa det förflutna objektivt, i-sig och utan nutida värderingar.⁴² En av redaktörerna för denna antologi, den amerikanske historikern Robert A. Rosenstone, hävdar att uttryck för postmodern historia inte främst kan ses ”on the page but on the screen, and is the creation of filmmakers and videographers”. Han exemplifierar med filmen *Walker* (1987) som öppet distanserar sig från realism och objektivitet och medvetet lägger in anakronistiska element och nutidsproblem (som bruk av helikoptrar och hänvisningar till Vietnamkriget i en film om 1800-talet).⁴³

Både Brown och Thompson hävdar att postmodernisten *par excellence* inom historisk forskning är den franske filosofen/historikern Michel Foucault. Thompson skriver att Foucault är ”regarded as *the* postmodernist historian” och Brown menar att han är ”certainly the most important figure of postmodernism”.⁴⁴ Detta hävdas i hög grad för att Foucault anses ha bidragit med en fundamental teoretisk och metodologisk innovation i historisk forskning, nämligen det som idag går under namnet *diskursanalys*.⁴⁵ Det är nämligen med Foucault som begreppet diskurs får sitt genomslag i samhälls- och humanvetenskaperna. Brown sammanfattar (eller snarare förstår) Foucaults metodologi och teori på följande schematiska vis: ”sign-statement-positivity-discourse (and its sites of exteriority)-discursive formation-episteme”.⁴⁶ Foucault ser tecken sammansatta inom differentiella språkliga system som benämns som diskurser, dessa system sätter regler eller gränser för vad man kan yttra, göra och anse som ”normalt”, ”förnuftigt” eller ”humant” vid en viss given tidpunkt och plats. De konstruerar således samhällets och subjektets normalitet. Men en diskurs är inte tillräcklig för att reglera hela subjektets tillvaro, sammanlänkade diskurser – som exempelvis inom medicin eller fångvård – ingår, enligt Foucault, i samma *diskursordning* som avgränsar ett samhällsområde från ett annat. Vidare är hela (det västerländska) samhället i sista hand determinerat av en övergripande tankestruktur som Foucault benämner som *episteme*.

⁴² Se *Experiments in Rethinking History*, red. Munslow, Alan & Rosenstone, Robert A., New York and London 2004.

⁴³ Rosenstone, Robert A., *Visions of the Past. The Challenge of Film to Our Idea of History*, Cambridge, London 1995, s. 206; 132-151. Även Jenkins framhäver en sådan (obestämd och semantiskt öppen) historieskrvning, Jenkins, *Refiguring History*, s. 68: ”Let us trick with our tropes, plot and emplot, figure and refigure in poetic arrangements that resist codification and the death-knell of orthodoxy ...let us be – who knows ...?”.

⁴⁴ Thompson, *Postmodernism*, s. 74; Brown, *Postmodernism*, s. 42. Många andra forskare betraktar Foucault som en av postmodernismens främsta företrädare. Se exempelvis ”Introduction”, *Beyond the Cultural Turn*, s. 23, där Foucault betraktas som en av ”the most important proponents of postmodernism”.

⁴⁵ Varken Thompson eller Brown påpekar däremot att diskursanalys i själva verket är en utveckling av Foucaults – och andras – tänkande och används bland historiker ofta i mera systematiserade och lättillgängliga versioner som icke dessto mindre kan kallas postmodernistiska. Mitt eget teoretiska perspektiv är påverkat av detta och kan därför i viss mening ses som en del av den postmodernistiska teoribildningen.

⁴⁶ Brown, *Postmodernism*, s. 60-61. Schemat visar hur ett helt meningssystem byggs upp genom enkla beståndsdelar (signs) till strukturer som omfattar hela samhället (epistemes).

Foucault avläser i historien fyra sådana epistemes, alla inkommensurabla i relation till varandra och alla med var sitt sätt att fastställa reglerna för det ”normala”, ”rationella” och ”sanna”. Det är denna relativa natur av det normala, rationella och sanna som Foucault vill blottlägga genom sina historiska analyser där psykiatrin, fångvården och sexualiteten är de primära objekten. Vanligtvis skiljer man Foucaults verk i två perioder: I den tidigare *arkeologiska* perioden vill Foucault se hur diskurser bildas och institutionaliseras i bestämda samhällsområden, men i den senare *genealogiska* perioden kommer ett – av Nietzsche inspirerat – maktperspektiv i fokus, där diskursernas effekter söker att analyseras i form av den institutionella och normativa makt de har producerat och reproducerat.⁴⁷ Det är viktigt att notera att Foucaults analyser har ambitionen att urskilja objektiva strukturer i samhället, ett episteme är således:

[...] something like a world-view, a slice of history common to all branches of knowledge, which imposes on each one the same norms and postulates, a general stage of reason, a certain structure of thought that men of a particular period cannot escape – a great body of legislation written for once and for all by some anonymous hand.⁴⁸

Vi ser i detta utdrag hur ett episteme utgör en kontext som är unik för en tidsperiod och som strukturerar människors tillvaro. Vidare använder sig Foucault av källor – om än osystematiskt – för att belägga sina teser. Hans primära syfte är att kritisera diskursernas anspråk på att vara naturliga, sanna, humana, förnuftiga m.m. Således anser den amerikanska filosofen Judith Butler att Foucault inte behöver ses som en postmodernist.⁴⁹

⁴⁷ Azar, "Foucault (& Nietzsche)". Att sammanfatta Foucaults tänkande på detta vis kan anses vara pretentiöst. I visst mån är detta riktigt, men jag anser att jag ger en relativt god översikt av Foucaults tänkande. Problemet är att Foucault skriver på ett synnerligen svårtillgängligt och vid många tillfällen kryptiskt sätt och det faktum att han inte har en systematisk teori och metodologi underlättar inte tolkningen heller. För den som trots detta vill fördjupa sig i denne tämligen fascinerande tänkare kan jag rekommendera följande verk: *Diskursens ordning*, Stockholm/Stehag 1993, som är Foucaults installationsföreläsning vid Collège de France och är en koncis och bra introduktion till hans tänkande. Den vittnar vidare om genealogins alltmer betydelsefulla roll i hans tänkande; *Vansinnets historia under den klassiska epoken*, Lund 1992, är en studie om hur synen och regleringen av vansinniga förändras från tidig modern till vår tid; *Övervakning och straff*, Lund 2001, behandlar fångvården under ungefär samma tidsperiod och dess syn och reglering av brottslingen. Slutligen vill jag nämna *Vetandets arkeologi*, Staffanstorps 1972 eftersom Foucault här söker att på ett systematiskt vis reflektera över sina tidigare arbeten, det är alltså en sorts systematiserande teoretisk ansats. Flerbandsverket *Sexualitetens historia* var Foucaults sista arbeten, men då jag inte har läst dem kan jag inte yttra mig i någon större utsträckning om dem.

⁴⁸ Foucault citerad i Berkhofer, *Beyond the Great Story*, s. 112. Foucault, Michel, *The Archaeology of Knowledge*, New York 1972, s. 191.

⁴⁹ Butler, Judith, "Contingent Foundations. Feminism and the Question of 'Postmodernism'", *Feminists Theorize the Political*, red. Butler, Judith & Scott, Wallach, Joan, New York, London, 1992, s. 14: "But perhaps Foucault is not really postmodern; after all, his is an analytics of *modern* power. There is, of course, talk about the death of the subject, but *which* subject is that? [...] So clearly, the death of that subject is not the end of agency, of speech, or of political debate".

Hur har alla dessa tankegångar applicerats av (utländska) historiker i konkreta studier? Brown är själv influerad av Foucault och postmodernistisk teori. Så har han exempelvis studerat sekularisering och kristendomens nedgång i Storbritannien genom att använda beteckningen ”discursive Christianity”, d.v.s. han förstår kristendom som ett tanke-system som strukturerar identiteten och det sociala beteendet. Brown går helt i linje med Foucault då han hävdar att diskurserna inbegriper en dimension av ”subjektivering” (*subjectivation, assujétissement*), vilket innebär att enskilda individer har en skapande och förändrande kraft inom diskurserna. Foucault hävdar också att makten aldrig kan vara total, av denna anledning kan man undergräva diskurserna genom att utnyttja dess egna brister, gränser och inkonsekvenser.⁵⁰ På grundval av dessa premisser hävdar Brown att sekulariseringen, varmed avses att kristendomen förlorade sin kulturella och sociala hegemoni, fick ett plötsligt och abrupt genombrott först på 1960-talet, eftersom det var under den perioden som kristendomens diskursiva makt kunde brytas av konkurrerande meningssystem.⁵¹ För denna studies vidkommande är det viktigt att notera det faktum att både Brown och Thompson hävdar att Foucault är den störste postmodernisten trots att han exempelvis aldrig själv kallade sig postmodernist och trots att en central del av hans teori, epistemes, faller under beteckningen metaberrättelse, d.v.s. som en övergripande förklaring för hela samhällets maktstrukturella grundvalar under en längre tid, något som av många postmodernister förkastas helt och hållet. Till skillnad från det jag kallar *RPM*, som avsäger sig alla objektivitetsanspråk, har Foucault just sådana. Detta kan ses som att postmodernismen är motsägelsefull.⁵²

Det finns ett antal historiker som både Brown och Thompson åberopar som postmodernistiskt influerade, däribland de brittiska historikerna Gareth Stedman Jones och Patrick Joyce samt den amerikanska historikern Joan Wallach Scott. I denna bemärkelse kan vi, enligt min mening, tala om en *moderat postmodernism*.⁵³ Foucault faller också under denna kategori.

Vi kan direkt påpeka att många historiker, liksom Brown, i någon bemärkelse har påverkats av postmodernistisk teori. Som den tyske historikern Georg C. Iggers påpekar har de flesta historiker i sina studier tagit fasta på den betydelse som språket och texten har

⁵⁰ Däremot studerar aldrig Foucault, rent empiriskt, hur diskurserna subjektifieras, han vidhåller sin historia utan subjektet. Subjektet är vidare alltid inne i diskurser, diskursordningar och epistemes och det är endast utifrån deras normer som förändring kan komma till stånd. Som Jacques Lacan skriver i ”The Agency of the Letter in the Unconscious or Reason Since Freud”, *Écrits. A Selection*, London and New York 2004, s. 163: ”language and its structure exist prior to the moment at which each subject at a certain point in his mental development makes his entry into it”.

⁵¹ Brown, Callum G., *The Death of Christian Britain. Understanding Secularisation 1800-2000*, London and New York 2001.

⁵² Denna tes utvecklas nedan i det teoretiska kapitlet.

⁵³ Hädanefter *MPM*. Även andra forskare ser dessa historiker som postmodernistiska. Se exempelvis Munslow, *The New History*, s. 141.

genom att i sin analys använda sig av bl.a. diskursanalys och litteraturteori, men den postmodernistiska idén att den analyserade texten inte har någon yttre referens har inte fått något större genomslag. Däremot har många påpekat att denna verklighet – om än obestritt existerande – endast kan nås genom språket.⁵⁴

Det föreligger en diskrepans mellan den radikala- och den moderata postmodernismen (om vi betraktar dem som en helhet): Inom *RPM* vi se att historieskrivningen som helhet anses inte ha någon referens till det förflutna och därför bör man antingen förkasta sådan forskning eller inse att den är helt och hållet en nutida produkt. Inom *MPM* hävdas i stället att all verklighet är språkligt konstruerad men att man kan studera och därmed komma åt denna *representationella* dimensionen bara man inser att man inte kommer åt en ”sann” skildring i någon ”objektiv” mening. Man analyserar i stället *föreställningar* som i sin tur har verkningar på det sociala utan att hävda att dessa är ”objektiva” eller ”sanna” eller ”falska”. Vi måste fråga oss om inte det uppstår en motsägelse också *inom* den moderata postmodernismen. Samtidigt som man hävdar att verkligheten är språkligt konstruerad anser man att denna konstruktion är möjlig att analysera såtillvida man inser att det *är* en konstruktion. Man inser därmed inte att den egna forskningen också *är* en konstruktion beroende av en subjektivt tillägnad kontext som är central för tolkningen av det förflutna. En motsägelse uppstår när dessa historiker *de facto* säger sig *rekonstruera* dessa föreställningar, som de en gång var. Att man använder primära källor och konstruerar en kontext är talande för detta. Jag ska ge några exempel.

Jones och Joyce bidrag till historiografin har rört sig kring begreppet klass, närmare bestämt klass använt i enlighet med marxistisk terminologi. Många har före dem problematiserar detta begrepp. Så har exempelvis den brittiske och marxistiske historikern E.P. Thompson genom en omtolkning av de engelska matupplöpen på 1700-talet problematiserat klassbegreppet genom att revidera och utveckla den definition som utgår ifrån människornas plats i olika produktionsförhållanden. I stället förespråkar Thompson en förståelse av klass utifrån den historiska kontexten och aktörernas erfarenhet och medvetande.⁵⁵ Hans undersökning visar således att massornas ”mataktioner” var

⁵⁴ Iggers, Georg C., *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Middletown 2005, s. 132; s. 145. Så har också den amerikanska historikern Lynn Hunt och den amerikanska sociologen Victoria E. Bonnell påpekat att även om Cultural Studies har influerats starkt av postmodernistiskt tänkande har den sociala verkligheten aldrig ifrågasatts som en ontologisk kategori. Även om tecken ersätter klass i många analyser ska det ses som ett komplement till sociala, ekonomiska, politiska o.s.v. studier. Se ”Introduction”, *Beyond the Cultural Turn*, s. 13.

⁵⁵ Detta gjordes redan i Thompsons *The Making of the English Working Class*, Harmondsworth 1963, s. 8-13. I förordet klargör Thompson att han tar avstånd från tesen att klass bör betraktas som ett ting och i stället framför tesen att det rätta sättet att förstå klass är att inse att människor genom sina relationer och gemensamma erfarenheter skapar ett klassmedvetande. Vidare är det inte bara ekonomiska, utan också sociala och kulturella förhållanden som är konstitutiva för klassers formation.

disciplinerade och hade tydliga mål som fann sin legitimering i de rättigheter och seder som accepterades även av högre samhällsinstitutioner. Det rörde med andra ord ett slags samförstånd mellan de högre och de undre skikten i regleringen av de rättigheter som gav stöd åt massornas mataktioner.⁵⁶ Jones och Joyce benämner sig själva som postmodernister och det är med utgångspunkt från postmodernistisk teori som de problematiserar klassbegreppet. De definierar klass som någonting diskursivt (språkligt) konstruerat och inte som en ontologisk kategori.⁵⁷ Således har Jones i sin analys av den brittiska Chartist rörelsens retorik hävdade att även om chartisterna var medvetna om de ekonomiska och sociala faktorer som var en förutsättning för arbetarklassens framväxt definierade de inte sin kamp i enlighet med ett ekonomiskt- strukturellt schema eller utifrån den marxistiska idén om en fundamental konflikt mellan arbetsgivare och arbetare. I sin retorik använde de sig av en ”radical discourse” som var tillgänglig redan på 1700-talet. Måltavlan var således inte kapitalet eller borgarklassen, utan i stället den högsta eliten inom främst kyrkan och staten som man ansåg vara korrupt och orepresentativ. ”Klass” ses av Stedman-Jones således främst som en språklig konstruktion. Därför struktureras även enskilda subjekt utifrån diskursiva begränsningar.⁵⁸ Det är viktigt att påpeka att Stedman-Jones inte citerar någon av de som anses vara de främsta företrädarna för postmodernismen. I stället är det hans betoning på den diskursiva eller språkliga nivån i det sociala som gör att han kallas för och kallar sig själv postmodernist. Stedman-Jones vill inte helt avskrika utom-språkliga sociala tolkningar, han framhäver att det inte är en fråga om ”replacing a social interpretation by a linguistic interpretation, but rather it is how the two relate, that must be rethought”.⁵⁹ Vi ser här att Jones har ambitionen att rekonstruera chartisternas diskurs, *samtidigt* som han inser att språket kan artikulera samma erfarenheter på olika sätt:

It was not simply experience, but rather a particular linguistic ordering of experience which could lead the masses to believe that ‘their exclusion from political power’ was the cause of ‘opulence’. [...] and it is important to stress that more than one language is capable of articulating the same set of experiences.⁶⁰

⁵⁶ Thompson, E.P., ”De engelska massornas moraliska ekonomi”, *Herremakt och folklig kultur*, Stockholm 1983.

⁵⁷ Jones, Stedman, Gareth, ”Introduction”, *Languages of Class. Studies in English working class history 1832-1982*, Cambridge 1985, s. 21: ”I applied a non-referential conception of language to the study of Chartist speeches and writings. Concretely, this meant exploring the systematic relationship between terms and propositions within the language rather than setting particular propositions into direct relation to a putative experiential reality of which they were assumed to be the expression”.

⁵⁸ Se Jones, Stedman, Gareth, ”Rethinking Chartism”, *Languages of Class. Studies in English working class history 1832-1982*, Cambridge 1985.

⁵⁹ Stedman, Jones, ”Rethinking Chartism”, s. 95.

⁶⁰ Stedman, Jones, ”Rethinking Chartism”, s. 101.

Joyce har i samma anda hävdad att de diskurser som florerade i det viktorska England var alltför många och komplicerade för att begreppet klass associerat med klasskamp skulle kunna vinna någon större utbredning. Han pekar i sina analyser också på populistiska influenser hos arbetarklassen. Vidare var det snarare konsensus än konflikt som var förhärskande i relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare, vilket Joyce har kommit fram till genom studier av förhållandena på brittiska arbetsplatser.⁶¹ I en artikel polemiserar Joyce direkt mot Jenkins relativism och avskrivning av den förflutna verkligheten: "However, Jenkins' consistent failure to consider the dialogical aspects of past and present in the writing of history means that his work has limited interest".⁶² I samma artikel hävdas det att postmodernism är ett ostabilt begrepp som kan inkorporera såväl relativistiska som objektivistiska historiker.⁶³ Detta är viktigt att betona eftersom det är symptomatiskt för postmodernistiska historieskrivningens fundament. Joyce hävdar å ena sidan att postmodernismen är ostabil till sin natur och kan inkorporera motsägelsefulla element. Å andra sidan är han inte medveten om att han själv uppvisar en paradoxal hållning. Exempelvis hävdar han att postmodernismen bygger på föreställningen att det inte existerar en objektivitet och att en postmodern historieskrivning bör vara kritisk mot "foundationalist" historieskrivning och historia, *samtidigt* som han själv rekonstruerar föreställningar om klass på ett till synes objektivt vis. Men, som han själv framhåller om postmodernism i det nyliberala USA, kan objektivitet, paradoxalt nog, förknippas med postmodernism: "At the same time, a sanitized 'postmodernism' postmodernism is allowed, one consonant with the values with a liberal, pluralist, American democracy. The familiar friend, 'objectivity', re-enters through an ingenious back door".⁶⁴

Den amerikanska genushistorikern Joan Wallach Scott har i sina genusstudier i hög grad påverkats av postmodernistisk teori, framför allt av Jacques Derrida och Michel Foucault.⁶⁵ Hon följer inte dessa tänkare dogmatiskt och menar heller inte att man bör sluta med att gå till

⁶¹ Dessa två historiker återkommer tämligen frekvent hos både Thompson och Brown. Även om Thompson är kritisk gentemot dem presenterar han deras verk på ett bra och koherent sätt, se Thompson, *Postmodernism*, s. 52-54; s. 94-96.

⁶² Joyce, Patrick, "The Return of History. Postmodernism and the Politics of Academic History in Britain", *Past & Present* 1998 No. 158, s. 231.

⁶³ Joyce, "The Return of History", s. 232: "However, this re-inscription ends up with a rather modernist-sounding, anti-relativist defence of universal canons for writing history. What these two instances indicate is not only that the meanings of postmodernism are unfixed, but that arguments about these meanings can, and will, be conducted in such a way as to re-write historiography as well as history".

⁶⁴ Joyce, "The Return of History", s. 221-222. Se vidare s. 228: "What is 'critical' in these critical histories is the desire to rethink not only existing disciplinary formations but also the politics of historical knowledge more widely. In different ways, and to differing degrees, 'modernity' itself has become object of the critique".

⁶⁵ Scott, Wallach, Joan, "Introduction", *Gender and the Politics of History. Revised Edition*, New York 1999, s. 4: "[...] I think post-structuralism (or at least some of the approaches generally associated with Michel Foucault and Jacques Derrida) can offer feminism a powerful analytic perspective. I am not suggesting the dogmatic application of any particular philosopher's teachings and I am aware of feminist critiques of them".

arkivet eller studera det förflutna, men hon vill på grundval av dessa tänkare revidera historieforskningens teoretiska och metodologiska fundament. Hennes sätt att göra det är att inbegripa genus (*gender*) som ett analytiskt begrepp. Enligt Scott är genus ett viktigt analytiskt begrepp av två skäl: “gender is a constitutive element of social relationships based on perceived differences between the sexes, and gender is a primary way of signifying relationships of power”.⁶⁶ Kritik är ett viktigt element i Scotts ansatser. Det är maktrelationer som studeras med en teoretisk inspiration från Foucault:

Finally, we need to replace the notion that social power is unified, coherent, and centralized with something like Michel Foucault’s concept of power as dispersed constellations of unequal relationships, discursively constituted in social ‘fields of force’. Within these processes and structures, there is room for a concept of human agency as the attempt (at least partially rational) construct an identity, a life, a set of relationships, a society within certain limits and with language – conceptual language that at once sets boundaries and contains the possibility for negation, resistance, reinterpretation, the play of metaphoric invention and imagination.⁶⁷

Vi ser också att Scott, som Foucault, inbegriper subjektet som en aktör med möjlighet till motstånd och skapandet av sin egen identitet, vilket emellertid alltid sker inom de språkliga (diskursiva) (makt)strukturerna för tänkande och handlande. För Scott är alltså språket det som konstruerar identiteten och det sociala. Språket konstruerar vidare den sociala ordning som uppfattas som naturlig; detta – menar Scott – syns inte minst i konstruktionen av genus. Därför anser hon att Derridas dekonstruktion är en bra metod för att påvisa hur dessa konstruktioner är kontingenta och exkluderande, d.v.s. inbegriper en maktrelation som är orättvis och långt ifrån naturlig:

We need a refusal of the fixed and permanent quality of the binary opposition, a genuine historicization and deconstruction of the terms of sexual difference. [...] If we employ Jacques Derrida’s definition of deconstruction, this criticism means analyzing in context the way any binary opposition operates, reversing and displacing its hierarchical construction, rather than accepting it as real or self-evident or in the nature of things.⁶⁸

Ett exempel på en av Scotts konkreta undersökningar kan utgöras hennes analys av bruket av arbetsstatistik i Paris åren 1847-1858. Hon polemiserar i denna mot historiker som har sett på statistik som en objektiv källa för rekonstruktionen av arbetares liv. Inflytandet från Derrida och Foucault är tydligt: statistiken betraktas som en språklig konstruktion av verkligheten (arbetare) med anspråk på att vara naturlig. Scott dekonstruerar statistiken och visar att den

⁶⁶ Scott, Wallach, Joan, “Gender: A Useful Category of Historical Analysis”, *Gender and the Politics of History. Revised Edition*, New York 1999, s. 42.

⁶⁷ Scott, “Gender”, s. 42.

⁶⁸ Scott, ”Gender”, s. 40-41.

gjordes med en viss ideologi (liberalism) och i en viss kontext (med syftet att neutralisera arbetare och klass som begrepp och i stället benämna arbetare som entreprenörer i en tid av sociala oroligheter). Således ser vi också maktperspektivet, eftersom statistiken sökte att konstruera hur en arbetare och arbetarfamilj borde vara, som en ”naturlig” familj m.a.o. (det var i familjeförhållandena som statistiken såg orsaken till 1848 års oroligheter). Vi ser alltså att ett systematiskt bruk av källor och bruket av en historisk kontext är centralt i Scotts undersökning.⁶⁹ Detta vittnar om att hon söker rekonstruera det förflutna *samtidigt* som hon hävdar att historia bör vara ett kritiskt företag som hjälper människor i nuet och att den aldrig kan vara helt neutral eller rekonstruerande.⁷⁰

Ett intressant exempel på postmodernistisk historisk teori utgörs av den holländske historiefilosofen Franklin R. Ankersmit, som i sin avhandling analyserar logiken i den historiska berättelsen, d.v.s. den professionella historikerns skrivna produkt om ett visst ämne eller ett visst problem. Berättelsen (*narratio*) ses som en helhet som varken är logiskt ekvivalent med eller reducerbart till dess referentiella utsagor (fakta). Den är som en helhet i sista hand ett perspektiv på det förflutna som är beroende av det Ankersmit kallar ”berättelsesubstans(er)” (*Narrative substance(es)*). ”Renässansen” eller ”industriella revolutionen” är på detta sätt analytiska namn på sådana berättelsesubstanser enligt Ankersmit.⁷¹ När historikern besöker arkivet överflödas han/hon av enskilda utsagor om sitt studieobjekt; samtidigt är historikern mån om att organisera dessa utsagor, vilket kan göras från i princip oändligt många perspektiv. Det historikern gör är att selektivt ordna vissa utsagor och skapa nya utsagor som förklarar och legitimerar just denna ordning och inte en annan. Denna förklaring (ordning) har ingenting att göra med varken utsagorna i-sig eller det förflutna i-sig. Berättelsesubstanser är de relationellt integrerade utsagorna (i sin helhet) som blir en berättelse och de har ingen referens annat än analytiskt. Den mening de frambringar uppkommer genom att utsagor integreras till en harmonisk helhet vars enskilda beståndsdelar

⁶⁹ Scott, Wallach, Joan, “A Statistical Representation of Work: *La Statistique de l'industrie à Paris, 1847-1848*”, *Gender and the Politics of History. Revised Edition*, New York 1999.

⁷⁰ Detta uttrycks direkt i Scott, Wallach, Joan, ”Experience”, *Feminists Theorize the Political*, red. Butler, Judith & Scott, Wallach, Joan, New York, London, 1992, s. 36: ”What does it mean for historians to study the past in terms of these categories; for individuals to *think of themselves* in these terms [min kursivering]”, detta ska jämföras med s. 38: ”This entails focusing on processes of identity production, insisting on the discursive nature of 'experience' and on the politics of its construction. [...] It also cannot guarantee the historian's neutrality, for the choice of which categories to historicize is inevitably 'political', *necessarily* tied to the historian's recognition if his/her stake in the production of knowledge [min kursivering]”.

⁷¹ Ankersmit använder begreppet analytisk i enlighet med den analytiska filosofiska traditionen. En analytisk utsaga har ingen referens till den yttre verkligheten, dess mening uppkommer enbart i egenskap av dess självreferens, exempelvis ”2+2=4”. Motsatsen är en syntetisk utsaga vars referens är beroende av empiriska observationer, exempelvis ”berget är högt”. Den senare har ingen plats i Ankersmits tänkande om historien och historiografin, sedda som helheter.

(utsagor) refererar endast till varandra.⁷² Berättelsesubstanser följer samma logik som metaforer: båda beskriver *samtidigt* som de utgör en ”bild” eller ”perspektiv” på det förflutna, därför är historieskrivningen i grund och botten metaforisk:

Both narratio and metaphor individuate by means of a linguistic device (a Ns or the 'point of view' function of metaphorical statements) a perspective in terms of which reality should be analyzed or viewed upon.⁷³

Alla berättelser är således argumenterande till sin natur, och denna argumentation handlar i sista hand inte om korrespondens med det förflutna utan ett sätt att se det ur ett visst perspektiv, det förflutna i-sig är i själva verket irrelevant. Hur är detta kopplat till postmodernism? Ankersmit utvecklar detta explicit på annat håll. Enligt honom är det metaforen som organiserar historikerns kunskap om det förflutna och det är den som ger enhet och koherens till dåtiden, och det är just den som faller i och med postmodernismen.⁷⁴ Detta framträdde redan i historismen, men man lösgjorde sig här inte från idealet att – som Leopold von Ranke uttryckte det - beskriva det förflutna ”som det en gång var” (*wie es eigentlich gewesen*), d.v.s. att rekonstruera eller återskapa den förflutna verkligheten som ett objekt. Postmodernisten ser – enligt Ankersmit – historikerns verk om det förflutna som ett, i den franske sociologen Jean Baudrillards termer – *simulacrum*, en ofullständig kopia av verkligheten – som inte är annat än en annan kopia – som blir ”mer verklig” än verkligheten själv, eller ”hyperreell” (*hyperreal*).⁷⁵ För Ankersmit betyder detta emellertid endast att postmodernisten problematiserar representationsproblematiken och inte att han/hon avfärdar den helt och hållet. Detta gör han/hon genom att avfärda metaberättelser och i stället betona:

‘particularism, localism, regionalism, relative autonomism, incommensurabilism, accidentalism (or contingency), anecdotalism, historicism – and to draw attention a

⁷² Även Roland Barthes är av samma åsikt. Barthes, ”The Discourse of History”, s. 121: ”The historian is not so much a collector of facts as a collector and relater of signifiers; that is to say, he organizes them with the purpose of establishing positive meaning and filling the vacuume of pure, meaningless series”.

⁷³ Ankersmit, F. R., *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language*, Groningen 1981, s. 220; s. 228.

⁷⁴ Ankersmit, F.R., ”Historism and Postmodernism. A Phenomenology of Historical Experience”, *History and Tropology. The Rise and Fall of Metaphor*, Berkeley, Los Angeles, London, 1994, s. 224.

⁷⁵ Jfr Baudrillards egna ord i Baudrillard, Jean, *Simulacra and Simulation*, Michigan 1994, s. 6; s. 7-8: ”Such would be the successive phases of the image: it is the reflection of a profound reality; it masks and denatures a profound reality; it masks the *absence* of a profound reality; it has no relation to any reality whatsoever: it has its own pure simulacrum”; och “[...] the logical evolution of a science is to distance itself increasingly from its object, until it dispenses with it entirely [...]”. Bedjan till Gud kan agera som ett exempel på ett simulacrum. Man ber aldrig till Gud själv, eftersom man inte vet vem/vad Gud är i-sig, i sin essens. I stället tillber man kopior som ersätter Guds närvaro, exempelvis statyer eller bilder. Så småningom ersätter dessa kopior Gud själv. Man börjar att associerara dem med Guds attribut (allmakt, allvetande o.s.v.) och således blir kopian mer verklig än originalet, eftersom originalet är oåtkomligt för vetande.

set of curiously prominent Greek prefixes in the method – ‘micro-,’ ‘hetero-‘ and ‘poly-‘ism.’⁷⁶

Det är alltså i det anti-essentialistiska, det partikulära, det fragmenterade, det vardagliga, det inkommensurabla, det kontingenta, det autonoma, det dekontextualiserade, det anakronistiska o.s.v. som vi finner den postmodernistiska historikerns studieobjekt. Från detta försöker Ankersmit att utveckla en postmodernistisk teori om historisk erfarenhet. Detta kan förefalla något märkligt p.g.a. postmodernismens betoning av skillnaden mellan dåtid och nutid, men det är just i denna skillnad som vi finner postmodernistens historiska erfarenhet. Ankersmit utvecklar detta genom att likna den historiska erfarenheten vid nostalgi och det freudianska konceptet det ”kusliga” (*das unheimliche, uncanny*). Det är inte historistens det förflutna i-sig som upplevs utan själva *skillnaden* mellan nutiden och det förflutna, ”verkligheten” i nostalgin är denna skillnad i-sig. Som det freudianska kusliga är det historiska objektet främmande delar av vår kulturella och historiska identitet:

[...] the independence of the objects dealt with in the history of mentalities gives us an experience of the uncanny because we correctly discover in these objects estranged parts of our cultural and historical identity. [...] The uncanny independence of the objects [...] suggests the mysterious existence of a realm lying between ourselves and the reified past of the historian and the positivist.⁷⁷

Så långt är det inga problem men en paradox uppkommer när Ankersmit ska exemplifiera denna typ av postmodernistiskt tänkande. Han ser i bl.a. mentalitetshistorien, mikrohistorien och den tyska *Alltagsgeschichte* företrädare för en postmodernistisk historieskrivning:

Within the postmodernist view of history, the goal is no longer integration, synthesis, and totality, but it is those historical scraps which are the center of attention. Take for example *Montaillou* and other books written subsequently by Le Roy Ladurie, Ginzburg’s microhistories. Duby’s *Sunday of Bouvines*, or Natalie Zemon-Davis’ *Return of Martin Guerre*.⁷⁸

Förvisso har företrädare för denna typ av historieskrivning gett upp sökandet efter koherenta vetenskapliga förklaringar av det förflutna och i stället valt vardagsliv, det obskyra och de fattiga snarare än den mäktiga och rika eliten som sina studieobjekt. De har sökt nya källor som rättegångsprotokoll som har – genom transkriptioner – gett insikter i ”vanliga människors” tankevärld. Men trots att man ofta har uppehållit sig vid en enskild händelse har det alltid skett i syfte att sätta in det i en större kulturell och social kontext, just genom det

⁷⁶ Ankersmit, “Historism and Postmodernism”, s. 211.

⁷⁷ Ankersmit, “Historism and Postmodernism”, s. 201; s. 203.

⁷⁸ Ankersmit, “Historism and Postmodernism”, s. 193; Ankersmit, F.R., ”Historiography and Postmodernism”, *History and Topology. The Rise and Fall of Metaphor*, Berkeley, Los Angeles, London, 1994, s. 197.

unika, det fragmentariska o.s.v., exempelvis genom att påvisa de övre och undre sociala skiktens kulturella relationer. Metodiken och bruket av källor har varit och är systematiskt. Även om man kan skönja en viss nostalgi i dessa historikers texter är det inte av den typen som Ankersmit förespråkar. Det är ofta en reaktion mot det moderna samhällets betoning av teknologiska framsteg med konsekvenser för den mänskliga faktorn, den mänskliga erfarenheten. Därför betonas marginalen, ”de ohörda” som studieobjekt, men det är aldrig tal om att problematisera huruvida det är de ”vanliga människornas” *egna* erfarenheter och trosföreställningar som man *de facto* ofta säger sig rekonstruera.⁷⁹ Ankersmit själv kan sägas representera en *RPM* men hans exemplifiering av postmodernistiskt influerade *konkreta* studier skulle *i bästa fall* kunna klassificeras som det jag kallar *MPM*. Samtidigt som han hävdar att postmodernistisk historiografi lägger betoning på det omöjliga att rekonstruera det förflutna åberopar han, paradoxalt nog, historiker som har anspråk på att göra just detta som postmodernistiska. Denna problematik, d.v.s. att exemplifiera konkreta historiska undersökningar som postmodernistiskt influerade (utifrån den radikala postmodernistens syn på historia) har även uppmärksammats av Robert Rosenstone.⁸⁰ Men detta innebär också att *RPM* innehåller paradoxer, vilket vi redan har sett hos Hayden White.

Den fransk-algeriske filosofen Jacques Derridas inflytande på humanistisk forskning har varit betydande. Han framställs ofta som en av de största postmodernistiska tänkarna, trots att han konsekvent försvarat sig mot denna benämning. Som vi har sett är Derridas inflytande synligt i såväl *MPM* som *RPM* och det är i princip en aspekt av hans tänkande som har fått störst genomslag: *dekonstruktion*. Dekonstruktion anses ofta vara en renodlad metod för kritik. Enligt den danske filosofen Peter Kemp är Derridas dekonstruktion av den västerländska metafysiken i viss mening en kritik, genom att den kritiserar dess grundprincip, *närvaron*. Metafysikens mål är således att i skrift uttrycka en total närvaro, ett totalt vara som inte utelämnar något nödvändigt och universellt. Enligt Derrida är detta omöjligt, eftersom varje anspråk på närvaro alltid kännetecknas av en *frånvaro*, en *différance*. I sista hand är den frånvaro som man vill förtränga (eller snarare uppskjuta) i texten döden, men den är oundviklig. Därför ger varje yttring av närvaro tecken på en frånvaro (*différance*) som är en skillnad som *förträngs* och *förtrycks* från och samtidigt är konstitutivt för närvaron. Det

⁷⁹ Den brittiske historikern Lawrence Stone påpekade att denna historieskrivning aldrig har frångått systematiken och kontexten, i sin numera berömda uppsats ”The Revival of Narrative. Reflections on a New Old History”, *Past & Present* 1979:85, s. 17-19. För diskussionen om nostalgin se Iggers, *Historiography*, s. 102. Ett bra och lättläst exempel på den historieskrivning som har diskuterats i det sista stycket är Carlo Ginzburgs *Osten och maskarna. En 1500-tals mjölnares tankar om skapelsen*, Stockholm 1996. Ett kort utdrag kan illustrera diskussionen: ”Men redan det vi vet ger oss möjlighet att *rekonstruera* [min kursivering] ett fragment av det som brukar kallas ’de underordnade klassernas kultur’ eller ’folklig kultur’”, s. 8.

⁸⁰ Rosenstone, *Visions of the Past*, s. 199.

närvarande existerar således endast tack vare det frånvarande och det är just denna skillnad mellan det närvarande och det frånvarande som gör att det närvarande kan upprepa (iterera) sig. Dekonstruktionens syfte är, enligt Kemp, att visa hur denna närvaro samtidigt som den är beroende av en frånvaro (exempelvis förnuft av vansinne, gott av ont, hög av låg, man av kvinna, civilisation av barbari, m.m.) försöker att förvisa den till marginalen, att utplåna den och således göra närvaron till det naturliga, det sanna, det nödvändiga o.s.v. Dekonstruktionen fungerar därför alltid *inifrån* texten. Genom att visa att en filosofis grundvalar är beroende av precis det som den försöker att marginalisera visar man att filosofin undergräver sig själv och att den på en fundamental dimension är inkonsekvent.⁸¹ Derrida kan vara ambivalent i sitt bruk av begreppet (som med resten av sin filosofi, som ofta inbegriper neologismer och långa retoriska utvecklingar). Man kan finna passager som är i överensstämmelse med det nyss skisserade:

Dekonstruktionen kan inte begränsas till eller direkt leda till en neutralisering. Den måste, via en dubbel gest, en dubbel vetenskap och en dubbel skrift genomföra en *omkastning* av den traditionella motsättningen *och* en *omflyttning* av hela systemet. Endast på så sätt kan dekonstruktionen skaffa sig de medel som krävs för att *ingripa* i det fält av motsättningar som den kritiserar och som också är ett fält av icke-diskursiva krafter. [...] Dekonstruktionen består inte i att gå från ett begrepp till ett annat, utan i att omkasta och förskjuta en begreppslik ordning likaväl som den icke-begreppslika ordning som den begreppslika är kopplad till.⁸²

I andra sammanhang ger Derrida uttryck åt uppfattningen att dekonstruktion inte kan hänföras till en allmän metateori eftersom det i sig innehåller ett tolkande perspektiv; så snart någon läser och försöker att definiera eller dekonstruera ett verk kommer associationerna och därmed tolkningen att skilja sig från alla andra tolkningar vid andra tidpunkter av "samma" verk: "What is called or calls itself 'deconstruction' also contains, lodged in some moment of its process, an auto-interpretative figure which will always be difficult to subsume under a meta-discourse or general narrative".⁸³ Derrida hävdar också att det är själva försöket att systematisera och totalisera en definition av dekonstruktion som hotar den: "To make 'deconstruction in America' a theme or the object of an exhaustive definition is precisely, by definition, what defines the enemy of deconstruction – someone who (at the very least out of ambivalence) would like to wear deconstruction out, exhaust it, turn the page".⁸⁴ Således kan man finna en öppning i Derridas filosofi som lämnar vägen öppen för vitt skilda tolkningar.

⁸¹ Se Kemp, Peter, *Döden och maskinen. En introduktion till Jacques Derrida*, Stockholm/Stehag 1990.

⁸² Derrida, Jacques, "Signatur händelse kontext", *Filosofin genom tiderna. Efter 1950*, red. Bergström, Lars; Carlshamre, Stefan; Marc-Wogau, Konrad, Stockholm 2000, s. 137.

⁸³ Derrida, Jacques, *Memoires for Paul de Man*, New York 1986, s. 13.

⁸⁴ Derrida, *Memoires*, s. 17.

Postmodernism och svensk historiografi

Postmodernistiska influenser i svensk historiografi är i många avseenden ett outforskat fält. Diskussioner om postmodernism och historia återfinns endast i några få tämligen oreflekterade artiklar.⁸⁵ Det tycks också råda en konsensus om att postmodernistiska influenser inte spelar någon större roll inom svensk forskning. Då är det givetvis viktigt att ställa frågan vad det är som anses vara postmodernism. Om man läser artiklarna med denna fråga som utgångspunkt kan man lätt se att en teoretisk diskussion om vad det är som karakteriserar postmodernism fullständigt förbises. Problemet är att man trots detta förutsätter att postmodernismen är ett koherent objekt med en tillsluten mängd av teser som kan prövas på enskilda historiker. Synen på postmodernism som framkommer i detta material ligger närmast till hands det jag kallar *RPM*.

Så skriver exempelvis historikern Rolf Torstendahl för det första att Michel Foucault har varit en stor teoretisk inspiratör i Sverige sedan 1980-talet utan att nämna att han anses höra till den postmoderna falangen:

The turn towards social theory did not come to an end before 1980 [...] Various other impulses were obtained from other theoreticians. Norbert Elias, *Michel Foucault* [min kursivering], and Pierre Bourdieu.⁸⁶

För det andra är Torstendahl mån om att framhäva att relativismen, som propagerad av den schweiziske vetenskapsfilosofen Paul Feyerabend och några postmodernister, inte har vunnit insteg bland svenska historiker, i varje fall inte annat än i enstaka artiklar i *Historisk tidskrift*.⁸⁷ Det ska understrykas att Foucault inte räknas till den postmodernistiska – i synnerhet inte den relativistiska – skaran. Historikern Arne Jarrick, som tagit upp frågan om postmodernismens konsekvenser för (human)vetenskaperna, företräder här en annan uppfattning. För Jarrick är relativismen och subjektivismen det centrala i postmodernism, en relativism som hämtar stor inspiration från Foucault och som han finner exempel på hos historikern Roddy Nilsson och idéhistorikern Karin Johannison. Han kritiserar detta synsätt genom att hävda att relativism är självmotsägande, eftersom även den bygger på fasta

⁸⁵ Se exempelvis antologin *Nordic Historiography in the 20th Century*, red. Meyer, Frank & Myhre, Eyvind, Jan, Oslo 2000.

⁸⁶ Torstendahl, Rolf, ”Professionalisation and Deprofessionalisation Among Swedish Historians”, *Nordic Historiography in the 20th Century*, red. Meyer, Frank & Myhre, Eyvind, Jan, Oslo 2000, s. 178; s. 179.

⁸⁷ Torstendahl, ”Professionalisation”, s. 181.

utgångspunkter. Detta förhållningssätt, d.v.s. relativism, anser Jarrick vara förödande för vetenskapen:

Eftersom jag har framfört min kritik med anspråk på giltighet tror jag naturligtvis ändå att jag har rätt i min kritik, samt att det jag håller för sant är en allmän sanning. Allt annat vore självmotsägande. Den vetenskapliga polemiken skulle ju vara meningslös om deltagarna inte trodde på sanningen i sina påståenden eller om de bara trodde att de var sanna för dem själva. Då kunde vi upphöra att tala med varandra och bara vända oss inåt till oss själva, var och en i sin postmoderna pseudovärld. Ta detta som en varning. Ett allmänt bejakande av en alltigenom individualiserad låtsassanning skulle bli fullkomligt nedbrytande för den vetenskapliga verksamheten.⁸⁸

Vad är då ”vetenskapens” fundament som Jarrick så ivrigt vill försvara mot postmodernismens relativism? Han utgår från det faktum att utsagor inte är självreferentiella. Om vi tar historia som exempel kan vi ju inte, enligt Jarrick, förneka att händelser i det förflutna i-sig inte kan påverkas av oss och i denna bemärkelse är historien objektiv. Det faktum att vårt minne sviktar oss eller att källorna är ofullständiga utgör inget problem, då det trots allt är sanning som vi eftersträvar. Jarrick framhåller: ”Att söka sanningen är inte alltid att finna den, vilket inte hindrar att den kan finnas ändå, i likhet med den blöta tvålen som väl finns trots att den ständigt glider ur handen”.⁸⁹ På detta sätt begränsas tolkningens subjektiva karaktär, eftersom vi har enskilda fakta – i form av faktapåståenden – som inte kan manipuleras. Utifrån denna utgångspunkt menar Jarrick sig kunna dra slutsatsen att man som historiker kan hävda att vissa tolkningar är bättre och mer *sanna* än andra:

Att tolka är att från det som är uppenbart sluta sig till något som inte är uppenbart. [...] De påståenden som har karaktären av enkla konstateranden av fakta är sådana där det bakomliggande analysarbetet (tolkningen) redan gett vissa bestämda postulater, vilka i sin tur gett oss bestämda förväntningar som uppstår i samband med viss varseblivning. [...] Det kontroversiella ligger alltså inte längre i att skilja mellan fakta och tolkning, utan i att hävda att vissa tolkningar är bättre än andra tolkningar. Bättre, det vill säga sannare.⁹⁰

Postmodernister ”torde eller borde”, som relativister, avstå från att erbjuda vetenskapliga förklaringar och detta gör deras hela projekt ovetenskaplig.

Både Jarrick och Torstendahl tycks vara ense om att relativismen är fundamental för postmodernismen. Sett ur detta perspektiv är det föga förvånande att man inte hittar några större (direkta) postmodernistiska influenser bland svenska historiker. Däremot framhäver

⁸⁸ Jarrick, Arne, ”God historia är mer än goda historier”, *Axess* 2003:5:

http://www.axess.se/svenska/2003/05/tema_god_historia.php. Den 18 mars 2006. Artikeln är inte sidnumrerad på internet.

⁸⁹ Jarrick, ”God historia”.

⁹⁰ Jarrick, ”God historia”.

Torstendahl att Foucault är en teoretiker som har inflytande i svensk historiografi, men han benämns inte – i motsats till Jarrick – som en postmodernist.

Även historikern Roddy Nilsson (som undersöks i det empiriska kapitlet) nämner Foucaults arbeten som en inspiration inom svensk historisk forskning. Trots det hävdar han i en artikel att den svenska historiska forskningen har och i hög utsträckning är dominerad av ”en stark empiristisk och kunskapsrealistisk tradition”. Vidare betonar man, enligt Nilsson, rationaliteten där historiska aktörer behandlas som förnuftiga subjekt. Mot detta framhäver han att för Foucault var ”historien framför allt en fiktiv konstruktion” (något som jag bestrider, se ovan) tänkt att hjälpa människan i det nutida samhället och det är just en sådan historieskrivning som Nilsson förespråkar (även i sin avhandling som vi kommer att se senare).⁹¹ Han framhäver i en annan artikel att vi lever i ett tillstånd av ”postmodernitet” där man inom den historiska forskningen har börjat att avsäga sig anspråken på sanning och objektivitet och börjat att uttrycka relativistiska ståndpunkter. Detta betyder för Nilsson att den postmoderna historieskrivningen bör ”betona hur förhållandet att vissa versioner av historien marginaliseras medan andra vinner anklang inte är avhängigt av hur ’sanna’ de är utan framför allt av vilka maktresurser och maktallianser som dominerar vid varje tillfälle”.⁹² Att Nilsson året tidigare hävdade att just sådana idéer inte har fått något större genomslag visar på bristen i systematiken (och reflektionen då han i själva verket inte, som vi kommer att se, lever upp till dessa krav i sin avhandling).

Historikern Lars Magnusson kritiserar den subjektivism som är en följd av, som han uttrycker det, ”vår ’postmoderna’ kulturs odlande av individen [...] [...] Risken är förstås att den vetenskapliga historien marginaliseras och den vetenskapliga historikern sätts i reservat”. En historia som är en vetenskap med en uppsättning av vetenskapliga normer: ”[...] intersubjektivitet, empirisk prövbarhet, logisk stringens, objektivitet så långt detta är möjligt, etc”. Om dessa normer inte följs av specifik historiker menar Magnusson att denne bör uteslutas ur diskussionen.⁹³ Historikern Peter Aronsson håller fullständigt med Magnusson när det gäller denna ”vetenskapliga dialog”. Han hävdar dock att postmodernistiska idéer har införts svensk historieforskning men bara för att snabbt avvisas:

Den postmoderna utmaningen är ingalunda en enhetlig storhet, men kan i nästan alla varianter ses som en utmaning till de traditionella epistemologierna inom historievetenskapen. Både kritiken mot De stora Berättelserna om såväl historia som människa, dess syn på avgörbarhet och sanningsanspråk och relativiseringen

⁹¹ Nilsson, Roddy, ”Den närvarande frånvaron eller i väntan på Foucault. En diskussion om Foucault och den svenska historiedisciplinen”, *Historisk tidskrift* 2000:2, s. 198; s. 199; s. 205.

⁹² Nilsson, Roddy, ”Historiedidaktiken och den postmoderna utmaningen”, *Historisk tidskrift* 2001:1, s. 71; s. 75.

⁹³ Magnusson, Lars, ”Finns det utrymme för en historia som vetenskap i framtiden?”, *Historisk tidskrift* 1997:1, s. 41; s. 35; s. 36.

av relationen mellan autentiska original och kopior står för utmaningar som introducerats blott sporadiskt – och avvisats.⁹⁴

Som vi kan se är postmodernism i princip synonymt med subjektivism och relativism i dessa redogörelser, vilket likställs med ett avskrivande av varje anspråk på ”objektivitet” eller ”sanning”. Detta uppfattas vidare som ett hot mot hela vetenskapssamhället. Det finns dock undantag. Roddy Nilsson är ett, historikern Anna Jansdotter ett annat. Jansdotter betonar att postmodernistiska idéer inte behöver stå i ett motsatsförhållande till mer ”traditionell” historieskrivning. Hon bejakar dekonstruktionen som ett hjälpmedel till det traditionella historiska perspektivet genom att framhålla följande: ”I vårt empiriska arbete försöker vi förena analysmetoder som grundar sig både på postmodernismens konstruktion/dekonstruktion och en mer traditionell historieforskning inriktad på rekonstruktion”.⁹⁵

⁹⁴ Aronsson, Peter, ”En lomhörd dialog? Den historievetenskapliga debatten på 1990-talet”, *Historisk tidskrift* 1998:1, s. 56-57. Även historikern Christer Winberg är av samma åsikt. Winberg, Christer, ”Nyhistorism och postmodernism i dagens svenska historieskrivning”, *Historisk tidskrift* 1991:2.

⁹⁵ Jansdotter, Anna, ”Ett steg framåt, eller två steg tillbaka”, *Historisk tidskrift* 1997:1, s. 44.

III. Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

Detta kapitel är uppdelat i fyra avsnitt. Det första behandlar främst den metodologiska eller analytiska delen i denna uppsats, medan den andra söker att argumentera för en filosofisk förståelse av fenomenet postmodernism. Därefter följer ett avsnitt som kompletterar diskursanalysen med koncept tagna från filosofen Ludwig Wittgenstein. Det sista avsnittet är en sammanfattning på kapitel II och III där allmän karaktäristik urskiljs för postmodernistisk teori i historiografin.

Diskursanalys: diskursteori och kritisk diskursanalys

Det är min mening att det bästa sättet att analytiskt operationalisera en studie av detta slag är att se postmodernismen som en *diskursordning* vilken består av flera *diskurser* som kan stå i motsatsförhållande dels till varandra och dels inneha inre *nodalpunkter* och *moment* som kan stå i motsättning till andra moment och nodalpunkter i den egna diskursen. Den diskursiva meningsskapande dynamiken uppvisar således en motsägelsefull, paradoxal och inkonsekvent natur.⁹⁶ I enlighet med detta kan man sålunda tala om en (*internationell*) *postmodernistisk diskursordning* inom den historiska forskningen, vilken innehåller nationella diskurser. Det centrala i de senare skulle följaktligen vara moment och/eller nodalpunkter. Denna teoretiska ansats presenteras och utvecklas i det följande.

Diskursanalys är i hög grad en strukturalistisk och poststrukturalistisk – och därmed postmodernistisk – teoribildning. Mitt studiematerial kan antas vara influerat av detta och då uppkommer frågan: riskerar jag genomföra en studie som är fördelaktig gentemot de postmodernistiskt influerade avhandlingarna? Exakt vad är det jag gör anspråk på i min studie? Det är *inte* objektivitet i den bemärkelsen att min analys som helhet kan sägas referera eller avspegla författarnas intentioner som de är i- och för-sig. Vore detta poängen skulle min enda uppgift vara att hänvisa läsarna till det existerande källmaterialet och ingenting annat. Min strävan är att gå *utöver* källmaterialet och den relevanta forskningen om ämnet och säga något konstitutivt om texten (den enskilda avhandlingen) och diskursen/diskurserna (postmodernism i historiografin), som inte uppmärksammats tidigare, varken av författarna själva eller forskningen. Även om jag inte gör anspråk på att rekonstruera intentioner, har jag ambitionen att säga någonting fundamentalt om postmodernism som ett teoretiskt fenomen

⁹⁶ Mer om motsägelser och paradoxer och vikten av dem nedan.

och den postmodernistiska historikerns teoretiska grundvalar. För att uttrycka det djärvt: att genomföra en studie om postmodernismens existens.

Mina teoretiska inspirationer kommer från många håll, men i första hand från de politiska teoretikerna Ernesto Laclau och Chantal Mouffe samt den slovenske filosofen Slavoj Žižek. Min ambition är att bidra till den teoretiska reflektionen om postmodernismen som Laclau och Mouffe har bidragit till reflektionen om samhället och Žižek om subjektet.⁹⁷ Diskursanalys är en teoretisk bildning som med fördel kan kombineras med andra teoretiska och metodologiska komponenter. Således kommer jag även att inkorporera koncept från andra tänkare, exempelvis element från den analytiska traditionen i filosofin. Framställningen nedan kommer således att ta formen av en redogörelse för mitt teoretiska ramverk där jag samtidigt presenterar dessa tänkare och kritiskt granskar och vidareutvecklar deras teorier.⁹⁸

Både Laclau och Mouffe, och Fairclough är diskursanalytiker, men deras teoribildning skiljer sig åt i vissa radikala bemärkelser. Faircloughs teori går under namnet *kritisk diskursanalys (Critical Discourse Analysis)*.⁹⁹ Laclau och Mouffe har inte namngivit sin teori, de danska mediaforskarna Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips har valt att kalla den *diskursteori*, av praktiska skäl gör jag detsamma.¹⁰⁰

Diskursanalys är – som nämnts – i hög grad ett poststrukturalistiskt fenomen som kan föras tillbaka till Ferdinand de Saussure¹⁰¹ För strukturalister är språket – som vi minns – ett *oföränderligt* system, eller *langue* i sausseres terminologi. Det är ett nätverk av tecken och dessa ger varandra betydelse genom att de innehar differentiella relationer till varandra. Människor tilldelar verkligheten betydelse genom social konvention, genom tecken som utgörs dels av en betecknande (*significant*) och dels en betecknad (*signifié*). Enligt Saussure är detta *en* nivå i språket, en annan är det konkreta språkbruket som tillämpas i vardagen, av

⁹⁷ Man kan i själva verket inte skilja (till den konstitutiva formen) mellan dessa tre områden, uppdelningen är strikt analytiskt.

⁹⁸ De verk jag framförallt använder mig av är: Fairclough, Norman, *Discourse and Social Change*, Cambridge 1992; Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*, London, New York 1985; Laclau, Ernesto, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, London, New York 1990; Žižek, Slavoj, *Ideologins sublima objekt*, Göteborg 2001 och *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000 med artiklar skrivna av Judith Butler, Ernesto Laclau och Slavoj Žižek. Alla referenser hänvisas till dessa böcker om inte annat anges. Direkta citat hänvisas dock direkt till sidorna. Det är värt att påpeka att jag inte följer dessa tänkare dogmatiskt, jag tolkar dem på det sätt jag anser vara mest lämpat.

⁹⁹ Hädanefter *CDA*.

¹⁰⁰ *Diskursanalys*, 2000, s. 7, Laclau & Mouffe benämner sig själva som postmarxister, men det torde vara uppenbart att man har avskärmat sig från marxismens deterministiska och materialistiska och reduktionistiska kärna. Detta gör man i *Hegemony* där en rad marxistiska teoretiker diskuteras för att avvisas på grunder av materiell determinism och reduktionism.

¹⁰¹ de Saussure verkade i början av 1900-talet men efterlämnade själv inga skrivna verk, däremot förde några av hans studenter anteckningar under de föreläsningar som han gav sin kurs i allmän lingvistik, dessa har tryckts och finns även på svenska för den intresserade: Saussure, Ferdinand de, *Kurs i allmän lingvistik*, Staffanstorps 1970.

Saussure kallad *parole*. Denna måste alltid ha sin utgångspunkt i *langue*, men enligt Saussure är *parole* alltför oberäkneligt för ett vetenskapligt studium, i stället är strukturalismens studieobjekt det synkrona, semantiskt stabila och oföränderliga *langue*. *CDA* och diskursteori utvecklar och reviderar dessa tankegångar (detta har givetvis gjorts innan också, av Barthes, Claude Lévi-Strauss m.m.). Även i denna tradition står begreppet diskurs för en språklig struktur, skillnaden ligger i dess materiella ontologi.¹⁰² För det första talar vi inte om diskurs som ett semantiskt enhetligt och oföränderligt språkligt system i singularis, vi talar i kontrast om flera heterogena och *historiskt kontingenta* språkliga system.

Jag följer Fairclough i användningen av Michel Foucaults begrepp diskursordning.¹⁰³ En diskursordning utgörs av det samhällsområde som är objektet för ens studie, exempelvis skolan.¹⁰⁴ Här talar vi om en internationell postmodernistisk diskursordning. I denna studie är studieobjektet den *svenska postmodernistiska diskursen* i historiografin.¹⁰⁵

Vad är diskursernas beståndsdelar och hur står de i relation till varandra? Här följer jag Laclau och Mouffe, eftersom Faircloughs metodiska tillvägagångssätt är inriktat på strikt grammatisk analys. I detta ser jag ett närmande till diskurser som lägger betoningen på de enskilda tecknen och inte den diskursiva helheten. Ett annat viktigt skäl till varför jag har valt Laclau och Mouffes perspektiv är att Fairclough gör en analytisk uppdelning mellan text, diskursiv- och social praktik. Den senare är inte språklig och kan återverka på den diskursiva praktiken, vilken i sin tur kan återverka på den sociala i en dialektisk relation. Analysen bör således separera den språkliga från den sociala dimensionen.¹⁰⁶ Detta är problematiskt eftersom även det sociala måste studeras språkligt, genom att man begreppsliiggör institutioner, processer o.s.v. Därför anser jag att man inte kan göra en sådan uppdelning och hela (den mänskliga) verkligheten bör därför betraktas som diskursivt konstruerad. Detta betyder emellertid inte att varken jag eller Laclau och Mouffe förnekar att det existerar en yttre icke-språklig verklighet. Till sist är Faircloughs metod mer lämpad för intervjuer då den i analyser har en begreppsapparat som kan ta hänsyn till pauser och kroppsspråk. Men i grund och botten har jag valt att följa Laclau och Mouffe främst eftersom jag finner deras tänkande intuitivt tilltalande.

¹⁰² Denna filosofiska term har till uppgift att redogöra för de olika typer av varande, t.ex. talens, eller de fysiska kropparnas materiella ontologi, d.v.s. de beståndsdelar som utgör dess väsen. Se *Filosofi lexikonet*, s. 407.

¹⁰³ För att se Foucaults användning av begreppet se Foucault, Michel, *Vetandets arkeologi*, Staffanstorps 1972.

¹⁰⁴ Exemplet kommer från Fairclough, *Discourse and Social Change*, s. 69. Diskurserna i skolans diskursordning kan således utgöras av elevdiskursen, lärardiskursen o.s.v.

¹⁰⁵ I den planerade avhandlingen kommer denna att jämföras med den *brittiska postmodernistiska diskursen*. Hädanefter används *SPM* för svensk postmodernism.

¹⁰⁶ Fairclough, *Discourse and Social Change*, s. 72-73.

Vi vänder oss nu direkt mot Laclau och Mouffes beskrivning av den diskursiva dynamiken och dess meningsskapande funktion:

In the context of this discussion, we will call *articulation* any practice establishing a relation among elements such that their identity is modified as a result of the articulatory practice. The structured totality resulting from the articulatory practice, we will call *discourse*. The differential positions, insofar as they appear articulated within a discourse, we will call *moments*. By contrast, we will call *element* any difference that is not discursively articulated.¹⁰⁷

Kan vi närmare definiera element, moment och nodalpunkter? Till att börja med kan vi fastställa att de är *i sista hand* språkliga tecken, såsom definierat ovan. I denna studie betraktas de filosofiska, teoretiska och metodologiska begrepp eller konjunktioner av begrepp, d.v.s. teser och hypoteser, m.a.o. satser (eller utsagor), i historiska undersökningar som moment och nodalpunkter.¹⁰⁸ Därför är i princip Saussures betecknade (signifié) irrelevant, eftersom varje beteckning endast refererar till en annan beteckning som ger mening åt den förra, som i sin tur refererar till en annan beteckning, o.s.v. *ad infinitum*. För att exempelvis kunna göra en meningsfull utsaga om någonting, exempelvis ”sten”, måste man yttra flera tecken (och med dem utsagor) som karaktäriserar detta objekt, exempelvis ”grå”, ”natur”, ”jord”, ”vapen”, ”byggnadsmaterial” m.m. För att kunna urskilja ett moment eller nodalpunkt diskursivt är det ibland nödvändigt att sammanfatta flera texters olika formulerade men substantiellt likvärdiga teser på ett eget, sammanfattande sätt. I denna studie är detta fallet för att teoretiska teser ofta inte låter sig sammanfattas i enskilda eller några ord uttryckta i själva texten. Men även om man analyserar diskurser genom deras minsta beståndsdelar uppkommer meningen alltid genom den relationella helheten som i sista hand återför sig till nodalpunkterna, m.a.o. diskursen som helhet. Jag – i likhet med Ankersmit – vill inte bestrida att en historisk avhandling innehåller satser som i sin enskildhet är referentiella; det är kombinationen eller integrationen av dessa till en helhet som är oberoende av referens och som jag menar är den semantiska kärnan. Meningen är i sista hand ett visst *perspektiv* på ett visst fenomen i det förflutna.

Jag förkastar Laclau och Mouffes bruk av element som ett analytiskt begrepp. Detta gjorde jag redan i min kandidatuppsats, vilket jag motiverade på följande sätt: så fort en neologism eller ett ord som inte har brukats sedan länge och vars betydelse är oklar yttras eller nedtecknas i en text sätts det omedelbart i relation till andra ord (rent kognitivt

¹⁰⁷ Laclau & Mouffe, *Hegemony*, s. 105.

¹⁰⁸ Vi kan inte definiera dem som element, eftersom element är de tecken som inte har definierats diskursivt. Det är de tecken som är, om vi ska tala med Derrida, *différance*, d.v.s. tecken som genom att stå i negation till moment och nodalpunkter, men inte artikuleras bidrar med att bibringa mening inom diskurser.

uppkommer olika associationer) och blir således automatiskt ett moment i den diskursen. Det är givetvis möjligt att på detta sätt göra ett sådant yttrande till ett element, men detta skulle inte säga oss som studerar betydelsebildning mycket och inte heller den som faller yttrandet kan man förmoda.¹⁰⁹ Men enligt Laclau och Mouffe är det just det faktum att elementen inte har någon som helst mening som möjliggör deras artikulering till moment: "The transition from the 'elements' to the 'moments' is never entirely fulfilled. A no-man's land thus emerges, making the articulatory practice possible".¹¹⁰ Även om jag förkastar element som en analytisk kategori, håller jag till fullo med om att ett sådant "no-man's land" är konstitutivt för skapandet av mening eller handling, men detta på en annan dimension än den diskursiva. Jag anser att denna tes är av yttersta vikt som därför utvecklas i de två följande avsnitten.

Diskursens dynamik beskrivs alltså i form av artikulering, en praktik som sätter olika moment och nodalpunkter i relation till varandra, väl artikulerade blir momenten diskurser. Michel Foucault uttrycker detta väl när han behandlar en bok som en diskurs, som är "[...] inlemmad i ett system av hänvisningar till andra böcker, andra texter, andra fraser: den är en knut i ett nätverk".¹¹¹ Diskursen är en *tillslutning (closure)*, eller stratifiering om man så vill, av momentens relationella positioner i *ekvivalenskedjor (chains of equivalence)* genom vilka mening fixeras. Elementen är *flytande betecknande (floating signifiers)*, vilket innebär att de är föremålen för artikulering och är "fria" i den meningen att deras mening inte har blivit tillsluten i en diskurs. Eftersom jag har förkastat element vill jag modifiera Laclau & Mouffe här genom att hävda att även moment alltid är öppna för reartikulering. Eftersom språkliga begrepp inte är konkreta ting med en materiell massa vill jag hävda att det är möjligt att betydelsen hos ett moment i en diskurs kan ha en diametral betydelse i en annan, det är i princip därför jag har förkastat element, de är överflödiga.¹¹² Tillslutningen är alltid *kontingent*, vi minns att en av diskursanalysens grundpremiss är att diskurser är historiskt villkorliga och ständigt i stånd att förändras, de innehar ingen essens eller nödvändighet som skulle göra dem naturliga vid varje given tidpunkt och i varje given kontext. En tillslutning betyder att mening har fixerats, men för att detta ska vara möjligt måste diskursen ha en semantisk kärna, annars vore konstruktionen av mening omöjlig. Denna består av privilegierade moment som Laclau & Mouffe kallar *nodalpunkter (nodal points)*. Som Slavoj

¹⁰⁹ Skodo, Admir, "I världen, men icke av världen". Konstruktionen av kristen manlighet i Skånes Missionssällskap ca 1939-1945, opublicerad kandidatuppsats, Historiska institutionen, Lunds universitet 2006, s. 55.

¹¹⁰ Laclau & Mouffe, *Hegemony*, s. 111.

¹¹¹ Foucault, *Vetandets arkeologi*, s. 29.

¹¹² Denna ståndpunkt kommer i själva verket nära Derridas tänkande. Jag ämnar inte att utveckla det här eftersom det inte är nödvändigt.

Žižek skriver är de ”ord som ’tingen’ själva hänvisar till för att känna igen sig i sin enhet”.¹¹³ Jag vill dock utveckla denna tes om fixering eller stabilitet, vilket sker i nästa avsnitt.

Är diskursanalys teori eller metod? Fairclough ser tillsammans med den brittiska mediaforskaren och diskursanalytikern Lilie Chouliraki diskursanalys både som en teori och metod.¹¹⁴ Det konkreta tillvägagångssättet i en analys – om man följer Laclau och Mouffe – går ut på att följa artikuleringen i studiematerialet genom att söka urskilja moment, element och nodalpunkter i deras relationella positioner och de ekvivalenskedjor som de enskilda momenten och nodalpunkterna bildar i texterna.¹¹⁵ Den tillslutning av dessa tecken som ger varandra mening relationellt är en diskurs. Man studerar också diskursens relation till andra diskurser inom samma och/eller andra diskursordningar. Men diskursanalys är också en teori som har en uppsättning filosofiska teser. Även om Laclau och Mouffe inte är explicita med det anser jag att deras teori utgör en *socialontologi*, d.v.s. den försöker att besvara frågor om det mänskliga samhällets yttersta grundvalar.

Bortom diskursanalys: antagonism, hegemoni och det Reala

Samhällets omöjlighet: antagonism och hegemoni

Gödel pointed out the presence of 'undecidable' propositions in formalized structures. Now then, from the point of view of those structures, if something is undecidable, it is just so, and there is nothing which you, I or Gödel can do about it. It is simply the end of the matter. But in practical life we are constantly faced with decisions to take which are algorithmically undecidable but which, nevertheless, have to be taken.¹¹⁶

Diskurser kan alltså definieras som stratifierade meningssystem. De är emellertid alltid kontingenta, vi minns att tillslutningen av en diskurs är tillfällig. En central komponent inom

¹¹³ Žižek, *Ideologins sublima objekt*, s. 111. Žižek drar däremot delvis andra slutsatser när det gäller nodalpunkternas funktion. Han är inspirerad av Jacques Lacans psykoanalys, där begreppet först introducerades (*point de capiton*) och det är i den kontexten som han använder det.

¹¹⁴ Chouliraki, Lilie & Fairclough, Norman, *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*, Edinburgh 1999, s. 16.

¹¹⁵ Jag utvecklar begreppet ”ekvivalenskedjor” i nästa avsnitt.

¹¹⁶ Laclau, *New Reflections*, s. 172. Kurt Gödel var en matematiker bäst känd för ”Gödels teorem” eller ”The Gödel Incompleteness Theorem” vilken bevisar att varje matematisk eller logisk konstruktion med anspråk på att vara komplett, d.v.s. fritt från paradoxer och inkonsekvenser, är i själva verket inkomplett. Således är även matematiken, den mest objektiva och perfekta vetenskapen, inkonsekvent. Den matematiskt och logiskt intresserade kan vända sig till Jon Barwises och John Etchemendys *Language, Proof and Logic*, Stanford 2003, för en närmare explikation av teoremet.

diskursteorin är teorin om *antagonism* och *hegemoni*.¹¹⁷ Enkelt uttryckt kan man hävda att den fråga teorin om hegemoni söker att besvara är följande: hur är det möjligt att vissa politiska grupper uppnår dominans i samhället (frågan kan också utökas till att behandla hur vissa egenskaper, moraliska omdömen o.s.v. ses som naturliga och sanna, medan andra ses som onaturliga och förkastliga)? I hög utsträckning besvarades denna fråga redan av Foucault. Det är diskurserna själva – och inte de enskilda subjekten – som sätter de gränser och regler för normalt yttrande och beteende:

I den analys vi här föreslår, äger reglerna för utformningen inte rum i individernas 'mentalitet' eller medvetande, utan i själva framställningen; de tvingar sig alltså, i en sorts enhetlig anonymitet, på alla individer som föresätter sig att tala inom detta diskursiva fält.¹¹⁸

Men dessa diskurser är så konstruerade att de gynnar en viss grupp människor på bekostnad av andra. Således är det utom-diskursiva makstrukturer, som konstrueras diskursivt, som Foucault centrerar sig kring i sin genealogi:

Den genealogiska delen av analysen ägnar sig däremot åt de serier som det faktiska utformandet av diskursen bildar. Den försöker få grepp om diskursens bekräftande makt – och med detta menar jag inte en makt som skulle vara motsatsen till makten att negera, utan makten att konstituera objektsdomäner om vilka man kan bekräfta eller negera olika påståenden som sanna eller falska.¹¹⁹

Även Laclau och Mouffe lägger betoning på diskursernas regel- och gränssättande funktion. Denna funktion ses av Laclau och Mouffe som en diskursiv kamp, i deras termer *antagonism*, om mening och därmed hegemoni. Den hegemoniska praktiken, d.v.s. försöken att artikulera något som naturligt, är möjligt dels för att diskurserna är kontingenta, dels för att det alltid existerar två antagonistiska läger och dels för att det existerar element (och moment) som kan artikuleras av endera lägret, element i ett "no-man's land":

Thus, the two conditions of a hegemonic articulation are the presence of antagonistic forces and the instability of the frontiers which separate them. Only the presence of a vast area of floating elements and the possibility of their articulation to opposite camps [...] is what constitutes the terrain permitting us to define a practice as hegemonic.¹²⁰

¹¹⁷ Även Fairclough använder sig av hegemoni som ett teoretiskt koncept, men hans teori kommer inte att användas. Begreppet hegemoni utvecklades först av den italienske marxistiske teoretikern Antonio Gramsci.

¹¹⁸ Foucault, *Vetandets arkeologi*, s. 72.

¹¹⁹ Foucault, *Diskursens ordning*, s. 49.

¹²⁰ Laclau & Mouffe, *Hegemony*, s. 136.

Varför är denna diskussion relevant för min studie? Är postmodernismen utsatt för en hegemonisk praktik? I Laclau och Mouffes strikta bemärkelse är den inte det, det är inte tal om politisk praktik utan en definition och konstitution av en teoretisk riktning. Men i båda fall rör det sig om artikulering av ting, i det förra fallet såväl konkreta som abstrakta och i det senare enbart abstrakta.¹²¹ I så måtto finns det en analogi mellan hegemoni och definitionen och konstitutionen av postmodernismen. Den centrala frågan är egentligen: kan man karaktärisera postmodernismen och dess fundament på ett *enhetligt* och *konsekvent* sätt? Denna fråga måste besvaras med ett bestämt *nej*. Även om de flesta definitioner av postmodernism har en gemensam kärna, nodalpunkterna, kvarstår det faktum att dessa och momenten kan variera kraftigt, i vissa fall till den grad att en diskrepans uppstår mellan olika definitioner och t.o.m. inom definitionerna själva. Som vi kommer att se nedan är detta med nödvändighet så. Ankersmit har med rätta hävdad att kärnan (berättelsesubstanser, nodalpunkter) i en historisk tolkning – exempelvis ”renässansen”, ”revolution”, ”stat” och givetvis ”postmodernism” – inte har en oföränderlig stabilitet. Detta förklaras, enligt Ankersmit, av det faktum att denna typ av begrepp inte är *extensionella*, d.v.s. de denoterar inte något i den materiella verkligheten. Slutligen kan deras mening aldrig fixeras eftersom det som de exemplifierar och refererar till kan aldrig fastställas slutgiltigt, det är alltid möjligt att lägga till eller ta bort egenskaper förknippade med exempelvis ”renässansen”.¹²² Vi har sett hur White står för en relativism som innebär att mening och sanning uppkommer genom skönlitterära, moraliska, politiska och ideologiska perspektiv samtidigt som han hävdar att man bör utesluta de som förnekar historiska brott då de inte är rationella. Ankersmit hävdar att man inte kan rekonstruera det förflutna och att detta är centralt för postmodernistisk historieskrivning, men han exemplifierar denna med studier som öppet säger sig rekonstruera det förflutna med bruk av primärkällor och kontext. Dessa två paradoxer undergräver alltså Whites och Ankersmits anspråk och medför till inkonsekvenser dels i deras tänkande och dels i *RPM* (som helhet).

Sådana inkonsekvenser och självundergrävande element är på samma vis synliga i *MPM* som bär på flera motsägelser. Den hävdar att all verklighet är språkligt konstruerad – med följande ideologiska, kontextuella, moraliska, teoretiska o.s.v. förutsättningar – men detta till trots har vi sett att den egna konstruerande verksamheten är oreflekterad. Man utgår *de facto* från en historisk kontext, d.v.s. den studerade tidsperioden uppvisar, menar man, särskilda politiska, moraliska, vetenskapliga o.s.v. dimensioner som skiljer den från andra

¹²¹ ”Postmodernism” implicerar en entitet (ett existerande ting) med ett namn som är knutet till olika konnotationer.

¹²² Ankersmit, *Narrative Logic*, s. 172-175.

tidsperioder. Det är genom en sådan kontext man ”förstår” ett historiskt fenomen. Detta blir ytterst problematiskt – och paradoxalt – om man inbegriper kritik som en viktig beståndsdel i en undersökning.¹²³ Kontexten innebär att man gör perioden i fråga *unik* och *annorlunda* från andra kontexter, nämnvärt sin egen. Man underminerar således sina egna anspråk då man upphäver möjligheten till kritik. Man kritiserar för att *påverka* och *förändra*, men detta är inte möjligt om något är annorlunda eller specifikt. Det måste föreligga en likhet mellan det kritiserade och den som kritiserar. Vi har också konstaterat att Foucault anses vara den främste postmodernisten trots att han aldrig benämnde sig själv som sådan och trots att en central del av hans teori faller under namnet metaberrättelse.

Vi kan med hjälp av denna diskussion konstatera följande: å ena sidan råder det diskrepanser både mellan och inom olika definitioner av postmodernismen (*MPM* och *RPM*) och å andra sidan uppvisar enkilda postmodernistiska historikers texter motsägelser. Detta vittnar om den semantiska flexibilitet, ostabilitet och inkonsekvens som postmodernismen uppvisar.

Varför är detta fallet? Det är ”något” som möjliggör att postmodernismen associeras med flera sinsemellan kontradiktoriska beståndsdelar men trots des fortsätter att utgöra en referensram för diskussioner, hur är detta möjligt? Vi minns att diskursteorin är en socialkonstruktivistisk teoribildning: det mänskliga samhällets yttersta grundvalar är i sista hand språkliga konstruktioner. Konstitutionen av samhället och subjektet i en *nödvändig*, *universell* och *essentiell*¹²⁴ bemärkelse är en *omöjlighet*, p.g.a. antagonismen:

¹²³ Kritik är som vi har sett en viktig beståndsdel hos Scott, Joyce och Stedman-Jones.

¹²⁴ ”Nödvändig” och ”essentiell” är i princip synonyma i denna studie. Ett ting eller egenskap hos ett annat ting är nödvändigt eller essentiellt om det är en beståndsdel utan vilken tinget inte hade kunnat existera, eller om det utgör tingets naturliga väsen eller innersta natur. Med universell åsyftas *ett* exempelvis samhälle, definition, rättssystem o.s.v. som *i-sig* är och alltid har varit ett och samma ting. I så måtto skulle tinget också ha varit essentiellt. D.v.s. alla dess beståndsdelar skulle ha varit *nödvändiga* eller *essentiella* (sådana att samhället inte hade kunnat existera utan dem) och *tillräckliga* (alla och endast dessa beståndsdelar i samhället är tillräckliga för dess existens). Den ontologi som hävdar detta (jag är inte säker på att någon gör det) leder till en *determinism*. Det skulle i så fall i princip vara möjligt att veta vem som är, har varit och kommer att vara en postmodernist. För om postmodernismen vore essentiell och universell skulle vi kunna formulera en lag om dess instantiation: ”givet att postmodernismen har egenskaperna ’1, 2, 3, 4...n’, har, hade och kommer alltid postmodernismen att ha dessa”. Allt annat vore omöjligt, givet premisserna. Men detta är felaktigt, som vi har sett ovan. Med begreppet universalie (som också används i denna studie) åsyftas här de entiteter som är ”repeatable entities. At any given time, numerically one and the same universal can be wholly and completely exhibited or [...] exemplified by several different spatially discontinuous particulars”: Loux, Michael J., *Metaphysics. A Contemporary Introduction*, London and New York 2002, s. 23. Det bästa sättet att karaktärisera universalier på svenska skulle vara att benämna dem som abstrakta entiteter, som exemplifieras (eller instantieras) på exakt samma vis, med exakt samma egenskaper, i alla konkreta (eller abstrakta) partikulärer. Om vi således talar om postmodernismen som en universalie med en enhetlig uppsättning av egenskaper, d.v.s. teser, hypoteser o.s.v., skulle dessa vara de samma i varje definition av postmodernismen. Det skulle m.a.o. råda full konsensus om definitionen. Faktum är att när jag talar om ett ting som en universalie talar jag om ett ting som universellt.

[...] are there not some 'experiences', some discursive forms, in which what is manifested is no longer the continuous deferment of the 'transcendental signified', but the very vanity of this deferring, the final impossibility of any stable difference, and, thus, of any 'objectivity'? The answer is yes. This 'experience' of the limit of all objectivity does have a form of precise discursive presence, and this is *antagonism*.¹²⁵

Detta påstående, d.v.s. att antagonismen är det som hindrar samhället från att uppnå en objektiv status (Laclau och Mouffe använder begreppet "objektiv" som det nödvändiga, universella och essentiella) kommer från insikten att verkligheten eller det sociala är fyllt av såväl *reella* som *logiska motsägelser*. Medan det förra inbegriper relationer mellan två ontologiskt olika objekt, såsom militära konflikter eller slagsmål (för att använda konkreta exempel) är det sista ett språkligt påstående som inbegriper relationer mellan begrepp. Däremot ska det inte läsas som att den materiella verkligheten i-sig är kontradiktorisk, eftersom verkligheten inte kan reduceras till ett logiskt påstående. Däremot är logiska påståenden en del av verkligheten och i så måtto kan vi tala om motsägelser *i* verkligheten:

[...] it is a fact that in reality there are situations which can only be described in terms of logical contradiction. Propositions are also a part of the real and, insofar as contradictory propositions exist empirically, it is evident that contradictions exist *in* the real. People argue [...] there is no reason why they should not give rise to contradictory propositions.¹²⁶

Men såväl reella som logiska motsägelser existerar alltid i varje hegemoni och hegemonisk praktik; vi intar ju som människor kontradiktoriska positioner, accepterar paradoxala rättsystem och yttrar självmotsägande utsagor hela tiden utan att detta leder till konflikter, likaväl som att militära schismer ofta upplöses till stillestånd och fred. Det är just detta som är poängen, både reella och logiska motsägelser reproduceras ständigt *parallellt* med att samhället reproduceras i förklädning av universalitet eller det Laclau kallar "universality contaminated by particularity".¹²⁷ Bara det faktum att vi exempelvis kan tala om *ett* "svenskt samhälle", "frihet", "rättvisa", "jämlighet" m.m. talar för detta. Till en början verkar det finnas stora skäl att i högre grad betona den reella än den logiska motsägelsen i vårt fall: den logiska kontradiktionen har formeln *A-icke A*, medan oppositionen kan uttryckas i formeln *A-B* (d.v.s. det är två objekt det är tal om och inte negationen av *ett*). I och med detta existerar alltid den *Andre* som hindrar självet från att en gång för alla konstituera sig självt i form av en identitet som kan uttryckas i formeln *a=a* och *ingenting annat* (d.v.s. ett ting är alltid identiskt med sig självt i en totalt tillsluten identitet). Och omvänt, subjektet (som den *Andre*) hindrar

¹²⁵ Laclau & Mouffe, *Hegemony*, s. 122.

¹²⁶ Laclau & Mouffe, *Hegemony*, s. 124.

¹²⁷ Laclau, Ernesto, "Constructing Universality", Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000, s. 304.

den Andre (som subjekt) från att konstituera sig självt. M.a.o. hindrar den Andre alltid subjektets självidentitet från en universell och essentiell tillslutning, en total identitet. Antagonism bör således förstås som det som sätter gränserna för ren objektivitet: ”antagonism constitutes the limits of every objectivity, which is revealed as partial and precarious *objectification*.”¹²⁸ Men som vi snart kommer att se är det *inte* antagonismen *i-sig* eller den Andre *i-sig* (som ontologiska kategorier) som sätter gränserna för all objektivitet.

Betoningen på reella motsägelser är – enligt min mening – en betoning på relationen mellan subjekt-subjekt och subjekt-samhälle. Man måste också betona (den postmodernistiska) kunskapens konstitution. För det första kan detta påvisas genom skillnaden mellan logiska- och *doxastiska motsägelser*.¹²⁹ Likheten mellan dessa är att båda föreligger i ett system av satser. Skillnaden består i att vid en logisk motsägelse i ett system av satser är det omöjligt för alla satser att vara sanna eller falska samtidigt. Som exempel kan nämnas ”7 är ett primtal” och ”7 är inte ett primtal”. Båda satser kan aldrig vara sanna, det skulle vara som att hävda att en cirkel samtidigt är en kvadrat. Detta är däremot inte fallet vid en doxastisk motsägelse, där man kan *tro* att man inte motsäger sig själv. Exempelvis satserna ”den moderata postmodernisten ser verkligheten som en språklig konstruktion där tillgång till en objektiv verklighet är en omöjlighet” och ”den moderata postmodernisten bedriver studier där han/hon rekonstruerar föreställningar i en objektiv bemärkelse”. Denna typ av motsägelse uppkommer p.g.a. inkonsekvenser i argumentationen och bristen på universella och enhetliga definitioner och tolkningar.¹³⁰ Man kan således – som vi har sett – *tro* eller *tro sig veta* att detta inte utgör en motsägelse, man kan förtränga det helt enkelt. För det andra måste jag lägga betoning på *paradoxerna*, d.v.s. hur man från påståenden som anses vara ”rimliga” eller ”giltiga” kan deducera påståenden som på grundval av just denna rimlighet eller giltighet visar sig vara ogiltiga eller orimliga. De båda begreppen, doxastisk motsägelse och paradox, är i princip synonyma i enlighet med dessa definitioner, eftersom konstanten i båda är att ett påstående(n) i en text åtföljs av ett annat påstående(n) som motsäger det förra och undergräver dess egna anspråk. Begreppen kommer därför att användas omväxlande. Det är viktigt att notera att de upphäver postmodernismens slutgiltiga stabilitet, vilket medför en

¹²⁸ Laclau & Mouffe, *Hegemony*, s. 125. För att utveckla tesen om total eller enhetlig identitet kan man hävda att en total identitets egenskaper eller beståndsdelar alla är självidentiska, d.v.s. egenskapen $b=a$, $c=a$, $d=a$ o.s.v. Det förutsätts givetvis att inga egenskaper medför inkonsekvenser, motsägelser och paradoxer i en identitet som är total. En sådan identitet eller ett sådant samhälle är enligt mitt teoretiska perspektiv, som vi snart kommer att se, omöjligt.

¹²⁹ Jag har själv utarbetat denna form av motsägelse efter begreppet *doxa*, d.v.s. förmodande, atagande, *tro* o.s.v. Det måste säkerligen finnas en ekvivalent till detta uttryck hos någon tänkare. När jag således talar om motsägelser i fortsättningen är det alltid i doxastisk bemärkelse.

¹³⁰ Vid en logisk motsägelse är objektens identitet eller mening i motsägelsen en truism. Ett primtal, cirkel och en kvadrat är *alltid* ett primtal, cirkel och en kvadrat.

ständig närvarande obestämbarhet i svaret på frågan: vad är postmodernism?

Hur ska vi då definiera hegemonin (universaliteten) i samhället? Svaret är att vi måste betrakta den som ett ”tomrum” (*void*) som ”fylls” genom diskursiv praktik.¹³¹ Diskurser är och består av partikulära ting – de är varken universella eller essentiella. Men det är just det faktum att deras existens är kontingent och samtidigt ger sken av att vara universell som leder Laclau till att kalla dem *konkreta universalier* (*concrete universals*). Men – och detta är huvudpoängen – konstruktionen av den konkreta universaliteten är möjlig just för att denna universalitet i-sig är tom:

The universal is an empty place, a void which can be filled only by the particular, but which, through its very emptiness, produces a series of crucial effects in the structuration/destructuration of social relations. It is in this sense that it is both an impossible and a necessary object.¹³²

Universalien och essensen är således både *nödvändiga* och *omöjliga* objekt för samhällets konstitution. Det är exakt detta som *möjliggör* hegemonin och omvänt dess dekonstruktion. Hegemonin uppnår därför aldrig total dominans, den är och blir aldrig nödvändig, universell och essentiell. Det universella och det partikulära är därför inte två motsatta begrepp eller dikotomier och de bör i stället ses som en rörelse: universaliserande (*universalizing*) – partikulariserande (*particularizing*), vilken kan röra sig åt båda håll.

Vi måste nu återgå till ekvivalenskedjorna, eftersom det är genom dem som olika t.ex. motståndsgupper (eller varför inte definitioner) förenas (universaliseras) till *en* gemenskap, *ett* objekt. Laclau exemplifierar med att en arbetarstrejk, ett studentuppror och en liberal kamp för tryckfrihet i det tsaristiska Ryssland kunde utgöra en enhet p.g.a. att alla dessa sektorer hade den gemensamma ekvivalensen av att vara i motstånd mot det förhärskande politiska systemet, d.v.s. de stod i ett differentiellt förhållande till något som bibringade den relationella gemenskapen. När alltfler sektorer började att ingå i ekvivalenskedjan (som partikulärer, d.v.s. moment och nodalpunkter) uppkom behovet av en generell ekvivalent för att representera hela kedjan, en ekvivalent som var en partikulär med en potentiellt universell dimension, och det är här vi ser en ”hegemonic move”. Partikulären tog formen av en universalie, en universalie som i-sig givetvis inte existerade. Vi kan se att den tomma universaliteten är själva *förutsättningen* för den konkreta universaliteten.¹³³ *Vi kan därför dra*

¹³¹ Detta utvecklas nedan.

¹³² Laclau, Ernesto, ”Hegemony and Identity. The Role of Universality in the Constitution of Political Logics”, Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000, s. 58.

¹³³ Laclau, ”Constructing Universality”.

slutsatsen att gränsen för all objektivitet i samhället är intern, d.v.s. varje försök att uppnå en totalitet hindras av en intern gräns som är en tom universalitet. Universaliteten konstrueras alltid med nödvändighet men dess totalitet är alltid en omöjlighet.

Samhällets och subjektets omöjlighet: det Reala

Laclau och Mouffes redogörelse är problematisk i framför allt ett avseende, nämligen det som rör subjektet, och det är just i den bemärkelsen som Žižek kompletterar teorin. En bra ingång är hans summering av Laclau och Mouffes teoretiska relation till Lacan och honom själv: ”In short, Laclau and Mouffe have, so to speak, reinvented the Lacanian notion of the Real as impossible, they have made it useful as a tool for social and ideological analysis”.¹³⁴ Žižek anknyter här medvetet till Lacan och homologiserar Laclau och Mouffes antagonismbegrepp med Lacans psykoanalytiska teori om *det Reala* (*the Real, le Réel*).¹³⁵ Detta gör han, strikt teoretiskt, för att kunna föra in *subjektet* i analysen. Identiteten konstrueras – enligt Laclau och Mouffe – genom att individer intar olika subjektpositioner inom olika diskurser. Det är i hög grad en poststrukturalistisk inställning till subjektet, d.v.s. att subjektet i sista hand är determinerat av strukturer. Allt identitetsskapande sker således inom diskurser. Vidare är subjekt överdeterminerade, d.v.s. de intar vid samma tidpunkt flera subjektpositioner som ofta är kontradiktoriska.¹³⁶ Laclau och Mouffes teori kan således inte inkorporera studier på subjektnivån; d.v.s. om subjektet inte har en fri och transcendental vilja och är i stället

¹³⁴ Dessa ord skriver Žižek i en artikkel som ingår i Laclaus *New Reflections* som ett appendix: Žižek, Slavoj, ”Beyond Discourse-Analysis”, Laclau, Ernesto, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, London, New York 1990, s. 249.

¹³⁵ Lacan gör en uppdelning av psyket i det imaginära, det Reala och det symboliska. För mina syften behöver jag inte använda de två andra koncepten.

¹³⁶ Jag kan konkretisera detta argument i ett exempel från Kant där en sådan kontradiktorisk argumentation är synlig. Det är hämtat från hans berömda artikel om vad upplysning är: Kant, Immanuel, ”Svar på frågan: Vad är upplysning?”, *Vad är upplysning: Kant, Foucault, Habermas, Mendelssohn, Heidegren*, red. Östling, Brutus, Stockholm 1992, s. 27-36. Kants svar är att medan upplysning ska vara emanciperande för människan till att åtnjuta frihet måste alltid denna fria människa underkasta sig vissa begränsningar i sitt bruk av friheten: ”Men vilka inskränkningar är hämmande för upplysningen och vilka är det inte, och vilka är rent av befrämjande? Mitt svar är: Det offentliga bruket av ens förnuft måste alltid vara fritt, och endast det kan åstadkomma upplysning bland människorna, däremot kan det privata bruket av detsamma ofta begränsas mycket hårt utan att för den skull i nämnvärd grad förhindra upplysningens framåtskridande. Med offentligt bruk av ens förnuft avser jag det bruk någon gör av det såsom lärd inför läsekretsens hela publik. Som privat bruk betecknar jag det bruk någon får göra av sitt förnuft i ett honom anförtrott ämbete eller på en medborgerlig post. [...] vissa lemningar av det allmänna måste förhålla sig passiva, för att regeringen genom en konstlad enhällighet skall kunna genomdriva offentliga målsättningar [...] Här är det givetvis inte tillåtet att resonera, utan här måste man lyda”. Å ena sidan ska alltså människan åtnjuta sitt offentliga förnuft i frihet men å andra sidan måste hon lyda överheten och därmed inskränka friheten för att kunna reproducera samhället. M.a.o. intar hon två kontradiktoriska subjektpositioner.

konstruerat av diskurser är det diskurserna man måste studera och via dem subjekten, eller rättare sagt subjektpositionerna.¹³⁷

Žižeks bidrag är att han – utifrån premissen om samhällets omöjlighet som totalitet – inkorporerar subjektet i teorin genom att tala om det *Realas* omöjlighet som är den lacanianska principen för den omöjliga framställningen av en total identitet. Han framhäver den analoga *relationen* mellan konstitutionen av subjekt och det sociala:

Why this stress on the homology between the Laclau-Mouffe concept of antagonism and the Lacanian concept of the Real? Because it is our thesis that the reference to Lacan allows us to draw some further conclusions from the concept of social antagonism, above all those that concern the status of the subject corresponding to the social field structured around a central impossibility.¹³⁸

Det konstitutiva ögonblick då ett subjekt bildar en identitet, exempelvis genom att vara anhängare till en ideologi, gör att subjektet måste reflektera (eller snarare sagt möta) över de motsägelser och inkonsekvenser som ger sig till känna. Ideologier existerar dels i pluralis, vilket gör att subjektet har att ta ställning till den antagonism som råder mellan ideologier; dels visar sig så småningom det faktum att ideologin inte erbjuder en total identitet via dess paradoxer och därmed ger sig ideologins kontingens till känna. Antagonismen är – enligt Laclau och Mouffe – det som gör att identiteten aldrig totaliseras, eftersom den tomma universaliteten inte erbjuder en totalitet. Žižeks bidrag är att han framhäver denna interna omöjligheten för såväl subjekt som samhälle, sedda som språkliga strukturer:

[...] it is not the external enemy who is preventing me from achieving identity with myself, but every identity is already in itself blocked, marked by an impossibility, and the external enemy is simply the small piece, the rest of reality upon which we 'project' or 'externalize' this intrinsic, immanent impossibility.¹³⁹

¹³⁷ Det är värt att nämna att inte alla typer av diskursanalys avskriver subjektet på detta vis: Fairclough, exempelvis, ser relationen mellan subjekt och diskurs som dialektiskt. Visserligen konstrueras identitet genom diskurser, men subjekt har möjligheten att själva förändra diskurser, detta främst genom en inneboende kreativitet. Se exempelvis Fairclough, *Discourse*, s. 163.

¹³⁸ Žižek, "Beyond Discourse-Analysis", s. 250.

¹³⁹ Žižek, "Beyond Discourse-Analysis", s. 252. Ernesto Laclau har också sett analogin mellan det Reala och antagonism, se Laclau, Ernesto, "Structure, History and the Political", Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000, s. 185: "So we argue that: (a) the limit is a purely negative one – it points to the ultimate impossibility of society 'self-constitution'; (b) as society attempts to reach a fullness which is ultimately going to be denied it, it generates empty signifiers which function discursively as the names of this absent fullness; (c) as these names, precisely because they are empty, are not *per se* attached to any particularistic social or political aim, a hegemonic struggle takes place to produce what will ultimately prove to be contingent or transient attachments. Although the Lacanian Real was not originally an attempt to think hegemonic displacements, I do not see in it anything which goes against the latter". För ett utdrag som visar hur subjektet är konstituerat på detta sätt, se Žižek, *Ideologins sublimes objekt*, s. 198: "Hos Lacan finner vi emellertid en helt annorlunda förståelse för subjektet. Något enkelt uttryckt kan vi säga att om vi tar bort allt det konkreta innehåll som ligger i olika former för subjektivering, hela rikedomerna av erfarenhet som ligger inbakad i de sätt på vilka individer lever sina subjektpositioner, återstår till sist endast den tomma plats som fylldes upp av all denna rikedom. Detta ursprungliga tomrum i den symboliska

I ett av många exempel som konkretiserar denna tes omtolkar Žižek Hegels herre-träl dialektik. I stället för att se herren som en extern antagonist som hindrar trälen från att uppnå frihet menar Žižek att man bör tolka detta som att herren är trälens projicering av sin egen negerande och identitetshindrande omöjlighet. Sökandet efter ett nödvändigt, universellt och essentiellt objekt som samhällets eller identitetens centrala konstituent är en omöjlighet enligt detta synsätt, eftersom något sådant inte existerar. Kontentan är däremot i direkt analogi med Laclau och Mouffe att det är, *eo ipso*, denna omöjlighet som möjliggör samhället och identiteten att konstituera sig själv:

The limit of the social as it is defined by Laclau and Mouffe, this paradoxical limit which means that 'Society doesn't exist', isn't just something that subverts each subject-position, each defined identity of the subject; on the contrary, it is at the same time what sustains the subject in its most radical dimension; 'the subject' in the Lacanian sense is the name for this internal limit, this internal impossibility of the Other, of the 'substance'. The subject is a paradoxical entity which is so to speak its own negative, i.e. which persists only insofar as its full realization is blocked – the fully realized subject would be no longer subject but substance. In this precise sense, subject is beyond or before subjectivation: subjectivation designs the movement through which the subject integrates what is given him/her into the universe of meaning – this integration always ultimately fails, there is a certain left-over which cannot be integrated into the symbolic universe, an object which resists subjectivation, and the subject is precisely correlative to this object.¹⁴⁰

Både samhällets och subjektets identitets- och meningsskapande verksamhet centreras således, i grova ordalag, kring ett tomrum som är där för att fyllas. Detta tomrum (det *Reala*) kan förstås som *modalitet* i dess filosofiska bemärkelse, d.v.s. som en samtidig (*o*)*möjlighet* och *nödvändighet*. I sökandet efter en total identitet ger sig en oändlig kedja av möjligheter till känna för oss, men valet av en eller flera av dessa kan inte baseras på något nödvändigt, universellt och essentiellt och effekten av valet blir därför inte en totalitet, det blir inte något nödvändigt, essentiellt och universellt. Inte desto mindre måste det framstå som en totalitet, eftersom valet måste ge sken av nödvändighet, därför förträngs kontingensen, motsägelserna, ambivalensen, instabiliteten m.m. i bästa fall till marginalen, i värsta fall helt och hållet. Men denna förträngning kan givetvis aldrig vara total och *det är just här vi kan urskilja det Reala (eller den tomma universaliteten) som är den interna omöjligheten hos varje subjekt och samhälle att diskursivt kunna uppnå en totalitet eller enhetlighet*. Genom att att vi uppfyller en eller flera av dessa möjligheter skulle man kunna dra slutsatsen att det inte är tal om ren möjlighet, d.v.s. genom att välja en eller flera möjligheter exkluderar vi andra som hade

strukturen är subjektet i betydelsen av signifikantens subjekt".

¹⁴⁰ Žižek, "Beyond Discourse-Analysis", s. 254.

kunnat ge andra (bättre) resultat. Detta är sant, men denna slutsats skulle i så fall missa poängen, eftersom den endast rör sig på den diskursiva dimensionen av villkorliga konstellationer av moment och nodalpunkter. Det är utifrån premissen att det *inte* finns en möjlighet som skulle leda till ett universellt och essentiellt samhälle eller identitet som man måste förstå denna tes. *Alla* möjligheter leder till det Reala.¹⁴¹ Hade samhället eller identiteten varit total skulle inga paradoxer eller inkonsekvenser varit synliga, eftersom allt som hade existerat hade varit *ett* objekt, uttryckt som $a=a$ och ingenting annat. När vi således konstruerar samhället och identiteten är en nödvändig, universell och essentiell kärna som skulle utgöra den centrala konstituenten inte tillgänglig. Det enda tillgängliga är en rent negativ kärna, det Reala, som i princip är ett tomrum. Detta tomrum måste därför fyllas och här är *fantasin*, med möjlighet att skapa illusioner, av central betydelse både för subjekt och samhälle, då man måste förtränga alla spår av denna omöjlighet att konstruera en totalitet:

Fantasy is then to be conceived as an imaginary scenario the function of which is to provide a kind of positive support filling out the subject's constitutive void. And the same goes, *mutatis mutandi*, for the social fantasy: it is a necessary counterpart to the concept of antagonism, a scenario filling out the voids of the social structure [...].¹⁴²

Jag måste betona de socialontologiska och epistemologiska konsekvenserna av detta tänkande. I likhet med Žižek anser jag att den tomma universaliteten eller det Reala bör förstås som något ahistoriskt, nödvändigt och essentiellt, som själva den topologiska plats där kontingenta (historiska) diskurser är situerade och som är deras konstitutiva kärna:

The opposition between an ahistorical bar of the Real and thoroughly contingent historicity is therefore a false one: *it is the very 'ahistorical' bar as the internal limit of the process of symbolization that sustains the space of historicity.*¹⁴³

¹⁴¹ Man kan tycka att det Reala är ett olämpligt begrepp för dessa teser, det gör i alla fall Sara Edenheim i *Begärets lagar*, s. 57. Jag anser personligen att begreppet är utmärkt. Det Reala är det närmaste en "verklighet" vi kommer, den är, *de facto*, verklighetens omöjliga kärna.

¹⁴² Žižek, "Beyond Discourse-Analysis", s. 254. Något liknande uttrycks i *Ideologins sublimes objekt*, s. 220: "Om det inte finns någonting bakom framträdandets förlåt, så är det genom förmedling av detta ingenting som subjektet konstituerar sig själv genom själva sitt misskännande. [...] Om illusionen är falsk, så måste den inte desto mindre lokaliseras till tomrummet bakom framträdandet. Illusionen röjer så att säga platsen för sig själv, den skapar det tomrum som den redan fyller ut med en 'illusorisk verklighet' [...]". Detta kan konkretiseras i ett stycke som kommer före det här citerade, där Žižek talar om lagens kärna: "Med extern lydnad under Lagen avses därmed inte att underkasta sig yttre påtryckningar och direkt, icke-ideologiskt våld, utan lydnad under ett påbud just av den orsaken att det är "obegripligt", icke förstått, att det bibehåller en traumatisk, irrationell karaktär. Lagens traumatiska, ointegrerade egenskap är inte något som maskerar dess auktoritet, utan ett *positivt villkor för dess existens*. Detta är också det grundläggande draget hos det psykoanalytiska begreppet *överjag*: en befallning som upplevs som traumatisk, meningslös, dvs som inte kan integreras i subjektets symboliska universum", se *Ideologins sublimes objekt*, s. 46.

¹⁴³ Žižek, Slavoj, "Da Capo Senza Fine", Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000, s. 214.

Det är alltså viktigt att inse att dessa filosofiska *konsekvenser* följer ur de tidigare teserna. Men just det faktum att det Reala är det enda universella visar tydligt att varje diskursiv konstruktion som *ger sken* av universalitet är i själva verket till sin natur kontingent och föränderlig:

[...] *it is the very notion of Real as impossible that reveals the ultimate contingency, fragility (and thus changeability) of every symbolic constellation that pretends to serve as the a priori horizon of the process of symbolization.*¹⁴⁴

Således är en analys alltid såväl synkron (det Reala) som diakron (diskurser och diskursiv praktik). Det måste noteras att det Reala och dess närvaro inte kan studeras och urskiljas diskursivt (eller symboliskt i Lacans termer), d.v.s. språkligt, då den är den negativa kärna som motstår den diskursiva praktiken och därför den omöjliga totalitet i varje artikulerad diskurs. Varje diskursivt försök att dölja det Reala är därför dömt att misslyckas, men artikuleringen kommer med nödvändighet att vara en universaliserande rörelse. Varje sådant försök kommer emellertid att efterlämna en rest, ett spår som indikerar det Realas närvaro:

Den exakta definitionen av ett reallt objekt är sålunda: en orsak som inte existerar i sig själv, utan endast är närvarande som en serie effekter, alltid i en förvrängd, förskjutet form. Om det reala är det omöjliga, är det precis denna omöjlighet som vi måste försöka förstå genom dess effekter.¹⁴⁵

Slutsatsen är – vill jag hävda – att analysens primära målsättning bör vara att urskilja det Realas närvaro genom dess frånvaro, d.v.s. genom att studera frånvarons effekter. När det gäller postmodernistisk historiografi görs detta bäst genom påvisandet av texternas och diskursernas symtomatiska motsägelser, paradoxer och inkonsekvenser, vilka undergräver den postmodernistiska historiografins enhetlighet, konsekvens och fundament och därmed indikerar det Realas närvaro

. Vi kan till sist anknyta detta direkt till definitionen av postmodernism och förstå det faktum att postmodernismen av många uppfattas vara en samlingsbeteckning på en brokig och kontradiktorisk skara av idéer, men att man trots detta anser att det är *möjligt* att definiera postmodernismens kärna; varje kritiker eller bejakare anser att han/hon talar om postmodernism trots att han/hon alltid utesluter något som av någon annan anses vara postmodernistiskt. Vi kan därför tala om postmodernismens samtidiga omöjlighet och

¹⁴⁴ Žižek, "Da Capo", s. 221.

¹⁴⁵ Žižek, *Ideologins sublima objekt*, s. 186.

nödvändighet, både som en diskursiv helhet och som ett fenomen hos enskilda postmodernistiska historiker. Detta betyder *inte* att jag förnekar förekomsten av en postmodernism, men jag ifrågasätter dess ontologiska status, vilken är problematisk då man från partikulära element söker att konstruera en universalie. Det är postmodernismen, i analogi med samhället och subjektet, som enhetligt, konsekvent, nödvändigt, universellt och essentiellt som jag vill bestrida. Det är viktigt att komma ihåg att det är det faktum att definitionen av postmodernismen rör sig kring och genom det Reala (eller en tom universalitet) som möjliggör dess existens, anspråk och reproduktion *samtidigt* som det uppenbarar dess ostabila och inkonsekventa fundament. Det är viktigt att betona att det inte är en negativ ontologi jag förespråkar, d.v.s. att det sociala varat skulle sakna ting. Jag anser att man bättre förstår de sociala tingens konstellationer i både rum och tid genom att förutsätta det Reala.

Det kan förefalla underligt att jag talar om postmodernismens ontologiska status. Säkerligen bör man tala om epistemologi i detta fallet då det rör sig om ett abstrakt ting, d.v.s. i sista hand om *kunskap*? Ett svar på denna kritik är att ting kan vara antingen konkreta eller abstrakta och att jag befattar mig med de senare. Jag behandlar däremot i denna studie relationen mellan dessa som icke-referentiellt, därför är detta svar otillräckligt. Svaret är att jag anser att såväl det abstrakt som det materiella kan återföras till det abstrakta Reala för sin alltid ofullständiga konstitution och identitet. Bör man då ens skilja mellan ontologi och epistemologi? Inom den analytiska filosofiska traditionen görs just detta, d.v.s. en strikt uppdelning mellan dessa två filosofiska grenar. Det finns emellertid filosofer i denna tradition hos vilka man kan finna tesen att ett studium av det mänskliga samhället inte kan särskilja ontologi från epistemologi om man ser till samhällets yttersta semantiska grundvalar. Ett exempel är den amerikanske filosofen John R. Searle. Han introducerar begreppen *ontologisk subjektivitet (ontological subjectivity)* och *epistemologisk objektivitet (epistemic objectivity)* för att denotera ting som för sin existens är ”*observer-relative*”, d.v.s. ontologiskt är de subjektiva eller beroende av människan för sin existens, men epistemologiskt är de objektiva, d.v.s. människor ser dem som ting i verkligheten som de har någon sorts relation till. Searles exempel är att ”George W. Bush är USA:s nuvarande president” och ”pappret som jag håller i handen är en tjugo-dollars sedel”.¹⁴⁶ Det är både den abstrakta och den materiella aspekten Searle syftar på och båda är språkligt konstruerade. Detta innebär att ”GWB” som ”USA:s nuvarande president” inte hade kunnat existera varken materiellt eller abstrakt om det inte

¹⁴⁶ Searle, John R., “Social Ontology. Some Basic Principles”, *Anthropological Theory* 2006:6, s. 15. Även om jag finner just denna uppdelning användbar är det viktigt att betona att jag i de flesta avseenden tar avstånd från Searles socialontologi, nämligen hans betoning på intentionalitet.

hade varit för språket. Givetvis betyder det inte att den varelse som går under namnet "GWB" inte hade existerat rent fysiskt men det hade inte varit den "GWB" som idag existerar som "USA:s president". I själva verket är detta kompatibelt med mina utgångspunkter. Det innebär att man strikt semantiskt inte kan skilja ontologi från epistemologi. Såväl den ontologiska som den epistemologiska konstruktionen av ett objekt är beroende av människan och språket, därför kan såväl ontologins som epistemologins fundament a priori återföras till samma princip: det Reala eller den tomma universaliteten.

På grundval av tidigare forskning kan vi alltså hävda att det finns en postmodernism, men nu har vi ett sätt att närma oss den teoretiskt och metodologiskt. Och det är definitionen av denna paradoxala postmodernism som vi inom kort skall gripa oss an.

Språkspel/familj eller diskurs/diskursordning?

Men innan vi ger oss i kast med definitionen har det i den föregående diskussionen uppkommit konsekvenser som gör det nödvändigt att reflektera över huruvida begreppen diskurs och diskursordning är det bästa sättet att förstå postmodernismen som en helhet. Min slutsats är att det senare inte gör det. Jag har i mitt hittillsvarande resonemang lyft fram två teser som hjälper oss att klargöra detta: (i) postmodernism *i sin helhet* (d.v.s. allt i denna studie som har knutits till postmodernism) innehåller flera olika egenskaper (moment och nodalpunkter) men alla egenskaper instantieras aldrig hos alla enskilda företrädare av postmodernistisk historiografi och teori; (ii) såväl diskurser som enskilda företrädare uppvisar motsägelser, paradoxer och inkonsekvenser och de är varken nödvändiga eller universella men kontingenta och ostabila. Denna andra tes illustrerar hur postmodernismen kan återföras till det Reala, d.v.s. omöjligheten att konstruera något i sin totalitet eller enhetlighet men inte desto mindre nödvändigheten av att försöka ge sken av det. De flesta historiker idag kritiserar och tar avstånd från idealen om något nödvändigt, universellt och essentiellt och man kan då fråga sig på vilka grunder jag kritiserar dem. Mitt svar är att jag gör det genom att visa hur denna kritik av det nödvändiga, universella och essentiella i många fall är beroende av samma ideal och att kritiken således bygger på ett cirkelresonemang. Själva kritiken (och andra anspråk) behöver därför inte göra anspråk på universalitet, nödvändighet och essentialism för att vara paradoxal, motsägelsefull och inkonsekvent, eftersom denna kritik inte har syftet att undergräva sig själv; i så måtto försöker historikerna att vara konsekventa och enhetliga, deras kritik och anspråk har ju anspråk på att vara giltiga.

Poängen är att alla försök att artikulera enhetliga och konsekventa anspråk eller kritik undergräver sig själva på grundval av en intern gräns och därmed försökens egna premisser.

Det är den första, nyss framlagda, tesen som jag nu närmare vill belysa. I sin helhet innehar alltså postmodernismen (rent schematiskt) x antal egenskaper: "a, b, c, d, e...n". Om vi nu tittar på det som jag kallar *MPM* kan vi se att den innehåller endast egenskaperna "a, b, f, g" och om vi sedan tittar på det jag kallar *RPM* kan vi se att den innehåller "a, c, d, h". Det visar sig vidare att i den förra uppstår en paradox på grundval av "f" och "g", och mellan *MPM* och *RPM* en motsägelse mellan "b" och "c". Visserligen kan vi förklara paradoxerna och motsägelserna, men vad innebär det faktum att de olika egenskaperna aldrig instantieras hos alla enskilda företrädare? Säkerligen måste vi i så fall tala om två diskurser inom samma diskursordning eller t.o.m. två diskurser ur två olika diskursordningar som "skär" igenom varandra? Men då godtar vi att det är *externa* systemfrämmande element som gör en definition ostabil och för att återställa stabiliteten skulle därför endast en rensning av dess element vara tillräcklig. Och vad händer när nya egenskaper kommer in i postmodernismen (genom en ny tolkning eller revidering) som motsäger båda (i samma diskursordning) föregående diskurser? Då måste vi ju förklara detta som en ny diskurs, och så vidare, *ad infinitum*. Problemet är att jag vill tala om *en* postmodernism i historiografin men samtidigt inbegripande denna problematik, eftersom jag ser ser denna överflöd och denna varierande spridning av kontradiktoriska egenskaper som en intern konstitutiv beståndsdel. Att tala om *en* postmodernism, enligt mina premisser, låter sig därför inte göras om vi använder begreppet diskursordning. Med utgångspunkt i mitt perspektiv ser jag *sökande* (genom språklig konstruktion) efter enhetlighet och totalitet som konstitutivt för människan. Problemet är, som vi har sett, att språket inte räcker till för att man ska kunna uppnå detta. Diskursordning erbjuder inte någon "broprincip" om hur vi ska kunna se en och endast en postmodernism. Diskurserna blir isolerade "öar" i diskursordningen. Man måste helt enkelt godta att det existerar flera diskurser som vardera innehåller några men inte alla egenskaper i diskursordningen. Men då kan vi ju inte tala om *en* postmodernism!

Jag försöker – i görligaste mån – att arbeta utifrån den arbetsekonomiska principen som går under namnet "Ockhams rakkniv"¹⁴⁷ och som i grova ordalag utsäger att man i valet mellan två teorier med samma förklaringsvärde bör – för enkelhetens skull – välja den som har minst beståndsdelar, d.v.s. är minst komplicerad. En utväg ur den nyss skisserade problematiken står att finna i Ludwig Wittgensteins filosofi, genom att man ersätter begreppet diskursordning med begreppet (*språk*)familj. På så vis möjliggörs postmodernism som *en*

¹⁴⁷ Efter 1300-tals filosofen Wilhelm av Ockham.

postmodernism och inte *trots* men just *på grund av* den nyss nämnda svårigheten. Jag hävdar, som nämnts, att alla definitioner är ostabila och fyllda av inre spänningar och att detta är konstitutivt för dem. Wittgensteins senare arbeten utgör en radikal revidering av hans tidigare filosofi i det att han i stället för att försöka urskilja en objektiv och logisk form för språket vänder sig till det konkreta *bruket* av det. Wittgenstein ställer frågan om vi kan hitta en gemensam nämnare i det vi kallar ”språket”. Han finner ingen sådan och drivs till slutsatsen att språket är semantiskt ostabilt och kontingent; språkets gemenskap utgörs därför av dess konstruktion som olika *språkspel*, som i sin tur bildar familjer, vilka hålls ihop genom *familjelikheter*. Han exemplifierar detta med den numera berömda analogin med ”spel”:

Vad har de alla gemensamt? – Säg inte: ’Det *måste* finnas något gemensamt för dem, annars kallades de inte ’spel’ – utan *se efter* om de alla har något gemensamt. – Ty när du ser på dem, kommer du inte att se något som är gemensamt för dem *alla* utan du kommer att se likheter, släktskapsförhållanden, och det i ett stort antal. [...] Se t.ex. på brädspelen med deras många släktskapsförhållanden. Gå över till kortspelen, här finner du många motsvarigheter till den första klassen, men många gemensamma drag försvinner och andra dyker upp. När vi sedan går vidare till bollspelen, så finns mycket av det gemensamma kvar men mycket har gått förlorat. – Är de alla ’*underhållande*’? [...] Och resultatet av denna betraktelse lyder nu: Vi ser ett komplicerat nät av likheter som griper in och korsar varandra. Likheter i stort och smått. Jag kan inte karaktärisera dessa likheter bättre än genom ordet ’familjelikheter’; ty det är så som de olika likheter, vilka består mellan medlemmarna av en familj, griper in i och korsar varandra: växt, anletsdrag, ögonfärg, sätt att gå, temperament, etc. etc. – Och jag kommer att säga: ’spelen’ bildar en familj.¹⁴⁸

Utifrån denna utgångspunkt är det min mening att postmodernismen bör ses som en uppsättning diskurser (jag ser ingen anledning att ersätta diskurs med språkspel) som tillhör samma familj och vars gemenskap utgörs av familjelikheter. Uppdelningen av postmodernismen i olika diskurser är därför strikt metodologisk. Det kommer att finnas *x* antal, kanske oändligt många (om vi i synnerhet inbegriper en temporal aspekt) egenskaper karaktäristiska för postmodernismen, och varje underklass (diskurs) av postmodernismen kommer att uppvisa några men troligtvis aldrig alla av dessa.¹⁴⁹ Den temporal aspekten är av oerhörd vikt, eftersom det är den som låter oss prata om en *SPM*: Vi antar att vi har en postmodernism i historiografin vid en viss tidpunkt, vi kan kalla den *PM_t*; denna innehåller

¹⁴⁸ Wittgenstein, Ludwig, *Filosofiska undersökningar*, Stockholm 1992, s. 42-43.

¹⁴⁹ Den amerikanske vetenskapsfilosofen John Dupré hävdar att (natur)vetenskapen också borde betraktas på detta vis: ”Science, to borrow an important idea from the later Wittgenstein, is best seen as a family resemblance concept. That is, there will be a number, perhaps an indefinite number, of features characteristic of parts of science, and every part of science will have some of these features, but very probably none will have all”. Dupré, John, *The Disorder of Things. Metaphysical Foundations of the Disunity of Science*, Cambridge and London 1996, s. 242. Dupré visar på ett övertygande sätt hur biologin misslyckas med att erbjuda en totaliserande förklaring av tillvaron, vilket medför att stora inkonsekvenser uppkommer såväl inom som mellan olika grenar av biologin, exempelvis ekologin, genetiken och evolutionsläran.

inte en *SPM* eftersom det inte har varit någon som har tagit sig mödan att urskilja en sådan. Det är detta jag har valt att göra. Vi säger – för tillfället hypotetiskt – att jag har lyckats med mitt företag och visat att vi kan tala om en *SPM* i historiografin vid en viss tidpunkt, eller *SPM_{t1}*, och denna innehåller några men inte alla egenskaper i den postmodernistiska familjen. Vi kan då med säkerhet säga att $PM_{t1} + SPM_{t1} = PM_{t2}$. Den analytiska frågan är huruvida den svenska postmodernismen kan återföras till *MPM* eller *RPM* eller om den utgör en egen diskurs. Jag kommer att fortsätta att se diskurser uppbyggda genom artikuleringen av moment och nodalpunkter. Det är ju inte diskursen men diskursordningen som är problematisk.

Radikal- och moderat postmodernism: definitionen av postmodernism i historiografin

Detta avsnitt kan ses som slutet på och sammanflätningen av diskussionen om dels den tidigare forskningen och dels mina teoretiska och metodologiska utgångspunkter. Jag har i görligaste mån försökt redovisa olika ståndpunkter på vad postmodernism är, vilka nu kommer att bilda en utgångspunkt för fallstudien. Definitionen av postmodernism i historiografin är sålunda följande:

För det första kan vi tala om en *radikal postmodernism* som på ett fundamentalt sätt bryter med den gängse vetenskapliga historieskrivningen. Bland de främsta företrädarna i denna diskurs återfinns man bl.a. Hayden White, F.R. Ankersmit, Keith Jenkins och Alun Munslow. *Nodalpunkterna* i *RPM* är (i) språkliga konventioner och begränsningar samt nutidens ideologi, politik och moral är nödvändiga för konstruktionen av historien, d.v.s. historikern kan inte rekonstruera det förflutna som det en gång var; (ii) avfärdande av metaberrättelser; (iii) historikerns uppgift bör främst vara dekonstruerande, d.v.s. att avtäcka alla anspråk på sanning, universalitet och objektivitet; (iv) någon form av kunskaps- och/eller värderelativism förespråkas och (v) subjektet ses som fragmenterat och decentrerat, men subjektets insikt om detta kan vara frigörande. Utöver dessa nodalpunkter kan vi tala om flera *moment*: (i) dekonstruktion (i vid bemärkelse) som främsta analytiska verktyg; (ii) tron på en yttre verklighet oberoende av språket (men som endast kan ”nås” via språket); (iii) historieskrivningen och bruket av primärkällor avfärdas inte: postmodernistisk historieskrivning utgörs av bl.a. mikro- och mentalitetshistorien samt en forskning som inkorporerar, öppet, bl.a. skönlitterära och ideologiska komponenter; och (iv) tro på rationella eller förnuftiga dialoger och samtal.

För det andra kan vi tala om en *moderat postmodernism*. Bl.a. Joan Wallach Scott, Gareth Stedman-Jones och Patrick Joyce kan sägas ingå i denna diskurs. *Nodalpunkterna* i *MPM* är (i) verkligheten är språkligt konstruerad; (ii) historikern kan inte rekonstruera det förflutna som det en gång var; (iii) historikern ska kritisera anspråk på sanning, universalitet, objektivitet, nödvändighet, essentialism och ”natur”; (v) historikern rekonstruerar föreställningar som de en gång var; (vi) metaberrättelser kan både avfärdas och konstrueras eller accepteras; (vii) subjektet anses ha möjligheter att förändra samhället, dock alltid med utgångspunkt från (språkliga) maktstrukturella begränsningar. *Momenten* utgörs av (i) bruk av primärkällor; och (ii) historisk kontext; (iii) textuell analys (ofta diskursanalys) och/eller dekonstruktion och/eller maktperspektiv (alla i vid bemärkelse) som främsta analytiska verktyg; och (iv) den yttre materiella verkligheten kan ha en relation till den språkliga. Man kan i *MPM* se, i ett första led, ett avståndstagande från att historikern har möjlighet att rekonstruera det förflutna som det en gång var (i Rankes termer) på så sätt att historieskrivningen skulle avspegla eller korrespondera med det förflutna. Vissa historiker och teoretiker har använt ett samlingsbegrepp och kallat detta modernistisk historieskrivning, då den enligt dem har visat sig vara bestående från Ranke till dags dato.¹⁵⁰ Men i ett andra led rekonstruerar man *de facto* föreställningar och visar (kritiserar) att de inte vilar på sanna eller naturliga premisser. Detta är en viktig observation som visar att det man som en moderat postmodernist ser som omöjligt inom historisk forskning (låt oss kalla det modernistisk historieskrivning för enkelhetens skull) är en central och konstitutiv del som undergräver den moderata postmodernistens kritik (som jag har diskuterat ovan).

Vi kan se att *MPM* och *RPM* uppvisar såväl (familje)likheter som skillnader i förhållande till varandra. Likheterna består i att nodalpunkt (ii) i *MPM* och (i) i *RPM*, samt nodalpunkt (iii) i båda diskurser i princip delas av både *MPM* och *RPM*, medan skillnaderna ses i resten av nodalpunkterna och momenten, varav den främsta skillnaden ligger i att *MPM* gör anspråk på rekonstruktion. Vi har tidigare sett hur *MPM* och *RPM* i-sig innehåller motsägelser och hur enskilda föreläsares texter gör det likaså, det finns därför ingen anledning att upprepa dem.

Denna definition ska ses i ljuset av min teoretiska och metodologiska diskussion samt diskussionen om tidigare forskning. Detta gör att vi måste se den nyss presenterade

¹⁵⁰ Se t.ex. Munslow, Alan, ”Introduction. Theory and Practice”, *Experiments in Rethinking History*, red. Munslow, Alan & Rosenstone, A., Robert, New York and London 2004, s. 10; Ankersmit, ”Historiography and Postmodernism”, s. 172; Bhabha, Homi K., *The Location of Culture*, London and New York 2001, s. 175; Berkhofer, *Beyond the Great Story*, s. 12. För ett konkret exempel se exempelvis Elton, Geoffrey, ”Return to Essentials”, *The Nature of History Reader*, red. Jenkins, Keith & Munslow, Alun, London and New York 2004, där Elton hävdar att man bör studera det förflutna på dess egna villkor.

definitionen som uttryck för *en* tämligen ostabil och paradoxal postmodernism som indikerar det Reals närvaro.

IV. Analys

Vi har nu kommit till fallstudien i denna uppsats. Den är som nämnts tematiskt uppbyggd och utgår från den ovan givna definitionen. De enskilda avsnitten kommer att överlappa varandra, eftersom de enskilda teserna (momenten och nodalpunkterna) är relationellt beroende av varandra för sin mening. I det sista kapitlet kommer jag att på grundval av denna undersökning att beskriva den svenska postmodernistiska diskursen och dess fundament i sin helhet, baserat på denna undersökning och den teoretiska diskussionen.

Jag har i analysen omväxlande använt refererande uttryck som ”enligt Wiklund”, ”Edenheim anser”, ”texten ger uttryck för”, ”texten ger vid handen” m.m. Detta har gjorts av stilistiska skäl, sådana uttryck refererar enbart till texternas utsagor och syftar inte på författarnas intentioner.¹⁵¹

Historikerns och nutidens relation till det förflutna

Det kanske viktigaste epistemologiska och ontologiska problemområdet en historiker kan ställas inför är det som rör relationen mellan nutid och dåtid. Hur man ser på sin egen samtid i relation till det förflutna studieobjektet och därmed den förflutna verkligheten är konstitutivt för synen på vad och vilken kunskap man kan nå om historiska fenomen och hur denna kunskap kan användas. Alla undersökta avhandlingar står för en historiesyn som framhäver att vi aldrig kan nå det förflutna i-sig, objektivt, som det än gång var *samtidigt* som man *de facto rekonstruerar* sitt studieobjekt (eller säger sig rekonstruera det). Det är denna problematik som är föremål för detta avsnitt.

Sara Edenheim studerar i sin avhandling statliga offentliga utredningars (SOU) artikulering av homosexualitet, inter- och transsexualism mellan ca 1930-2000 utifrån poststrukturalistisk, feministisk och psykoanalytisk teori. Edenheim använder sig av Foucaults genealogiska metod, vilket innebär att hennes historiesyn utgörs av betoningen på skillnaden mellan nutid och dåtid. Det förflutna är således alltid en efterhandskonstruktion och det existerar inte en universell och essentiell rationalitet som skulle göra olika kontexters tankestrukturer jämförbara :

¹⁵¹ Jag finner intentionalitet, i dess filosofiska bemärkelse, ett högst problematiskt fenomen, detta borde stå klart vid det här laget.

1. Varje anspråk på det förflutna görs, enligt Foucault, alltid utifrån en samtida kontext som alltid redan är beroende av en viss politisk rationalitet. Varje *tidpunkt* eller varje generation blir i den meningen *specifik* då den måste lösa sina konflikter utifrån de maktrelationer och förutsättningar som finns till hands just då. 2. Den upplösande eller avskiljande delen av en genealogi innebär en syn på identiteter (och i sin förlängning på subjekt) som producerade genom precis samma brist på samband och igenkännande som det förflutna. Samtidigt försöker individen – liksom den traditionella historieskrivningen – att skapa sådana efterkonstruerade samband och igenkännanden.¹⁵²

Samtidigt som Edenheim betonar detta visar hon också att hennes främsta teoretiska begrepp, Judith Butlers *heterosexuella matris*, är ”relativt statistiskt [...] jag står även inför uppgiften att historisera den heterosexuella matrisen i relation till en svensk 1900-tals kontext”.¹⁵³ Edenheim använder sig av primära källor samt en kontext, vilket tyder på att hon har ambitionen att rekonstruera SOU:s artikulering och reproducering av den heterosexuella matrisens heteronormativitet. Hon visar exempelvis hur ett annat av hennes centrala begrepp, *abjektion*¹⁵⁴, aldrig kan utplånas men måste reproduceras och hanteras (heteronormativt) på olika sätt i olika kontexter:

Med andra ord kan man säga att varje tidpunkt inte enbart *reproducerar* objekta på olika sätt, utan att varje tidpunkt även måste *hantera* det objekta på olika sätt. De skillnader som har tagits upp mellan de olika utredningarna verkar tills största delen handla om denna sorts olikheter, där skilda politiska kontexter erbjuder skilda sätt att hantera det objekta; dock utan att någon kontext verkar kunna lösa abjektionen i egentlig mening. Det är med andra ord specifika politiska kontexter som har gjort sig beroende av vissa kategorier och vissa uteslutningar. En lösning på abjektionen skulle därmed även innebära en upplösning av denna politiska kontext: dess agenda, dess mål och dess medel.¹⁵⁵

Edenheim ser också i SOU ”en möjlighet att studera vänsterliberlismens förhållandevis ostörda produktion av en modern demokratisk stat”.¹⁵⁶ Ett resultat blir således att man kan tala om två olika kontexter i utredningarna:

På en generaliserande nivå skulle man kunna tolka utredningarna från 1935-1968 som en abjektionsprocess, medan de senare utredningarna (1968-2001) verkar ha utvecklat en alltmer dominerande narcissistisk välvilja mot de avvikande.

¹⁵² Edenheim, *Begärets lagar*, s. 15.

¹⁵³ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 42.

¹⁵⁴ Begreppet har rötter hos den fransk-bulgariska psykoanalytikern Julia Kristeva. Der objekta är en känsla av äckel eller avsky inför något, men detta något är aldrig ett objekt då själva principen för dess existens är att det är ett icke-objekt, det är själva känslan som är objekt. Abjektion blir därmed en process som utesluter det objekta från den normala ordningen av objekt för att ”skydda” psyket. Problemet är dock att denna uteslutning alltid misslyckas då det objekta ger till känna sin närvaro genom sin frånvaro. Det objekta är i själva verket konstitutivt för den rådande ordningen (den heterosexuella matrisen). Det objekta i studien är givetvis homosexualitet, intersexualism och transsexualism. Edenheim, *Begärets lagar*, s. 73-74.

¹⁵⁵ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 196.

¹⁵⁶ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 17-18.

Tolkningen skulle i så fall bli att abjektionen inte har funnit en lösning, utan i stället fått lov att blomma ut i en heteronormativ narcissism, där homosexuella alltmer fått inta rollen som hjälplösa offer som endast en heroisk hjältelag kan rädda.¹⁵⁷

Varje kontext har sitt eget sätt att hantera abjektionen. Vidare vittnar avhandlingens frågeställningar om att det som studeras är utredningarnas argumentering, hur de *själva* definierar homosexualitet, inter- och transsexualism: ”[...] *hur definieras och artikuleras det som i materialet kallas för homosexualitet, intersexualism och transsexualism? Hur argumenterar de offentliga utredningarna för dessa definitioner och artikuleringar?*”¹⁵⁸ Således hävdas att varje generation är specifik och har sin egen kontextberoende rationalitet som i grunden gör att historia är en samtidsprodukt och efterhandskonstruktion, men samtidigt används primärkällor (eller kvarlevor) och kontextuell analys för att i princip rekonstruera föreställningar. Det uppstår m.a.o. en doxastisk motsägelse och därmed en inkonsekvent syn på relationen mellan historikern och historikerns studieobjekt. Det är emellertid viktigt att betona att Edenheims centrala begrepp, den heterosexuella matrisen, är en nödvändig beståndsdel i det västerländska samhället, enligt Edenheim, och har varit det under en längre tid, därför är inte varje text och kontext helt unik och man kan se en reproduktion av samma struktur i flera kontexter. Detta behandlas mer utförligt nedan men det upphäver inte problematiken som har just nämnts.

Martin Wiklund, som i sin avhandling studerar politiska grupper berättelser om det moderna Sverige, hävdar också att det föreligger en radikal skillnad mellan nutid och dåtid och att vi aldrig kan nå kunskap om det förflutna som det en gång var på ett objektivt sätt, då varje historieskrivning är beroende av ett tolkningssubjekt med sin egen kontext som har en kontextberoende syn på sanning:

Den historiska verkligheten är i den meningen på inget vis avgjord eller avslutad eftersom innebörden eller meningsdimensionen inte är objektivt existerande, utan av strikt teoretiska skäl måste vara relaterad till ett tolkningssubjekt, trots att det som skildras redan har inträffat. I den meningen kan sanningen om de historiska fenomenen sägas vara föränderlig, dvs. inte bara föreställningen om fenomenen utan också de historiska objekten själva.¹⁵⁹

Wiklund framhåller sålunda ett ”perspektiv på historia som *berättelse* och historisk orientering som inte uppfattas som olika sätt att avbilda det moderna i sig, som om det vore ett oberoende objekt utan relation till uttolkaren och endast väntade på att upptäckas och

¹⁵⁷ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 135.

¹⁵⁸ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 13.

¹⁵⁹ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 54.

beskrivas".¹⁶⁰ Historiskt tänkande är enligt detta perspektiv konstituerat som berättelser vars primära syfte är att orientera människan i hennes tillvaro. Historieskrivning och historiskt tänkande är därför inte objektivt och är i princip en efterhandskonstruktion: "Historiska objekt formas i viss mening i efterhand genom att fenomen från det förflutna begreppsloggörs och förs samman under ett begrepp som gör det möjligt att avgränsa objektet från andra fenomen och möjliga objekt".¹⁶¹ Wiklunds främsta teoretiska inspiration kommer från den tyske historieteoretikern Jörn Rüsen. I enlighet med honom hävdar Wiklund att historiemedvetandet består av tre dimensioner, dåtid, nutid och framtid, som är "strukturellt och *nödvändigt* [min kursivering]" kopplade och därmed konstitutiva för alla historisk kunskap.¹⁶² Trots detta säger sig Wiklund rekonstruera berättelserna om det moderna Sverige:

I stället för att se modernitet som ett oberoende och färdigt objekt bör det sättas i relation till berättelser om det moderna, som har utformats på olika sätt i relation till den historiska situationen och frågor om bakgrunden till samtiden och en önskvärd utvecklingsriktning för framtiden.¹⁶³

Att undersöka förflutna modernitetsberättelser och former av modernitetskritik är ett sätt att synliggöra även andra typer av kriser och att *rekonstruera* en mer kontextkänslig berättelse om ett samhälles väg i det modernas landskap [min kursivering].¹⁶⁴

Vi ser alltså att Wiklund tar stor hänsyn till den historiska kontexten och använder sig vidare av primära källor som de politiska gruppernas tidningar, tidskrifter, böcker m.m. Jag låter Wiklunds text själv framhäva den doxastiska motsägelsen genom ytterligare två citat:

För att besvara dessa frågor har jag försökt artikulera och beskriva dåtidens egen tolkning av det existerande samhället och den historiska situationen, dess framtidsförväntan och uppfattning om samtida problem och framsteg, dvs. dåtidens egna modernitetsberättelser. [...] av de historiska aktörerna själva.¹⁶⁵ Detta tillvägagångssätt gör det möjligt för det dåvarande samhällets företrädare att själva komma till tals i någon mån [...]. Berättelsen historiseras genom att placeras i sin historiska kontext och genom att visa hur den har förändrats och omformulerats efter hand.¹⁶⁶

I den här studien rekonstruerar *jag själv* berättelserna eller historierna utifrån en mängd texter. Eftersom de senare inte presenteras som en sammanhängande text,

¹⁶⁰ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 22.

¹⁶¹ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 45.

¹⁶² Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 46.

¹⁶³ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 86.

¹⁶⁴ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 95-96.

¹⁶⁵ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 109.

¹⁶⁶ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 110.

såsom till exempel en enskild artikel eller en roman, är frågor om hur dessa texter är organiserade mindre intressanta [min kursivering].¹⁶⁷

En av Wiklunds centrala syften är att argumentera för hur man kan konstruera en rimlig och förnuftig berättelse om det moderna Sverige. Han utgår från att det finns eller att man kan nå berättelser som är mer giltiga och rimliga än andra och därför förespråkar han ett konsensusperspektiv. Som vi kommer att se i ett separat avsnitt får den nyss framlagda motsägelsen stora konsekvenser för detta syfte.

Roddy Nilssons avhandling om det svenska fängelsets formering under 1800-talet, inspirerat av Foucaults teser om disciplinering, hävdar också, kanske i störst utsträckning, att historia är en samtidsprodukt. Meningen med historieskrivningen är inte att avslöja sanningar eller avtäcka ett objektivet förflutet utan att hjälpa människan i samtiden och i så måtto används t.o.m. primärkällor som strategiska verktyg för att belysa nutiden:

Historien blir med andra ord en effekt av historikerns verksamhet. Syftet med historieskrivningen är inte i första hand att formulera nya sanningar eller 'avslöja' vad som hände en gång i det förflutna, utan att bidra till förståelse av och kunskap kring dagens samhälle, att ge perspektiv på vad det innebär att vara människa idag. Det förflutna i sig, liksom det konkreta källmaterialet av vilket slag det vara må, 'används' därför att det har ett strategiskt värde för att belysa nutiden. [...] Konsekvensen blir också att frågeställningarna måste resas med utgångspunkt i vad historikern ser som nutida problem. Det 'förflutna' har skett medan historien sker nu.¹⁶⁸

Vidare är varje historieskrivning, enligt Nilsson, ett perspektiv där verkligheten alltid är ett "val med ideologiska implikationer".¹⁶⁹ Dessa utsagor måste ställas mot dem där Nilsson hävdar att han på ett deskriptivt sätt framlägger "vad som faktiskt sades" om fängelsediskursen eller att han betraktar källorna som korresponderande med upphovsmännens föreställningar:

Jag kommer följaktligen att betrakta texterna som i första hand normativa eller avspeglade upphovsmännens preferenser och uppfattningar om fängelset.¹⁷⁰

Det diskursiva anslaget innebär ett betydande deskriptivt moment där det är centralt vad som faktiskt sades. Jag har därför strävat efter att så tydligt som möjligt få vad som uttrycktes att framträda i sig.¹⁷¹

¹⁶⁷ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 105.

¹⁶⁸ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 23.

¹⁶⁹ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 20.

¹⁷⁰ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 37.

¹⁷¹ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 38.

Även Nilsson använder sig av primärkällor som olika typer av texter om fängelset, exempelvis böcker, småskrifter, pamfletter, tidskrifter, samt otryckt material som fångpredikanternas religionsberättelser, personalrullor, årsberättelser och matriklar m.m. Vidare är en av hans centrala utgångspunkter den historiska kontexten:

En av de centrala utgångspunkterna för detta arbete är fängelsets historicitet. Fängelset är ingen 'naturlig' lösning på problemet med samhällseliga normbrott utan en produkt av specifika historiska omständigheter.¹⁷²

Detta vittnar om att Nilsson är mån om att rekonstruera det förflutna studieobjektet som det en gång var. Han framhåller själv vid ett tillfälle att Foucaults diskursbegrepp bildar "utgångspunkten för mitt *rekonstruktionsförsök* av vad som sades i fångelsefrågan under undersökningsperioden [min kursivering]".¹⁷³

Vi börjar att se hur detta bidrar till en motsägelsefull epistemologi – som i princip är mer av doxa än epistemologi – i den problematiska relationen mellan nutiden och det förflutna. Vi har tidigare sett samma inre spänningar i *MPM*.¹⁷⁴ I Nilssons fall får detta digra konsekvenser för hans kritiska anspråk.

Samma mönster återfinns även hos Ulrika Holgersson i hennes avhandling om konstruktionen av klass och genus (arbetarkvinnor) i *Svensk Damtidning* i början av 1900-talet. Holgersson är mån om att påpeka att hon tar avstånd från det rankeanska "wie es eigentlich gewesen" och framhäver i stället att historia är i hög grad, ur poststrukturalistisk synvinkel, en samtidsprodukt:

Sett från den poststrukturalistiska vinkeln är det förrädiska med det historisktiska perspektivet att det utgår från att det förflutna har ett slags objektiva, självklara och opolitiska sanningar att avslöja, men även att forskaren själv och dennes egen förankring i ett historiskt, politiskt sammanhang döljs eller förnekas.¹⁷⁵

Detta för mig nya sätt att tänka har handlat om att historien inte existerar i en form med stort H. Det vill säga att historiens subjekt knappast är gestalter som vackert väntar på att helt simpelt upptäckas; att 'arbetarkvinnan' inte är en gestalt som historikern enkelt kan återbörda genom att putsa bort tidens och glömskans tjocka lager av damm, utan en politiskt laddad, komplicerad och omtvistad tankekonstruktion som haft en avgörande inverkan på vilka möjligheter en stor grupp människor haft att forma sitt liv.¹⁷⁶

¹⁷² Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 14.

¹⁷³ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 133. Här är ett konkret exempel på "rekonstruktionen": "I den liberala kontext varinom diskursen om det fängelset uppstod var inspektionen emellertid också starkt förbunden med sin funktion att förhindra rättsövergrepp; (den oanmälda) inspektionen sågs som en metod att förhindra och avslöja överträdelser mot lagarna eller exploatering av fångar och andra". Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 265

¹⁷⁴ Se exempelvis Stedman, Jones, "Rethinking Chartism" och Scott, "A Statistical Representation of Work".

¹⁷⁵ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 353.

¹⁷⁶ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 16.

Det är värt att påpeka att Holgerssons liksom min egen studie är teoretiskt och metodologiskt influerad av Laclau och Mouffes teori om antagonism, hegemoni samt den metodologiska begreppsapparaten (diskurs, element, moment, nodalpunkt, artikulering o.s.v.).¹⁷⁷ Men till skillnad från mig hävdar Holgersson att hennes syfte är att studera "[...] olika gruppers sätt att tänka *om sig själva* och varandra i ett samhälle genomsyrat av klass [min kursivering]?"¹⁷⁸ För detta är givetvis bruket av primärkällor "som lämningar (kvarlevor), vilka bidrog till att konstruera diskurser och erfarenheter".¹⁷⁹ Även kontexten är viktig för att bättre förstå det förflutna: "Således verkar valet av språkliga konstruktioner ha berott på situation och syfte, på vad man för stunden ville uttrycka [...]"¹⁸⁰ Holgerssons text vänder sig direkt mot ahistoriska och essentialiserande perspektiv på historia och identitet:

Samtidigt finns det fog att ifrågasätta mycket även i Cannadines arbete. Slående är hur skepticismen mot evolutionism och historisk baklängsläsning hos honom förbytts mot en i det närmaste motsatt, a-historisk hållning [...] blir en struktur som förintar i stort sett alla utsikter till förändring. [...] Sålunda är det viktigt att inse att då det tidiga 1900-talets människor tog språkliga beteckningar i bruk som hade en anknytning till vad man kallat ett äldre, förindustriellt eller hierarkiskt samhälle, måste dessa tolkas också med hänsyn till den nya språkhistoriska kontexten i vilken de uppträdde. Och, förstås: ordet 'klass' bör ses i ljuset av sin specifika historia, och det är viktigt att värja sig mot *tolkningar som är helt överskuggade av vårt eget nu* [min kursivering].¹⁸¹

Det hävdas alltså att Historien med stort H inte existerar, samtidigt som ett bruk av källor och kontext används för att rekonstruera denna Historia, vilket klart avslöjar en motsägelse. Det är viktigt att notera att det hävdas i Holgerssons text att ett ahistoriskt och essentiellt perspektiv utplånar alla utsikter till förändring. Även Edenheim är mån om att inte essentialisera.¹⁸² Detta är viktigt att notera eftersom det har stor betydelse för det kritiska anspråket i båda avhandlingar.

Jan Sellings text ger också vid handen en anti-essentialistisk ståndpunkt i en undersökning av den strävan att normalisera tysk nationell identitet som gjorde sig gällande i

¹⁷⁷ Det föreligger dock en del skillnader på våra sätt att conceptualisera denna teoribildning. Jag ska dock inte diskutera detta då det inte är av stor vikt för mitt syfte. Holgersson är också influerad av Joan Wallach Scott, Gareth Stedman-Jones och Patrick Joyce, hon nämner dock inte explicit att hon är influerad av postmodernism. Ingen av de undersökta avhandlingarna gör det.

¹⁷⁸ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 44.

¹⁷⁹ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 154.

¹⁸⁰ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 190.

¹⁸¹ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 197.

¹⁸² Edenheim, *Begärets lagar*, s. 73-74: "Risken är då att man essentialiserar en viss form eller ett visst fenomen som alltid varande objekt, vilket alltså inte är syftet. Det är den som betraktar som skapar det objekt, inte saken/formen som betraktas".

det återförenade Tyskland under 1990-talet. Denna strävan präglades av en vilja att komma bortom den negativa minneskonstruktion av det förflutna som, sedd i ljuset av nazismen och Förintelsen, skapats av den politiska eliten (den tyska historiediskursen). Selling hävdar också att historia alltid är en produkt av samtidens kontext och nutidens framtida förväntningar:

För det första intar jag en antiessentiell syn på nation och nationell identitet, vilka inte uppfattas som naturliga eller på förhand givna. [...] Istället låter jag nationalism beteckna nationellt strukturerande sätt att tala om världen, vars funktion och innehåll är föränderliga och inte kan kopplas till 'objektiva' eller allmängiltiga definitioner av nationen. [...] För det andra hävdar jag att synen på det förflutna *alltid* är beroende av samtids- och framtidsperspektiv [min kursivering].¹⁸³

Han är medveten om att hans resultat har påverkats av hans subjektiva förförståelse:

I någon mening har jag själv varit en kommenterande aktör, även om jag nästan uteslutande skrivit för svensk press. [...] Närheten till undersökningsobjektet måste betraktas som en del av min förförståelse.¹⁸⁴

Frågan om mina ingångsperspektiv format resultatet kan besvaras med ett entydigt ja. Min metod att identifiera och följa bestämda diskurser där de uppträder inom media och politik medför risken att andra diskurser underbelyses.¹⁸⁵

Men det mönster som vi har sett i de andra avhandlingarna ger sig till känna även här. Så exempelvis när Selling diskuterar olika berättelser om koncentrationslägret Buchenwald (under en tid även ett ryskt interneringsläger under namnet Speziallager 2): "Berättelserna *rekonstrueras* i första hand med hjälp av medlemstidskrifter som representerar de berörda grupperna och en diskussion i lokalpressen [min kursivering]".¹⁸⁶ Källor från centrala politiska institutioner samt vissa delar av massmedia och den politiska kontexten används för denna rekonstruktion, givetvis används även en historisk kontext för att bättre förstå studieobjektet i sin historiska situation: "[...] å andra sidan måste historiebilden ses i den gamla och nya Förbundsrepublikens anitotalitära kontext".¹⁸⁷ Vidare är det inkonsekvent att, som Selling gör, hävda att hans analys inte är godtycklig eftersom hans "frågeställningar har utgått från ett befintligt forskningsläge" och tagit hänsyn till "minnesorternas centrala betydelse".¹⁸⁸ Frågan är vad som menas med "godtycklig" i detta fallet, eftersom det inte kan

¹⁸³ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 39.

¹⁸⁴ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 54.

¹⁸⁵ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 269.

¹⁸⁶ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 56.

¹⁸⁷ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 157.

¹⁸⁸ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 269.

röra sig om sanning eller objektivitet. Är det konsensus i den akademiska världen om vad som anses vara ett legitimt syfte, perspektiv o.s.v.?

När det gäller bruket av källor uttrycker i princip alla författare till de analyserade avhandlingarna att de har varit selektiva även i det sista och konkret undersökta materialet.¹⁸⁹ När det gäller kontexten konstrueras den nästan uteslutande med tidigare forskning om ämnet.¹⁹⁰ Men denna kontext, oavsett om den är politisk, språkhistorisk, ekonomisk o.s.v., problematiseras inte som en efterhandskonstruktion och selektion, utan anses, av framställningssättet att döma., vara oberoende av historikern och reellt existerande i det förflutna.¹⁹¹ Vi har sett hur bruket av primärkällor och historisk kontext gör att alla avhandlingar i princip rekonstruerar det förflutna studieobjektet, till synes som det än gång var, samtidigt som man hävdar att historieskrivningen aldrig kan rekonstruera ett sådant, objektivt förflutet.

Som med *MPM* kan vi dra slutsatsen att *SPM* innehåller nodalpunkterna (ii) historikern kan inte rekonstruera det förflutna som det en gång var och (v) historikern rekonstruerar föreställningar som de en gång var. Även momenten (i) bruk av primärkällor; och (ii) historisk kontext; (iii) textuell analys (ofta diskursanalys) och/eller dekonstruktion och/eller maktperspektiv (alla i vid bemärkelse) som främsta analytiska verktyg.

Språk och materiell verklighet

Alla avhandlingar studerar språkliga konstruktioner av verkligheten och alla – utom Martin Wiklund som primärt inriktar sig på begreppet berättelse – använder sig (i någon bemärkelse) av begreppet diskurs för att åskådliggöra hur språket konstruerar både det sociala och det representationella. Men relationen mellan språk och materiell verklighet ses inte av alla som

¹⁸⁹ Se exempelvis Holgersson, *Populärkulturen*, s. 61: ”Min egen lösning har varit att skumma igenom de jämna årgångarna av damtidningen, ofta med hjälp av olika nyckelord, och sedan samvetsgrant läsa samtliga texter i de ojämbna årgångarna – längre följetonger och annonser i allt utom undantagsfall uteslutna. Se också Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 53: ”Avhandlingen omfattar ett relativt stort undersökningsfält, vilket innebär att inte alla delar av terrängen har kunnat granskas i samma mån. [...] teckna en helhetsbild som baseras på punktuella empiriska undersökningar”.

¹⁹⁰ Se exempelvis Wiklunds bakgrundsteckning till 60-tals vänstern i Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 163-166.

¹⁹¹ Se exempelvis Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 38: ”Minnet är emellertid alltid beroende av den sociala kontexten och kan inte godtyckligt manipuleras”. Robert Berkhofer har framhållit hur viktig bruket av kontext är för en historiker, han framhåller dock olika typer av kontextualiseringar, Berkhofer, *Beyond the Great Story*, s. 21-22: ”C1. The strong contextualists' first context presumes the reality of the world and the experiences of the people in it. [...] C2. The second context [...] presumes to understand how past reality, social and otherwise, is experienced and, possibly, interpreted by those living in it. [...] Frequently such an approach tries to reconstruct it [...]. [...] C3. The third context refers to the interpretations or constructions of those studying and describing the previous two contexts. Hence we might call this the interpretative context”. Alla tre typer syftar därmed till att rekonstruera det förflutna.

enriktad där språket konstituerar våra uppfattningar om verkligheten, relationen kan vara dialektisk, men detta är något som oftast antingen endast uttrycks ytligt och inte reflekteras över eller inte tillämpas i den konkreta studien.

Wiklund lägger fram tesen att historiska berättelser är konstituerande för identitetsskapande och praktisk orientering. Det är själva kärnan i historiemedvetandet och dess tre tidsdimensioner som är oupplösligen sammanbundna med varandra: nutid, dåtid och framtid. En historisk berättelse kan inte konstruera objekt enligt Wiklund och på grund av detta måste det förflutna alltid begreppsliggöras:

Historiska objekt formas i viss mening i efterhand, genom att fenomen från det förflutna begreppsliggörs och förs samman under ett begrepp som gör det möjligt att avgränsa objektet från andra fenomen och möjliga objekt.¹⁹²

Därför är det inte ”fakta” eller ”händelserna som sådana” som ger en historisk berättelse dess mening, utan en speciell ”meningsdimension” som ger berättelsen en röd tråd eller ett huvudtema genom vilken den kan ha ett syfte eller en riktning att röra sig mot.¹⁹³ Genom berättelserna är därför språket konstitutivt för såväl historien som identiteten och samhället enligt Wiklund.

Edenheim hävdar att varken språk eller materialitet kan konstituera (eller konstruera) en verklighet där språket och materialiteten skulle ha en total och harmonisk relation så att varje språklig referens skulle uttrycka referentens totala och objektiva identitet. Såväl språk som materialitet misslyckas i detta företag och båda är sålunda samtidigt ”upptagna” i varandra. Men Edenheim hävdar att språket, i hennes fall den heterosexuella matrisen, döljer detta misslyckande och måste därför ge sken av total referens, d.v.s. det materiella objekt referensen refererar till uttrycker hela objektets identitet, den säger vad objektet är:

Det är just på det här sättet som språk och materialitet är fullständigt upptagna (*embedded*) i varandra samtidigt som de inte är synonyma eller reducerbara till varandra. Begreppet, eller referensen, är dömd att misslyckas, men så är även materialiteten. [...] men misslyckandet är samtidigt något som är väsentligt att dölja och inte bli påmind om eftersom hela den heterosexuella matrisen baseras på idén att referensen helt och hållet täcker det signifierade och vice versa.¹⁹⁴

Således uttrycker Edenheim en ståndpunkt där det materiella inte avskrivs som oexisterande eller irrelevant men för konstruktionen av identitet och samhälle är språket konstituerande:

¹⁹² Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 45.

¹⁹³ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 52.

¹⁹⁴ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 86.

Det sker med andra ord en specifik reproduktion av ojämlika subjekt med hjälp av statliga och juridiska diskurser som betonar varje subjekts lika värde oavsett sexuell läggning och könstillhörighet¹⁹⁵

Denna reproduktion sker genom den heterosexuella matrisen som är ”den kunskap som olika diskurser producerar på olika sätt men med samma effekt. [...] dess olika sätt att reproducera sig inte har sitt ursprung i en diskurs, utan i flera”. Den heterosexuella matrisen är alltså en övergripande och normerande tankestruktur som reproduceras i flera olika diskurser och detta innebär att det kan uppstå motsägelser inom den heterosexuella matrisen utan att de hotar dess makt.¹⁹⁶

Nilsson utgår i flesta hänseenden från Foucaults tänkande om disciplinering i det västerländska samhället. Således lägger han stor vikt vid diskurserna som språkliga maktinstrument: ”Ett sätt att förhålla sig till språket är att se det som olika diskurser, som något som styrs och bestäms av oskrivna regler för vad som kan och – minst lika viktigt – inte kan sägas eller skrivas”. I så måtto har diskursbegreppet en social förankring enligt Nilsson, det är ”en praktik i sig” eftersom själva talakten eller den uteblivna talakten är en social handling som har inslag av makt.¹⁹⁷ Även om Nilsson hävdar att diskurser konstruerar verkligheten menar han att man av pragmatiska skäl bör godta att det ”finns en förbindelse mellan språk och verklighet. Däremot är det högst tveksamt om det går att visa – med filosofiska eller andra argument – exakt *hur* denna ser ut”.¹⁹⁸ Han visar därför hur det genom fängelsediskursen:

[...] skapades bilder och föreställningar om verkligheten vilka i sin tur fick följder för hur systemet utvecklades och förändrades. [...] Förändringen innebar en gradvis övergång från en betoning på fysiskt pålagsamma straff som disciplinmedel till en disciplinering som byggde på kontroll, korrigerande och formade [sic!] normaliserat beteende. Ett disciplinerat beteende som skulle läras och nötas in. De nya disciplinära teknikerna var avsedda att verka *på* kroppen och *mot* själen.¹⁹⁹

Fängelsediskursens målsättning var alltså att (språkligt) organisera och systematisera verkligheten.

Holgerssons text är den enda som direkt ger uttryck för att man epistemologiskt inte kan skilja mellan språklig och materiell verklighet:

I kraft av det postmarxistiskt influerade perspektiv jag argumenterat för – om erfarenheter som formade i diskurser, om subjekten som konstituerade genom

¹⁹⁵ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 232.

¹⁹⁶ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 51.

¹⁹⁷ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 35.

¹⁹⁸ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 36.

¹⁹⁹ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 429.

språket – vill jag, likt [Toril] Moi, tänka mig att det inte är möjligt att rent kunskapsteoretiskt dra några distinkta linjer mellan texter, erfarenheter och liv. Människan lever, för att då låna orden ovan, precis 'som en text', vilket betyder att vårt språk och den materiella kontext det ingår i hör osklijaktigt samman.²⁰⁰

Hela verkligheten är därmed konstruerad diskursivt, relationen mellan det materiella och det språkliga är obefintlig eftersom det ögonblick vi (människor) tänker eller talar konstruerar vi det vi tänker eller talar om genom språket, därför kan verkligheten endast ta formen av en materiell verklighet genom språket:

Enligt en sådan syn är inte våra mentala bilder speglingar av det materiella, utan snarare är det så, att vi när vi talar, tänker och agerar i ett socialt sammanhang själva konstruerar en verklighet som för oss ter sig som oproblematiserad och meningslös att ifrågasätta.²⁰¹

Den av de undersökta avhandlingsförfattarna som starkast betonar den materiella och icke-språkliga verkligheten är Selling. Han skriver: "Det verkar enligt min mening både rimligt och meningsfullt att tala om ett 'utanför diskursen'". Selling hävdar vidare att övergripande sammanhang som "den demografiska utvecklingen", "kalla krigets sammanbrott" m.m. "inte kan konstitueras av texten 'innanför'".²⁰² Detta är ett paradoxalt yttrande, eftersom Selling analyserar den språkliga konstruktionen av det förflutna eller "1990-talets tyska historiediskurs mot bakgrund av de försök att naturalisera en viss samtalsordning om nationell identitet, att organisera samtycke kring bestämda begrepp och historiebilder".²⁰³ Denna nationella identitet, som vilar på föreställningen om ett gemensamt förflutet, måste "ständigt konstrueras och reproduceras i en kulturell minnesdiskurs".²⁰⁴ Selling undersöker alltså den diskursiva konstruktionen av såväl texter som materiella minnesorter samtidigt som han hävdar att vissa övergripande sammanhang inte kan konstrueras av texten innanför. Detta är i själva verket samma paradox som uppkom i det tidigare avsnittet, d.v.s. samtidigt som man menar att historieskrivningen är en konstruktion beroende av historikerns samtida kontext, inbegripande teori, ideologi, moral, politik m.m., hävdar man att det existerar en kontext (må den vara ideologisk, politisk, moralisk m.m.) som är oberoende av historikern och som kan reducera historikerns anakronism och i längden rekonstruera det förflutna (i de undersökta avhandlingarna gäller det att rekonstruera tankestrukturer).

²⁰⁰ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 151.

²⁰¹ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 52.

²⁰² Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 42.

²⁰³ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 53.

²⁰⁴ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 38.

Detta är en ständigt återkommande inkonsekvens i de undersökta texterna. Om verkligheten är språkligt konstruerad och beroende av en subjektivt tillägnad kontext, vilket följer från hävdandet att det inte existerar essentiella och nödvändiga ting eller konstruktioner, är även den egna (d.v.s. den som uttrycks i avhandlingen) synen på verkligheten språkligt konstruerad och utgör därmed en syn på verkligheten som är beroende av en icke-essentiell och kontingent förförståelse. I så fall kan den egna texten inte vara en referent (inte ens till föreställningar) samtidigt som det är just det som hävdas.

Vi kan således se att nodalpunkt (i) verkligheten är språkligt konstruerad i *MPM* är synlig även här, likaså moment (iii) textuell analys (ofta diskursanalys) och/eller dekonstruktion och/eller maktperspektiv (alla i vid bemärkelse) som främsta analytiska verktyg och (iv) den yttre materiella verkligheten kan ha en relation till den språkliga.

Metaberättelse

Metaberättelsens roll i avhandlingarna är varierande men som vi minns behöver det nödvändigtvis inte betyda att ett verk inte är postmodernistiskt influerat om det använder sig av en metaberättelse. I själva verket är detta en viktig komponent för de kritiska anspråken i några avhandlingar, vilket behandlas, som nämnts, i ett eget avsnitt. Det är även så att mina kritiska anspråk innebär en form av metaberättelse, nämligen det nödvändiga och ahistoriska *Reala*.

Edenheims text ger vid handen genom sin genealogiska metod att hon är kritisk till övergripande berättelser som betonar samhällseliga framsteg, sålunda vänder hon sig mot den del av den rättshistoriska forskningen som betonar utvecklingen av lagsystemet på just ett sådant övergripande vis:

Detta tidiga material skulle på så sätt kunna vara ett skolboksexempel på hur den autonoma rätten, som argumenterar utifrån universella ideal som 'natur' och 'gud', skulle ha avskaffats och ersatts av den responsiva rätten, som i sin tur betonar anpassning och samhällseligt ansvar. Det är dock denna avhandlings syfte att genom en genealogisk historiesyn undersöka hållbarheten i temporala uppdelningar av detta slag.²⁰⁵

Av denna anledning är hon kritisk mot den historiesyn som tecknas i SOU under 1900-talet och som uttrycker en evolutionär utveckling där ”varje lagutredning ses om en del av den determinerade vägen mot ökad tolerans gentemot homosexuella”.²⁰⁶ Ett annat centralt

²⁰⁵ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 19.

²⁰⁶ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 184.

teoretiskt begrepp i texten är det av den franske marxistiske teoretikern Louis Althusser utvecklade *interpellation* som förklarar och urskiljer ideologins och maktens subjektifierande förmåga. Interpellation avser det ”benämmande” från ideologins och maktens sida som skapar och erkänner subjekt samtidigt som det legitimerar sig själv genom att dessa interPELLERADE subjekt görs till en del av ideologin och makten. Subjekten erkänns alltså som subjekt endast på villkor av maktstrukturens definition av vad ett subjekt är. För att bli subjekt måste man således acceptera maktens definition och därmed legitimera den. På så sätt måste varje homo-trans- och intersexuell acceptera den evolutionära historiesynen i SOU för att kunna bli ett rättsligt subjekt:

Det är inom denna narrativa diskurs som utredningarna önskar interpellera sina subjekt vilka därmed görs beroende av denna evolutionära historieskrivning både för sin identitet och för sin förståelse av den egna samhällspositionen.²⁰⁷

Edenheim är kritisk mot denna ”narrativa diskurs”, denna metaberrättelse som beskriver utvecklingen av de homo- inter- och transsexuellas lagliga rättigheter som en utveckling mot ökad jämlikhet med de heterosexuella (kritiken mot detta behandlas i ett separat avsnitt). För tillfället ska det nämnas att även Edenheim gör bruk av en metaberrättelse, nämligen i hennes centrala teoretiska begrepp: den heterosexuella matrisen. Det är en metaberrättelse i så måtto att det är en totaliserande struktur som reproduceras på alla områden av samhället, exempelvis framhåller Edenheim att:

[...] heteronormativitet inte verkar ha någon direkt anknytning till en specifik vetenskaplig instans. Reproduktionen kan snarare fortgå med hjälp av biologistiska antaganden lika väl som psykologistiska, moralistiska eller socialkonstruktivistiska.²⁰⁸

Den heterosexuella matrisen är enligt Edenheim en av de matriser i det västerländska samhället under modern tid som är mest ”nodvändig” för att upprätthålla maktstrukturerna :

Man kan däremot påstå att den heterosexuella matrisen har kommit att bli en av de mest *nödvändiga* (min kursivering) för att upprätthålla den specifika symboliska ordning som råder i modern, västerländsk tid.²⁰⁹

²⁰⁷ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 184.

²⁰⁸ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 187.

²⁰⁹ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 54.

Wiklunds undersökning befattar sig direkt med metaberättelser, nämligen berättelser om det moderna Sverige, och inte heller han är särdeles skeptisk till bruket eller vikten av dem, det är däremot viktigt att inte utgå från en färdig metaberättelse:

För att inte avgöra konflikten på förhand bör man inte utgå från en färdig metaberättelse om modernitet och modernism. Utgångspunkten bör hellre formuleras som en fråga: vad är en rimlig berättelse om modernitet och modernism och vad betyder det för tolkningen av det moderna Sverige?²¹⁰

Wiklund lägger alltså betoning på en ”rimlig” berättelse om det moderna Sverige, en berättelse som tar hänsyn till förnuft, kritik och dialog. Som vi ska se senare undergräver Wiklund själv möjligheterna till dessa anspråk. Det framhävs att: ”Periodiseringen är inte något objektivt utan beroende av det tema som valts av berättaren”.²¹¹ En metaberättelse är inte refererande till en objektiv verklighet enligt detta synsätt men den ska inte vara det heller, den är en språklig konstruktion och meningen är att den ska skapa historisk orientering.

Nilsson följer i princip Foucaults tes att fängelset växte fram som en disciplinär institution under 1800-talet. Men Foucault förlägger denna framväxt i början av, medan Nilssons undersökning visar att disciplineringen blev dominerande i Sverige först mot slutet av seklet:

Foucault ser på en diskursiv nivå fängelset växa fram som en disciplinär institution under 1800-talets första del. Som en social praktik är det dock tydligt att denna process slår igenom i vårt land först i slutet av seklet.²¹²

Det disciplinära systemet spreds emellertid också genom framväxten av övervaknings- och kontrollmekanismer riktade mot frigivna fångar, lösdrivare, prostituerade och andra moraliskt misstänkta.²¹³

I anslutning till Foucault anser Nilsson således att denna disciplineringsprocess ingår i en större samhällelig förändring, en förändring i det dominerande episteme: ”Fängelset måste även ses utifrån att det ingår i ett större sammanhang av samhällelig strävan efter att etablera, upprätthålla och legitimera en social och politisk ordning”.²¹⁴ I detta kan man tydligt se en totaliserande struktur, en metaberättelse.

Holgersson däremot är kritisk mot metaberättelser, i synnerhet den marxistiska berättelsen om klasskampen som reducerar en komplicerad verklighet till en enkel formel: ”Samtidigt kan vi inte strunta i det postmoderna påståendet att den ’stora berättelsen’ om

²¹⁰ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 22.

²¹¹ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 52.

²¹² Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 291.

²¹³ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 293.

²¹⁴ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 447.

klass har gett plats åt vissa historiska röster på andras bekostnad, och således bidragit till att osynliggöra viktiga konflikter i nuet och historien”.²¹⁵ Detta är det enda tillfället då man erkänner inflytande från postmodernistiskt håll. Det är också primärt kritiken mot metaberrättelser (som framförd av Lyotard) som Holgersson i sin avhandling identifierar som postmodernistiskt.²¹⁶ Hennes syfte är i enlighet med denna kritik att i görligaste mån ”spränga metanarrationens gränser, utan att för den skull bortse från betydelsen av klass”. Detta genom att betrakta klass diskursivt, d.v.s. som en språklig konstruktion av verkligheten som är mångfacetterat och kontingent.²¹⁷ I övrigt nämns postmodernismen som begrepp endast i förbiseende, hos Wiklund med slutsatsen att det inte har fått något större genomslag i den historiska forskningen.²¹⁸

Även Selling kritiserar metaberrättelser och hänvisar till ”den modell Adorno skapade funktionen att lägga grunden för en kritisk analys av metaberrättelserna”.²¹⁹ Syftet är alltså att bedriva ideologikritik inspirerad av Frankfurt-skolans Theodor Adorno. Föremål för kritiken är givetvis det tyska normaliseringsprojektets konstruktion av en nationell identitet. Således visas hur denna metaberrättelse har konstruerats:

Buchenwald-konflikten är väsentlig för normaliseringsprojektets metaberrättelse både därför att den demonterar en inkompatibel historiebild och därför att den levererar referensmaterial som gagnar en relativisering eller nedtoning av nazismens brott i det kollektiva minnet.²²⁰

Vi kan sammanfattningsvis här se att *RPM:s* nodalpunkt (ii) avfärdande av metaberrättelser är synlig samtidigt som vi kan skönja *MPM:s* nodalpunkt (vi) metaberrättelser kan både avfärdas och konstrueras eller accepteras.

²¹⁵ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 23.

²¹⁶ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 337: ”Postmodernism är – i likhet med poststrukturalismen – ett begrepp, vars betydelse skiftat med många sammanhang och teoretiker. Eftersom termerna postmodernism och poststrukturalism är kunskapsteoretiskt besläktade, förstås de inte sällan – ibland lite oprecist och obetänksamt – som synonyma. Vad begreppet postmodernism beträffar räcker det här emellertid att tänka på Jean-François Lyotards förenklade definition, d.v.s. som berättelsekritik [...]. I denna mening har postmodernismen också i princip viktiga beröringspunkter med den poststrukturalism, som jag kommer att låta mig inspireras av [...]”.

²¹⁷ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 276-277.

²¹⁸ Se exempelvis Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 26: ”Postmodernismen i snäv mening [intellektuellt] förefaller inte ha fått något genomslag”.

²¹⁹ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 12.

²²⁰ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 170.

Subjekt och kritik

Utgörs individens identitet endast av subjektpositioner inom språkliga och sociala strukturer som existerar före individens inträde i dem, vilket innebär att subjektets identitet determineras av dessa? Eller är individen en aktör (eller agent), utrustad med en fri vilja, autonomi och med möjlighet att påverka och förändra rådande samhällsliga förhållanden och förtryckande maktstrukturer? Eftersom dessa frågor implicerar svar på hur man kan bidra med förändring och motstå maktstrukturer ligger det nära till hands att analysera avhandlingarnas kritiska anspråk i samband med frågan om subjektets status. Detta är det viktigaste analysavsnittet i denna studie eftersom det visar hur avhandlingarna själva undergräver sin kritik och eftersom kritiken mot det sanna, det naturliga, det essentiella, det ahistoriska o.s.v. är centralt, är denna problematik oerhört viktig att uppmärksamma. Frågan är om inte mina egna anspråk på kritik går samma öde till mötes. Jag kommer att diskutera detta i det sista sammanfattande kapitlet,

Den heterosexuella matrisen beskrivs i Edenheims avhandling som en nödvändig beståndsdel i västerlandets språkliga (symboliska) maktstrukturer. Genom interpellationen i SOU subjektifieras de hetero- inter- och transsexuella som subjekt i en struktur där heterosexualiteten utgör normen eller det naturliga. När det gäller att svara på frågorna hur och varför detta sker anknyter Edenheims svar på dessa frågor till Judith Butlers poststrukturalistiska, psykonalytiska (lacanianska) och feministiska teori.²²¹ I centrum står, som nämnts, den heterosexuella matrisen, som:

[...] består av grundidén att det som vanligtvis kalla kön, genus och begär antas ha ett inbördes förhållande till varandra. [...] en sorts automatisk treenighet, där ett specifikt kön förutsätter en specifik könsupplevelse (*gender*) och som i sig själv anses förutsätta ett specifikt begär.²²²

Matrisen anses vidare ha den effekten att den subjektifierande kunskap den frambringar genom interpellation och abjektion görs till en konstruktion som anses vara ”naturlig, funktionellt nödvändig eller moralisk”.²²³ Syftet med avhandlingen är att att bedriva en studie ”som kan påvisa både matrisens inre drivkraft och bräcklighet”.²²⁴ Detta syfte kan i princip härledas till den genealogiska metoden och historiesynen:

²²¹ I många avseenden är detta likt mitt eget Laclau, Mouffe och Žižek inspirerade perspektiv.

²²² Edenheim, *Begärets lagar*, s. 46.

²²³ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 47.

²²⁴ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 50.

Den offerande delen av en genealogi riktar sig mot sanningsanspråk. Sådana anspråk görs ständigt inom olika vetenskaper, men även inom olika religioner och ideologier där de, enligt både Foucault och Nietzsche, inte sällan knyts samman med *moraliska värderingar*. [...] Att så att säga offra den, ändå alltid konstruerade, sanningen innebär med andra ord att genealogen även kritiskt granskar uttalanden som gör anspråk på att representera det goda eller det oemotsagda.²²⁵

Man ska här notera yttrandet om den ”alltid konstruerade” sanningen, vilket i princip innebär att en relativistisk ståndpunkt är oundviklig. Målet är att föra kritik mot alla anspråk på sanning, natur, nödvändighet o.s.v. då dessa endast är konstruktioner under en övergripande maktstruktur, den heterosexuella matrisen. För att visa hur denna lyckas med sitt företag att subjektifiera individer på grundval av natur, sanning, evolution o.s.v. åberopar sig Edenheim (som jag) på Lacans teori om det Reala (även om hon anser att begreppet i-sig är överflödigt):

Det Reala är istället de paradoxer och problem som den symboliska ordningen orsakar *i sig själv* och som den inte kan förstå (det vill säga erkänna som paradoxer). Det är *därför* det Reala är omöjligt att symbolisera och inte för att det finns en absolut referenspunkt som inget språk någonsin kan täcka in. [...] Vad som då bör ha framgått är att det förkastade inte hamnar utanför någonting och inte heller har sitt ursprung i en pre-social realitet, utan att det orsakas av samma ordning som orsakar det normala. [...] Det abjekta kan på så sätt sägas vara en önskad men *nödvändig* [min kursivering] effekt av en normativ reproduktion av subjekt och objekt.²²⁶

Varje normativt system med anspråk på universalitet är på detta sätt i-sig inkonsekvent och dess misslyckade universalisering är därför ett resultat av dess immanenta inre begränsningar. Den heterosexuella matrisens abjektionsprocess är därmed ett inneboende element som inte hämmar dess effektivitet men är själva grundvalen för den. Det Reala är aldrig direkt (eller medvetet) närvarande i matrisen och ger sig till känna endast genom dess frånvaro, eftersom det förkastade abjektet aldrig försvinner ur matrisen men påträffar alltid sin närvaro genom sin förträngda frånvaro. Av den anledningen återkommer ständigt det abjekta och skapar paradoxer och inkonsekvenser i matrisen och förträngs ånyo i en fortlöpande och självreproducerande abjektionsprocess. På detta vis reproduceras den heterosexuella matrisen inte trots men just på grund av dessa inkonsekvenser. Det homosexuella subjektet, exempelvis, måste för att bli accepterat som subjekt av SOU acceptera deras (heteronormativa) definition av subjekt. Således kan SOU (skenbart) hävda en större jämlikhet samtidigt som denna jämlikhet baseras på heterosexualitet som norm.²²⁷ Enligt

²²⁵ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 15.

²²⁶ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 57.

²²⁷ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 184.

Edenheims genealogiska metod är subjekt präglade av samma inkonsekvenser som det förflutna och som historieskrivningen, denna fragmenterade karaktär försvinner genom att identitet konstrueras efterhand:

Den upplösande eller avskiljande delen av en genealogi innebär en syn på identiteter (och i sin förlängning på subjekt) som producerade genom precis samma brist på samband och igenkännande som det förflutna. Samtidigt försöker individen – liksom den traditionella historieskrivningen – att skapa sådana efterkonstruerade samband och igenkännanden.²²⁸

Möjligheten till motstånd mot heteronormativiteten existerar just i och genom dessa inkonsekvenser, dessa skrankor i systemet: "[...] det är dessa inneboende inkonsekvenser som ger upphov till behovet att återupprätta 'benämningen', vilket innebär att det är i själva interpellationen som möjlighet till förändring också kan återfinnas".²²⁹ Frågan är om denna kritik är effektiv. Enligt Edenheim är sanningen alltid konstruerad och historien alltid en efterhandskonstruktion laddad med nutidens kontext; detta gör det omöjligt att kritisera det naturliga, det nödvändiga, det moraliska m.m. på grundval av universella eller essentiella premisser som just sanning eller förnuft. Med detta undergräver Edenheim därmed sin egen kritik. Samtidigt som hon kritiserar varje anspråk på sanning, natur, nödvändighet m.m. konstruerar hon själv en nödvändig och universell struktur i form av den "den (åter)skapade och *antagna* universalisering som i denna avhandling har kallats för den heterosexuella matrisen [min kursivering]".²³⁰ Det torde vara uppenbart att det är tal om en skenbar universalisering som just i egenskap av sin skenbara natur kan reproduceras och godtas. Ingen universalisering, naturalisering, sanning o.s.v. undkommer det Reala, men detta upphäver inte den skenbara universaliseringen, precis tvärtom. Det Reala är därmed en nödvändig och ahistorisk, m.a.o. essentiell, beståndsdel för konstitutionen av såväl subjekt som samhälle. Det abjekta förkastas och återkommer för att subjekt och samhälle söker en enhetlighet och det är just därför inkonsekvenserna accepteras. Hur bör man då göra för att undkomma denna skenbara universalisering? Avhandlingens svar är att godta det naturligas omöjlighet:

Det väsentliga är nämligen att diskussioner om olika samhällsordningar möjliggörs, att ingen sådan ordning kan naturaliseras och att ingen som talar kan gömma sig bakom en sådan naturalisering. Varje 'jag vill' blir på så sätt ett öppet *moraliskt* ställningstagande istället för ett självbekräftande *moralistiskt* uttalande. [...] blicken riktas framåt snarare än bakåt och där historia inte längre tillåts avgöra

²²⁸ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 15.

²²⁹ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 62.

²³⁰ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 214.

vilka identiteter eller samhällsalternativ som är legitima eller tänkbara. [...] 'jaget' förväntas reflektera över sig själv utifrån ett genealogiskt perspektiv.²³¹

Samtidigt som det naturliga kritiserar och öppna ståndpunkter som inte åberopar sig på det naturliga förespråkas, hävdas det i texten att den heterosexuella matrisens nödvändighet och paradoxer inte hämmar men är själva grundvalen för dess effektivitet. Detta medför att subjekt söker enhetlighet och finner (godtar) endast en skenbar sådan producerad av en skenbar universalisering producerad av en maktstruktur. Edenheim citerar Žižek för att visa hur ett subjekt kan tro på universalisering trots kännedom om dess kontingens: "[...] 'vi handlar *som om* vi tror på byråkratins allsmäktighet, *som om* presidenten förkroppsligar folkets vilja, *som om* partiet uttrycker arbetarklassens objektiva intressen'".²³² Således får premisserna att såväl subjekt som samhälle söker universalisering och godtar en skenbar sådan med nödvändighetkonsekvensen att möjligheten att motstå och förändra måste komma *inifrån* den heterosexuella matrisen eftersom inkonsekvenserna är interna. Men detta skulle betyda att motståndet och förändringen måste ges formen av en (annan och ersättande) skenbar universalisering för att kunna accepteras, något som Edenheim inte vill godta, eftersom hon inte, i enlighet med Butler inte vill definiera subjekt som "*nödvändiga eller essentiella*".²³³ Annorlunda uttryckt: samtidigt som Edenheim söker att öka en medvetenhet (jag kan inte tolka dessa utsagor på annat vis) om subjektets och samhällets illusoriskt nödvändiga och essentiella karaktär hävdar hon, paradoxalt nog, att det är just detta som möjliggör maktens reproduktion, d.v.s. en skenbar universalisering. Jag stödjer Edenheims kritik (vilket torde vara uppenbart) men faktum kvarstår att en "som om" filosofi är tillräcklig för en maktstrukturs legitimering och reproduktion. Vi har alltså i det föregående sett hur denna paradox undergräver kritiken framförd i Edenheims text.

Även i Nilssons text finner man anspråk på att kritisera det naturliga; hela syftet med det Nilsson kallar "nutidshistoria" är ju att problematisera självklara förhållanden i vårt nutida samhälle och det är detta mål som historieskrivningen bör ha:

Nutidshistorien innehåller också en 'subversiv', undergrävande eller destabiliserande dimension i så måtto att den ifrågasätter och problematiserar förhållanden i vårt samhälle som ofta framstår som självklara. [...] som grundar sin legitimitet på åberopande av 'sunda förnuftet' eller den 'mänskliga naturen'. [...] inte att förstå det förflutna utan att förstå nutiden; det förflutna används som verktyg i detta arbete.²³⁴

²³¹ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 235.

²³² Edenheim, *Begärets lagar*, s. 69-70. Det citerade kommer från Žižek, *Ideologins sublima objekt*, s. 44.

²³³ Edenheim, *Begärets lagar*, s. 44.

²³⁴ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 24.

Dets framhåvs också, som nämnts, hur den historiska forskningens syfte inte är att finna nya sanningar eller avtäcka ett objektivet förflutet:

Syftet med historieskrivningen är inte i första hand att formulera nya sanningar eller 'avslöja' vad som hände en gång i det förflutna, utan att bidra till förståelse av och kunskap kring dagens samhälle, att ge perspektiv på vad det innebär att vara människa idag.²³⁵

Problemet är att Nilsson, som vi redan har sett, *inte* gör det här i sin avhandling, d.v.s. han diskuterar inte hur det ett historiskt studium kan hjälpa till att bättre förstå människans situation i dagens samhälle, snarare tvärtom. Som vi har sett gör Nilsson anspråk på rekonstruktion och framhäver hur man måste ta hänsyn till att fängelset formades i en specifik kontext:

En av de centrala utgångspunkterna för detta arbete är fängelsets historicitet. Fängelset är ingen 'naturlig' lösning på problemet med samhällsliga normbrott utan en produkt av specifika historiska omständigheter.²³⁶

På detta sätt hävdas det att man inte kan förstå det moderna fängelsets uppkomst utan att ta hänsyn till den "liberala kontext varinom diskursen om det fängelset uppstod".²³⁷ Vi har sett hur detta innebär en motsägelse när det gäller relationen mellan nutid och dåtid, nu kan vi också se att det även får konsekvenser för Nilssons kritiska anspråk. Det föreligger egentligen ingen kritik utan endast en rekonstruktion som tar hänsyn till en kontext som kännetecknas av dess skillnad från vårt nutida samhälle. För att fullfölja sitt syfte borde således Nilsson ha utgått från vår kontext och i princip gjort studien anakronistisk eller sökt direkta jämförelser mellan fängelsediskurserna under vår egen tid och under 1800-talet. Men även detta är otillräckligt eftersom Nilsson uttrycker att diskursen "är inte en fråga om 'sant' eller 'falskt' i epistemologisk mening. Den är inte heller en fråga om 'rätt' eller 'fel' i moralisk mening, utan om effekterna av de diskursiva och institutionella praktiker som verkar inom ett visst samhällsligt fält".²³⁸ M.a.o. finns det inga universella principer som skulle göra något socialt konstruerat naturligt eller "rätt". Nilsson kan således kritisera fängelset som en förtryckande mekanism som syftar till att i minsta detalj reglera subjektet, men på grundval av vad? Genom att han argumenterar för frihet från dessa maktstrukturer har han ingen universell princip att åberopa sig på, fängelsets maktstruktur däremot har det (den förespråkar ju humanistiska

²³⁵ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 23.

²³⁶ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 14.

²³⁷ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 265.

²³⁸ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 36.

straffmetoder), även om principens universalitet är skenbar. Och slutresultatet i Nilssons avhandling ”att fängelset utvecklades till en ytterst framgångsrik institution när det gällde att producera lydiga och disciplinerade fångar och upprätthålla ordning och säkerhet” vittnar om att disciplineringsprocessen var effektiv i att skapa subjekt i fängelset - ”skapandet av ’fången’, både som en abstrakt kategori och som ett underordnat subjekt genom fängelsets praktik” - även om verkningarna i hela samhället var begränsade.²³⁹ Det Nilssons text i princip gör är att reproducera fängelsediskursen.

Liksom Nilsson hävdar Holgersson att subjektet alltid formas av de diskursiva möjligheterna som existerar före subjektets inträde i den sociala tillvaron, därför måste man positionera sig diskursivt för att kunna erhålla en klassidentitet:

Det betyder att om en människa ska kunna forma en klassidentitet måste det först, i enlighet med Joan W. Scotts resonemang, finnas diskursiva möjligheter, närmare bestämt åtkomliga representationer med vars hjälp hon kan strukturera sina erfarenheter i klasstermer. I denna mening är begreppen *erfarenhet* och *identitet* tätt sammanflätade.²⁴⁰

Detta exemplifieras med ett citat från *Svensk Damtidning* där en skribent positionerar sig i samhället genom de diskurser som sätter ramarna för denna positionering: ”När *Farbror Frans* skriver om ’småfolket’ är det följaktligen med en diskurs genom vilken han bestämmer sig själv, sitt eget subjekt. [...] Så är det uppenbart att man kan ’vara fri och självständig, fast man är bland de små’”.²⁴¹ Vidare är varje subjekts identitet överdeterminerat, d.v.s. innehar samtidigt flera subjektpositioner i flera (ibland motsägande) diskurser. Vari ligger det kritiska anspråket i Holgerssons text? Det uttrycks att Joan Wallach Scotts ”inte tillräckligt uppmärksammade kritik måste integreras på allvar”.²⁴² Av denna anledning uttrycker texten att den – i Scotts anda – dekonstruerar identitetskonstruktioner och visar ”hur konceptet ’kvinnan’ var utomordentligt mångfacetterat och instabilt, eftersom det oavslutligt förseddes med skiftande, och stundvis självmotsägande, innehåll”.²⁴³ Detta måste tolkas i enlighet med Holgerssons bruk av Laclau och Mouffes teori om hegemoni. I hennes text påpekas (tämmligen outvecklat) att hegemonin aldrig kan ”vara definitiv; hela tiden finns alternativet att den politiska striden tar vid igen”.²⁴⁴ Således kan hon med dekonstruktionen visa att denna indefinitiva karaktären hos hegemonin och möjligheten för arbetande kvinnor att omdefiniera diskursiva betydelser i *Svensk Damtidning*:

²³⁹ Nilsson, *En välbyggd maskin*, s. 445: s. 432.

²⁴⁰ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 53.

²⁴¹ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 181.

²⁴² Holgersson, *Populärkulturen*, s. 31.

²⁴³ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 59.

²⁴⁴ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 52.

Med olika diskurser skiftade konstruktionen av genus, från särart till mera likhet. När konstruktionerna av klass och genus samverkade och förändrades öppnades möjligheten att göra motstånd mot olika definitioner, av 'kvinnan' i allmänhet, och 'arbetarkvinnan' i synnerhet. Ett sådant motstånd utövades exempelvis av de 'fabriksarbeterskor' som skrev in till *Svensk Damtidning* [...]. [...] angeläget att värna om sitt människovärde, att även 'en fabriksflicka kan vara finkänslig'.²⁴⁵

Som vi har sett värjer sig Holgersson mot ahistoriska och essentialistiska perspektiv på såväl historia som identitet. Detta betyder att avhandlingen studerar ett förflutet med sin egen kontext som kännetecknas av sin skillnad gentemot andra kontexter, nämnvärt nutidens. Holgerssons syn på klass följer i princip Baudrillards (och Ankersmits) tes om simulacra där ingen "upprepning är dock precis lik den andra, varför klass har lika många ansikten som upprepningar, det vill säga det finns liknande, men aldrig exakta kopior, och inget egentligt original".²⁴⁶ Texten uttrycker att det p.g.a. detta finns:

[...] en väg ut och bort: den överdrivna eller misslyckade imitationen visar på att klass inte är något essentiellt, inte någon inneboende egenskap man har och aldrig kan fly undan. Samtidigt är det emellertid viktigt att inte glömma att människan inte utan vidare kan frigöra sig från sitt diskursiva sammanhang.²⁴⁷

Med detta neutraliserar Holgersson sin egen kritik: Å ena sidan uttrycks ett historiserande och anti-essentialistiskt perspektiv som gör att ett förflutet som är unikt rekonstrueras och därmed görs oåtkomligt för någon egentlig nutida kritik. Det framhävs exempelvis hur klassificeringar idag görs "på andra grunder än för hundra år sedan. [...] klass i Sverige inte längre handlar så mycket om moral och bildning som att markera status, stil och kanske, framför allt, tillgång till pengar".²⁴⁸ Å andra sidan framhävs hur det är "i den bredare historiska bemärkelsen som klass fortfarande har relevans idag: som det klassificerande som hade sin betydligt äldre historia, åtminstone i 1700-talet, kanske till och med längre tillbaka i det förflutna".²⁴⁹ Detta innebär att Holgersson beskriver relationen mellan dessa två kontexter – den nutida och början av 1900-talets – i *ett första led* som en skillnad eftersom hon avskriver ahistorism och essentialism. Men i *ett andra*, paradoxalt, *led* hävdar Holgersson att "världen inte bara är komplicerad nu, utan att den egentligen alltid varit det" – en slutsats som krymper avståndet till människor i det förflutna, i Sverige såväl som i andra kulturer".²⁵⁰ Det andra ledet är *de*

²⁴⁵ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 285.

²⁴⁶ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 291. Se också Ankersmit, "Historism and Postmodernism", s. 224 och Baudrillard, *Simulacra*, s. 6; s. 7-8.

²⁴⁷ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 291-292.

²⁴⁸ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 300.

²⁴⁹ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 296.

²⁵⁰ Holgersson, *Populärkulturen*, s. 57.

facto ett utslag av essentialism vilket gör att Holgersson kan relatera det förflutna till nutiden och visa att identitetskonstruktioners instabila karaktär är ahistoriskt och essentiellt, och det är just det som möjliggör motstånd mot maktstrukturer. Vidare, om klass är ett simulacrum, i dess egenskap av språklig konstruktion, vad är det som gör att Holgersson beskrivning inte är en kopia av konstruktionen av klass och genus i *Svensk Damtidning*, utan ”egentligt original”? Problemet är att dessa teser inte fullföljs, varken öppet eller konsekvent, resultatet blir därför en spänning mellan ahistorism/essentialism och historism/anti-essentialism som undergräver de teoretiska fundamenten i avhandlingen.

Selling gör, som nämnts, anspråk på att föra kritik mot metaberrättelser. Han undersöker hur diskurser och ”diskursformationer” kan ”inte bara möjliggöra en politisk identitet (t.ex. *tysk*), utan får den att verka naturlig och acceptabel, medan den samtidigt kan utesluta andra identitetskoncept (t.ex. *författningspatriot* eller *antifascist*), få dem att verka onaturliga, otidsenliga eller oacceptabla”.²⁵¹ Utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv tycks han inte anse det vara nödvändigt att studera enskilda subjekt som aktörer eller ens att ta ställning till frågan om subjektets aktörskap och rationalitet: ”Tvärtom utgår detta perspektiv ifrån att diskursen kan avläsas utan att ta ställning till huruvida ’aktörer’ kan bedöma konsekvenserna av sina handlingar eller i vilken mån de kan anses rationella”.²⁵² Avsaknaden av ställningstagande leder till en inre inkonsekvens i texten där det å ena sidan hävdas att ”varje människas identitet är ett lapptäcke av olika minnesdiskurser”.²⁵³ Således kan det inte finnas enhetliga subjekt (aktörer) utrustade med en total autonomi. Å andra sidan hävdas det i den empiriska undersökningen att minnesorten *Neue Wache* var ett resultat av Helmut Kohls personliga historiepolitik: ”Det finns därför anledning att se dessa element som uttryck för Kohls historiepolitik och att bedöma *Neue Wache* utifrån normaliseringsprojektet vid 1990-talets början”.²⁵⁴ Detta innebär att Kohl ses som en aktör med en autonom strävan att genomföra ett projekt. Denna motsägelse innebär att subjektets status förblir obestämt. Sellings kritik går ut på att kritisera metaberrättelsen som utgörs av normaliseringsprojektet för tysk nationell identitet. Således ”framstår normaliseringsprojektet som ett heterogent sammanhang av kommunicerade diskurser, som med delvis oförenliga strategier vill befria den tyska identiteten från det förflutnas hämmande inverkan”.²⁵⁵ Detta är, antar jag, den

²⁵¹ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 45.

²⁵² Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 45.

²⁵³ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 265. Jfr med Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 44: ”Denna analys problematiserar i stället produktionen av identiteter och hur dessa legitimeras. Den riktar sökarljuset mot strategier och strukturer snarare än på agenter. [...] hur subjekt, objekt och betydelse konstitueras genom diskursen”.

²⁵⁴ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 207.

²⁵⁵ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 98.

förmodade kritiken. Men det framhävs också att normaliseringsprojektet har fått genomslag, det har etablerats en ny ”sanningsregim”:

Med diskursanalytiska redskap har jag undersökt förändringen så som etableringen av en ny sanningsregim. Min slutsats är att detta nya samförstånd vilar på en hierarkisering, där den nationella diskursramen är överordnad, bestämmande, för elitens tolkningar av det förflutna.²⁵⁶

Den kontext som Selling beskriver är 1990-talets tyska politik, av den anledningen torde det vara lättare för honom att kritisera denna metaberättelse som gör anspråk på sanning och natur. Selling framhäver ju, som vi har sett, att han betraktar nation och nationalism ur ett anti-essentialistiskt perspektiv. Det är ju hela anledningen till varför han framhäver den nationella diskursens heterogenitet och kontingens. Problemet är att texten själv upphäver denna kritik och projicerar metaberättelsens dominans även till framtiden:

Om jag skall våga en prognos tror jag att vi kommer att få se ett tilltagande officiellt bruk av 'Förintelsen' (*Holocaust*) i en europeiserad tysk identitetsdiskurs, som förr eller senare kommer att utmanas av en ny motdiskurs från höger med [Martin] Walsers 'politiskt inkorrekt' och 'tabu'-brytande energi, men ur ett ungre generationsperspektiv.²⁵⁷

Det måste påpekas att båda dessa diskurser beskrivs av Selling som metaberättelser med anspråk på att naturalisera sin egen version av tysk nationell identitet. Möjligheten till motstånd i nuet försvinner alltså eftersom Selling förutspår att metaberättelsernas naturaliseringsanspråk kommer att öka i framtiden. Det spelar därför ingen roll att de tyska nationalitetsdiskurserna är heterogena och motsägelsefulla.

Wiklunds användning av begreppet identitet är influerat av den kanadensiske filosofen Charles Taylor och hans syn på subjektet kan därför ses som en utveckling av Rüsens teser om berättelser. Även identiteten är därmed beroende av berättelser. En identitet kan ses som en plats i ett metaforiskt *landskap* som består av värden och identiteten utgörs av ”var man befinner sig och varifrån man blickar ut mot resten av landskapet”.²⁵⁸ Berättelsen hjälper subjektet att orientera sig i landskapet, det är en ”beskrivning av en väg som visar en tidigare ståndpunkt eller position och som leder fram mot ett mål i landskapet”. Wiklunds studieobjekt är inte enskilda subjekt (det är inte heller de andra avhandlingarnas), utan politiska grupperingar, men Wiklund framhåller att: ”Identitetsuppfattningen kan vara pluralistisk och

²⁵⁶ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 263.

²⁵⁷ Selling, *Ur det förflutnas skuggor*, s. 270.

²⁵⁸ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 69.

tillåta skillnader, även om vissa värderingar är mer dominerande än andra”.²⁵⁹ Han är intresserad – främst inspirerad av den tyske filosofen Jürgen Habermas – av att se samhället som en ”kommunikationsgemenskap”, d.v.s. en, som han uttrycker det, ”grupp resande som vill åt delvis olika håll. Delar av gruppen pekar på andra färdriktningar eller vägar än den som resesällskapet befinner sig på”.²⁶⁰ Det kan förefalla underligt att jag har valt Wiklund i denna analys, då ju hans främsta teoretiska influenser – Rüsén, Taylor och Habermas – inte räknas till den postmoderna falangen, oftast tvärtom. Wiklund ger med inspiration från dessa tänkare uttryck för en tro på ”förnuft”, ”rimlighet”, ”giltighet” och ”samförstånd”, något som avvisas av flesta postmodernister. Men om vi tittar närmare på innebörden i dessa begrepp kan vi se att de används i överensstämmelse med Hayden Whites syn på dialog och förnuft, och som White förefaller även Wiklund i princip underminera hans egna kritiska anspråk och *de facto* hamna i en relativism.

Wiklund analyserar flera berättelser om det moderna Sverige: den socialdemokratiska huvudberättelsen, 60-talsvänsterns- den nya kvinnorörelsens- alternativrörelsens- och den liberala berättelsen. Dessa berättelser ses i en utveckling där den socialdemokratiska huvudberättelsen har inkorporerat den kritik som har framlagts av de andra berättelserna, där dessa har konstruerat nya berättelser i nya kontexter som har krävt nya lösningar på nya problem:

Genom att inkludera och ta hänsyn till olika ståndpunkter är det möjligt att nå mer allmängiltiga berättelser, dvs. berättelser som är mer giltiga för diskussionsgemenskapen som helhet eller, för att anknyta till landskapsmetaforen, hela det berörda resesällskapet. Berättelser som har tagit hänsyn till fler argument, utmaningar och invändningar kan också sägas vara mer rimliga i den meningen att de är mer välmotiverade.²⁶¹

Sådana berättelser, som tar hänsyn till fler argument, invändningar och utmaningar är mer ”allmängiltiga”, ”välmotiverade” och mer ”rimliga” än andra. Wiklunds text uttrycker att berättelsers giltighetsanspråk kan kritiseras, tillbakavisas eller bearbetas genom att man ställer olika frågor till dem:

En berättelses perspektiv gör vidare anspråk på att vara relevant. Tematiserar berättelsen de relevanta frågorna och problemen? [...] Berättelsen gör även anspråk på att värdera de förflutna skeendena på ett riktigt sätt, vilket kan ifrågasättas. [...] Är värderingen av dessa fenomen riktig eller rimlig och hur ser skälen för en sådan värdering ut? Gör berättelsen en riktig bedömning av vad som bör räknas som

²⁵⁹ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 73.

²⁶⁰ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 73.

²⁶¹ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 408.

framsteg respektive förfall? Om värderingen inte kan bejakas, vilka är invändningarna? Genom att artikulera invändningar och skäl om vad som är positivt respektive negativt med ett visst skeende, istället för att avvisa en berättelse på ett allmänt plan för att den är normativ och därmed politiserad eller partisk, främjas en förnuftig bearbetning av berättelserna.²⁶²

Man ska här notera att Wiklund inte uttrycker inom vilka parametrar man rör sig mellan när man bedömer huruvida en berättelses värdering av det förflutna sker ”på ett riktigt sätt”, eller omvänt, vilka invändningar man kan föra mot den. Ett tillräckligt villkor för en ”förnuftig bearbetning av texterna” är således att man tar hänsyn till deras rimlighet ur flera perspektiv, vad denna rimlighet är förefaller vara mindre viktig. Wiklund framhäver sålunda att en bedömning av en berättelse inte har så mycket att göra med varken berättelsernas korrespondens med det förflutna eller deras inre logiska konsistens:

Att bedöma berättelser med avseende på historisk orientering är något annat än att uteslutande bedöma dem med avseende på deras sanning i snäv mening, dvs. deras överensstämmelse eller korrespondens med det förflutna, eller att bedöma tolkningars inre logiska konsistens.²⁶³

Han vänder sig sålunda mot alla anspråk på universalitet eller nödvändighet. ”Istället för att söka efter evigt, universellt och nödvändigt giltiga principer, bör man, skriver han, ”utgå från en partikulär ståndpunkt och successivt söka sig vidare mot en mer utvecklad och allmängiltig ståndpunkt”.²⁶⁴ Vi ser här att det uttrycks att man bör sträva efter allmängiltiga ideal, nämnvärt ”samförstånd” och en ”herraväldesfri kommunikation”:

Samförstånd måste inte nödvändigtvis uppnås i praktiken, men själva strävan är ett förhållningssätt som innebär att man ger upp sitt anspråk på att ha en privilegerad tillgång till sanningen, erkänner de andra kommunikationsdeltagarna som likaberättigade, bemödar sig om att ge skäl för sin ståndpunkt och utsätter sig för möjligheten att de andra deltagarnas ståndpunkter kan vara mer rimliga än den egna. [...] De olika parternas giltighetsanspråk bör behandlas likvärdigt. I det här fallet gäller det både de tolkningar som undersöks och de tolkningar som förekommer inom forskningen. [...] Rationalitet förs inte tillbaka på en enskild aktörs förnuftsformåga och kan inte bygga på premisser som bara den ena parten accepterar.²⁶⁵

Habermas har angivit fyra riktlinjer för en herraväldesfri kommunikation: a) *offentlighet och inkludering* [...] b) *kommunikativt likaberättigande* [...] c) *uteslutande av bedrägeri och illusion* [...] d) *frihet från tvång* [...]. Någon sådan

²⁶² Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 391-392.

²⁶³ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 393. Vi ser här en likhet med Alun Munslow och Keith Jenkins tes att historieskrivning aldrig kan korrespondera med det förflutna. Se Munslow, *The New History* och Jenkins, *Rethinking History*.

²⁶⁴ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 395.

²⁶⁵ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 35.

ideal kommunikation torde aldrig kunna förverkligas i praktiken, men det gör det inte meningslöst att sträva efter idealet som sådant.²⁶⁶

Wiklund anser också att det som är rationellt och rimligt skiftar med den historiska kontexten, vilket givetvis är en följd av förkastandet av universella ideal:

Vad som är rationellt eller rimligt i enskilda frågor anges däremot inte av universella eller abstrakta principer utan avgörs inom ramen för en kommunikationsgemenskap där de berörda ingår. Utifrån en allmän förståelse av förnuft situeras därmed förnuftet i ett konkret historiskt och kulturellt sammanhang.²⁶⁷

Alla de studerade berättelserna i Wiklunds undersökning är, enligt honom, rimliga och fria från paradoxer, som han själv påpekar, den ”skenbara paradoxen löses, liksom i tidigare kapitel, genom det perspektiv med flera olika utvecklingsriktningar och former av modernitet som beskrevs i kapitel 3”.²⁶⁸ Han uttrycker å ena sidan att man bör bearbeta berättelser förnuftigt och pröva deras rimlighet och giltighet för att så småningom nå ett mer allmängiltigt samförstånd där en herraväldesfri kommunikation råder. Å andra sidan hävdas det att förnuftet är situerat i ett ”konkret historiskt och kulturellt” sammanhang och är inte universellt, att den herraväldesfria kommunikation inte kan ”förverkligas i praktiken” och att rimlighet ”måste förstås som en fråga om grader, inte om absolut giltighet”.²⁶⁹ Denna paradox vittnar om en relativistisk syn på tolkningars anspråk på såväl moralisk som kunskapsteoretisk sanning. Det är en relativism av den typen som White förespråkar där själva relativismen innebär en öppenhet för dialog och samtal eftersom man är förvissad om att man inte sitter inne med någon universell(a) sanning(ar).²⁷⁰ I själva verket ger alla undersökta avhandlingar (implicit) uttryck får någon form av relativism (eftersom det inte diskuteras öppet kan jag inte sluta mig till vilken form eller i vilken bemärkelse) eftersom man förkastar objektivitet, sanning, förnuft, natur o.s.v. som något nödvändigt, universellt och essentiellt.

För den uppmärksamme läsaren torde Anna Jansdotters ord vid det här laget avge ett oroväckande eko: ”I vårt empiriska arbete försöker vi förena analysmetoder som grundar sig både på postmodernismens konstruktion/dekonstruktion och en mer traditionell historieforskning inriktad på rekonstruktion”.²⁷¹ Även Keith Jenkins och Alun Munslow har

²⁶⁶ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 35-36.

²⁶⁷ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 36.

²⁶⁸ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 329.

²⁶⁹ Wiklund, *I det modernas landskap*, s. 412.

²⁷⁰ Se Chorell, ”Humanism, relativism och tolerans”, s. 383: ”Relativism är ett ’effektivt redskap’ för att skapa tolerans. [...] Att tolerera något eller någon är ju att *uthärda, ha fördrag med* eller *erkänna* den andres uppfattningar trots att man inte delar dem. [...] Det jag skulle vilja föreslå som väsentligt att försvara för en tänkare som White är *samtalet* eller *dialogen*, den humanistiska traditionens kanske viktigaste genre”.

²⁷¹ Jansdotter, ”Ett steg framåt, eller två steg tillbaka”, s. 44.

lagt märke till hur denna ”tension is precisely the main characteristic of postmodern histories; a tension between chaos (the postmodern) and order (the modern)”.²⁷² Det är nämligen precis det som sker och det är precis det som undergräver avhandlingarna *inifrån*.

Vi kan sammanfattningsvis se nodalpunkt (iii) historikern ska kritisera anspråk på sanning, universalitet, objektivitet, nödvändighet, essentialism och ”natur”, som i princip delas av *RPM* och *MPM*. Som i *MPM* kan vi även se nodalpunkt (vii) subjektet anses ha möjligheter att förändra samhället, dock alltid med utgångspunkt från (språkliga) maktstrukturella begränsningar. Även nodalpunkterna (iv) någon form av kunskaps- och/eller värderelativism förespråkas och (v) subjektet ses som fragmenterat och decentrerat, men subjektets insikt om detta kan vara frigörande, samt moment (v) tro på rationella eller förnuftiga dialoger och samtal från *RPM* är närvarande. Vi kan också konstatera att hävdandet att postmodernistisk teori inte har fått något större genomslag i svensk historiografi är felaktigt.²⁷³ Problemet med detta hävdande är att det baseras på en definition av postmodernism som i princip lägger tonvikt endast på relativism, en definition som är alltför oreflekterad och förenklad.

²⁷² *The Nature of History Reader*, red. Jenkins, Keith & Munslow, Alun, London and New York 2004 s. 182. Citatet kommer från en kort introduktion till ett utdrag ur Sven Lindqvists *A History of Bombing*.

²⁷³ Se Jarrick, ”God historia”; Torstendahl, ”Professionalisation”; Magnusson, ”Finns det utrymme för en historia som vetenskap i framtiden?”; Aronsson, ”En lomhörd dialog?” och Winberg, ”Nyhistorism och postmodernism”.

V. Sammanfattande analys

Postmodernismens sublima objekt

Efter att ha analyserat fem avhandlingar i historia anser jag att det är legitimt att i varje fall indikera att man kan tala om en svensk postmodernism i historiografin. Begreppet "svensk postmodernism" har inte att göra med att Sverige har en specifik teoretisk kontext som skiljer sig från andra länders. Anledningen till att jag använder begreppet är att nationer existerar (epistemologiskt objektivt men ontologiskt subjektivt för att använda Searles termer) och ger ett skenbart intryck av enhetlighet och unicitet. För att kunna jämföra exempelvis två fenomen i två olika nationer och få den största generaliserande effekten måste man acceptera denna unicitet. Jag godtar givetvis inte en sådan. I min planerade doktorsavhandling kommer jag att analysera historievetenskapliga arbeten från hela Sverige och göra jämförelser med brittisk historieforskning, men inte heller då kan jag dra generella slutsatser om postmodernism i dessa länder. Jag kan inte heller sätta upp annat än starkt begränsade parametrar (exempelvis att det finns x antal avhandlingar som är postmodernistiskt influerade eller att det finns x antal egenskaper som postmodernismen uppvisar). Det centrala för mig är alltså att analysera de teoretiska fundamenten i det undersökta materialet och påvisa förekomsten av eventuell postmodernistisk teori och dess fundament i dessa.

Vilka moment och nodalpunkter har urskiljts i diskursen *SPM* i jämförelse med *MPM* och *RPM*? Och på grundval av mina teoretiska premisser, vilka slutsatser kan man dra om postmodernismens teoretiska fundament?

De undersökta avhandlingarna uppvisar nodalpunkter och moment ur såväl MPM som RPM: Som med *MPM* kan vi dra slutsatsen att *SPM* innehåller nodalpunkterna (i) verkligheten är språkligt konstruerad; (ii) historikern kan inte rekonstruera det förflutna som det en gång var; (iii) historikern ska kritisera anspråk på sanning, universalitet, objektivitet, nödvändighet, essentialism och "natur" och (v) historikern rekonstruerar föreställningar som de en gång var; (vi) metaberrättelser kan både avfärdas och konstrueras eller accepteras, och (vii) subjektet anses ha möjligheter att förändra samhället, dock alltid med utgångspunkt från (språkliga) maktstrukturella begränsningar. Även momenten (i) bruk av primärkällor; och (ii) historisk kontext; (iii) textuell analys (ofta diskursanalys) och/eller dekonstruktion och/eller maktperspektiv (alla i vid bemärkelse) som främsta analytiska verktyg och (iv) den yttre materiella verkligheten kan ha en relation till den språkliga. Förutom de beståndsdelar som delas av mellan *RPM* och *MPM* har vi sett att *RPM:s* nodalpunkter (ii) avfärdande av

metaberättelser; (iv) någon form av kunskaps- och/eller värderativism förespråkas och (v) subjektet ses som fragmenterat och decentrerat, men subjektets insikt om detta kan vara frigörande, samt moment (iv) tro på rationella eller förnuftiga dialoger och samtal, är närvarande.

Det är därför motiverat att kalla de undersökta avhandlingarnas teoretiska premisser – *sedda som en relationell helhet i form av de ekvivalenskedjor som utgörs av dessa moment och nodalpunkter* – som en egen diskurs. Men det är också motiverat att återföra SPM till MPM genom att helt enkelt föra in nodalpunkterna (ii), (iv) och (v), samt moment (iv) från RPM till MPM. *Eftersom jag följer principen Ockhams rakkniv anser jag att vi talar om MPM i de undersökta avhandlingarna. Således är SPM en MPM som efter en ny undersökning, en temporal förskjutning, har ändrat karaktär. Vidare talar vi om en (som i 1) postmodernism bestående av (den nya) MPM och RPM där de enskilda företrädarna uppvisar några men inte alla moment och nodalpunkter. Vi kan därför tala om familjelikheter i den postmoderna familjen. Vissa moment och nodalpunkter motsäger varandra och gör således postmodernismen som en helhet tämligen inkonsekvent och ostabil och det är just genom denna som vi kan urskilja det Reala närvaro.*

En annan central slutsats i denna studie är att de undersökta avhandlingarna i-sig innehåller motsägelser, paradoxer och inkonsekvenser som undergräver deras teoretiska grundvalar och därmed kritiska (och andra) anspråk. Således påträffar sig det Reala även här genom dessa förvrängda effekter. Exempelvis kritiserar oftast avhandlingarnas studieobjekt (t.e.x. SOU och fängelset) p.g.a. deras inkonsekvenser och motsägelser medan de egna motsägelseerna och inkonsekvenserna inte är direkt närvarande i texten. Den brist på enhetlighet, konsekvens och giltighet som man kritiserar sina studieobjekt för, oftast i form av deras anspråk på sanning, natur, essentialism o.s.v., är precis det som även kan återfinnas hos kritikern, förträngt till marginalen, (direkt) frånvarande men som just genom sin frånvaro visar en undergrävande (indirekt) närvaro. Denna studie har således genomgående argumenterat för, på ett teoretiskt a priori plan, att samhället och subjektet centreras kring en omöjlig kärna (tom universalitet och det Reala) som är den interna gränsen för varje totalitet, enhetlighet, universalitet, nödvändighet och essentialism, samt med en konkret undersökning visat hur postmodernistisk historiografi gör detsamma. I det senare fallet sker det dels genom de doxastiska motsägelseerna och paradoxerna, exempelvis den nödvändigt binära oppositionen till den modernistiska historieskrivningens teoretiska grundvalar. Dels genom inkonsekvenser, som ofullföljda eller icke-tillämpade teser (exempelvis Nilssons hävdande att historieskrivningen bör hjälpa de nutida samhällliga problemen).

För att förtydliga mina resonemang vill jag anföra ett exempel från den grekiska filosofin. I dialogen *Parmenides* kritiserar Platons idélära genom Parmenides diskussion med Sokrates. Platons metafysik indelar varat i två dimensioner: dels idévärlden där idéerna är mönster, det goda, det perfekta, kort sagt universalier, och dels sinnevärlden där idéerna instantieras i enskilda ting, exempelvis instantieras idén ”god” i alla ting som är goda eller idén ”häst” i alla ting som är hästar. Men ett problem uppkommer när Parmenides frågar Sokrates om även värdelösa och obetydliga ting också har en idé, ting som ”hår” och ”gyttja”:

Resonerar du på samma sätt – det skulle rent av verka löjligt – om sådan ting som hår, gyttja och smuts eller något annat värdelöst och obetydligt. Tvekar du, om man skall säga, att det för vart ett av dessa ting finns en idé som är något för sig, något annat än de ting vi har att göra med?

Visst inte, svarade Sokrates, utan dessa ting är endast som vi ser dem; att tro att det finns en idé för dem vore mycket besynnerligt. Likväl har jag ibland oroats av tanken, att samma sak skall gälla för allting. Men när jag intar den ståndpunkten, flyr jag därefter undan av fruktan att drunkna i en avgrund av meningslösheter. Jag stannar alltså vid de ting för vilka det, som jag nyss sade, finns idéer och sysslar endast med dem.²⁷⁴

Det borde stå klart att jag hävdar att det inte existerar några platonska idéer (universalier), men det är inte varför jag valde detta utdrag.

De undersökta avhandlingarnas teoretiska premisser kan sägas (teoretiskt) vara analoga med de värdelösa och obetydliga ting som nämns av Parmenides. De är inte värdelösa i sig utan genom att deras inkonsekventa natur förträngs som enhetlig och konsekvent, och som sådan finns det ingen anledning att reflektera över dem; paradoxerna, motsägelserna och inkonsekvenserna förträngs för att undkomma den ”avgrund och meningslösheter” en reflektion över deras ostabilitet skulle leda till. Givetvis kan de aldrig förträngas totalt, eftersom de är interna och ger sig därför ständigt till känna gång på gång, men endast för att förträngas återigen. De är själva grundvalen för kritiken samtidigt som de är en självundergrävande beståndsdel. *Detta är en slutsats som innebär att vi måste se den postmodernistiska historiska forskningen som en aporia, eftersom det som man kritiserar och vill eliminera är själva fundamentet för forskningen. Att nå en lösning på detta är omöjligt, att försöka, nödvändigt. Att postmodernismen är en aporia betyder inte, som Keith Jenkins hävdar, att politiska, etiska och tolkningsmässiga beslut är obestämbara och att de saknar grundvalar.*²⁷⁵ Det är inte *att* beslut fattas eller att besluten som fattas ses som de rätta och

²⁷⁴ Platon, ”Ur Parmenides”, *Filosofin genom tiderna. Antiken. Medeltiden. Renässansen*, red. Wogau, Marc, Konrad, Stockholm 1970, s. 121-122.

²⁷⁵ Jenkins, *Refiguring History*, s. 71.

riktiga besluten som är det problematiska, precis tvärtom: dessa beslut fattas, *eo ipso*, p.g.a. *möjligheten* att kunna fattas, p.g.a. det Reala. Aporian är därför inte ett slutgiltigt resultat som vi bör acceptera. *Aporian, det Reala, är det sublimes objekt som den postmodernistiska historiografin konstitueras av, både i sin diskursiva helhet och hos enskilda historiska arbeten:*

Det sublimes är således paradoxen av ett objekt som inom representationens fält erbjuder, i en negativ form, en föreställning om den dimension som undgår varje representation. [...] genom att fenomenets själva oförmåga att adekvat framställa Tinget blir en *del av fenomenet självt*.²⁷⁶

För att förtydliga ännu mer har vi i det undersökta materialet sett hur kritik riktas mot det paradoxala och inkonsekventa. Detta är en kritik som avslöjar det sublimes i den postmodernistiska historievetenskapen, eftersom samma form av diskursiva paradoxer och inkonsekvenser reproduceras även i kritiken. Det är således en paradoxal kritik som kritiserar det som är själva grundvalen för all kritik och alla anspråk. Enligt Judith Butler är accepterandet av aporian, att motstå, avsäga sig och kritisera anspråk på universalitet, essentialism och nödvändighet en central aspekt av postmodernismen:

But if I understand part of the project of postmodernism, it is to call into question the ways in which such 'examples' and 'paradigms' serve to subordinate and erase that which they seek to explain. For the 'whole,' the field of postmodernism in its supposed breadth, is effectively 'produced' by the example which is made to stand as a symptom and exemplar of the whole; in effect, if in the example of Lyotard we think we have a representation of postmodernism, we have forced a substitution of the example for the entire field, effecting a violent reduction of the field to the one piece of text the critic is willing to read, a piece which, conveniently, uses the term 'postmodern'.²⁷⁷

Problemet med denna definition är att de flesta "postmodernister" (jag sätter citationstecken nu eftersom det torde vara klart att jag långt ifrån talar om enhetlig definition) accepterar en sådan samtidigt som de uppvisar en diametralt annorlunda inställning. Och eftersom Butler vill låta "postmodernism" vara ett semantiskt öppet begrepp, som jag, är hon tvungen att inkorporera dessa "postmodernister", som jag. Den kritik som har presenterats ovan är oerhört viktig. Oavsett intellektuell kapacitet ställer vi som oftast (antingen explicit eller implicit) frågor av typen "vad är postmodernism?", "vad är frihet?", "vad är jämlikhet?" o.s.v. Och vi frågar inte med reservationer som "förutsatt att vi vet att vi inte kan tala om nödvändighet,

²⁷⁶ Žižek, *Ideologins sublimes objekt*, s. 230.

²⁷⁷ Butler, "Contingent Foundations", s. 5.

universalitet och essentialism”. Vi frågar för att vi vill ha ett definitivt svar, ett svar som kan föras vidare och användas för att refusera andra svar på samma fråga. Sådana frågor ställs – som vi har sett – med nödvändighet. Vilka etiska och politiska konsekvenser följer från detta?

Eliminering av teori, etik och politik?

Med det ovan sagda i åtanke ställer sig frågan: hur kan man utarbeta en teori, etik och politik om man utgår från att det är omöjligt att framställa något i sin totalitet? Även Žižek uppvisar i denna bemärkelse en inre spänning eftersom han hävdar att varje avslöjad skenbar universalisering endast kan ersättas av ett helt nytt diskursivt sammanhang, ett nytt “topos”. Om man ger sig i kast med den skenbara universaliseringen och söker att reartikulera den spelar man endast med på dess villkor:

So – and this is my point – it is theoretically as well as politically wrong to claim that, in today's Serbia 'anti-Albanian nationalism' is simply one among the 'floating signifiers' that can be appropriated either by Milošević's power bloc or by the opposition: the moment one endorses it, not matter how much one 'reinscribes it into the democratic chain of equivalences', one already accepts the terrain as defined by Milošević, one – as it were – is already 'playing his game'. In today's Serbia, the absolute *sine qua non* of an authentic political act would thus be to reject absolutely the ideologico-political topos of the Albanian threat in Kosovo.²⁷⁸

Žižek ger här ett uttryck för tron att vissa ideologier och vissa politiska handlingar är bättre än andra, exempelvis är han själv marxist. Han hävdar dock inte att varje skenbar universalisering med nödvändighet måste ersättas av en annan skenbar universalisering och därmed godtar han de paradoxala frukterna av sitt eget teoretiserande genom att förutsätta att den globala kapitalismen borde ersättas av ett kommunistiskt samhälle. Churchill uttryckte denna princip för politiken väl när han yttrade att demokratin är det värsta styrelseskicket, problemet är bara att det inte finns något bättre: ”It has been said that democracy is the worst form of government except all others that have been tried”.²⁷⁹

Problemet med den typ av teori som jag förespråkar är inte kritiken, då varje anspråk och/eller kritik i princip undergräver sig själv, vilket jag har visat i denna studie; man kan således kritisera varje teori, etik och politik som gör anspråk på enhetlighet, konsekvens, nödvändighet, universalitet och essentialism och visa det aporetiska i detta. Men har man nått

²⁷⁸ Žižek, Slavoj, ”Class Struggle or Postmodernism? Yes, Please!”, Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000, s. 126.

²⁷⁹ [http://wais.stanford.edu/Democracy/democracy_DemocracyAndChurchill\(090503\).html](http://wais.stanford.edu/Democracy/democracy_DemocracyAndChurchill(090503).html) den 22 augusti: World Association of International Studies. *Heralding Light & Peace in History and Current Events*, Stanford University.

insikten att det skenbart universella, totala, konsekventa, enhetliga etc inte kan ersättas med något annat än en annan skenbar universalisering, totalisering o.s.v. blir det svårt att argumentera *för* en teori, etik eller politik som innehåller normativa inslag. Žižek åberopar vid ett tillfälle Lacans etik när han söker att lösa denna problematik, vilken i all enkelhet går ut på att inte upphäva det Reala dominans över det symboliska (diskursiva) eftersom det är just den som driver subjektet att åstadkomma någonting i tillvaron:

I kontrast till denna Althusser's *alienationsetik* i form av en symbolisk 'process utan subjekt', kan vi precisera den lacanska psykoanalysens etik som en *separationsetik*. Lacans berömda motto om att inte försaka sitt begär (*ne pas céder sur son désir*) handlar i grunden om att vi inte får upphäva det avstånd som skiljer det reala från dess symbolisering: det är just mervärdet av det reala över varje symbolisering som fungerar som begärets objekt-orsak.²⁸⁰

Den enda njutning som finns är den som uppkommer från effekterna av det Reala och därför bör den bejakas. Butler å sin sida hävdar att denna brist på slutgiltig fixering är t.o.m. själva grundvalen för subjektets aktörskap:

But to claim that the subject is constituted is not to claim that it is determined; on the contrary, the constituted character of the subject is the very precondition of its agency. For what is it that enables a purposive and significant refiguration of cultural and political relations, if not a relation that can be turned against itself, reworked, resisted.²⁸¹

Det är i princip samma argument som Edenheim följer och vi har sett vilka problem det leder till. Laclau och Mouffe drar samma teoretiska slutsats som Butler när det gäller samhället där de förespråkar en:

[...] form of politics which is not founded upon dogmatic postulation of an 'essence of the social', but, on the contrary, on affirmation of the contingency and ambiguity of every 'essence', and on the constitutive character of social division and antagonism. Affirmation of a 'ground' which lives only by negating its fundamental character; of an 'order' which exists only as a partial limiting of disorder; of a 'meaning' which is constructed only as excess and paradox in the face of meaninglessness [...].²⁸²

Just denna etiska och politiska aspekt kräver mer reflektion. Här reser sig frågan: Vilka är premisserna för denna reflektion? Med utgångspunkt från min studie kan man säga att det är en reflektion som utgår från nödvändighet, universalitet och essentialism *samtidigt* som den

²⁸⁰ Žižek, *Ideologins sublima objekt*, s. 9.

²⁸¹ Butler, "Contingent Foundations", s. 13.

²⁸² Laclau & Mouffe, *Hegemony*, s. 193.

utgår från kontingens, partikularitet och anti-essentialism. Är dessa begrepp strikt teoretiska till sin natur? Kan de skiljas från sfären för politiska och etiska handlingar och beslut? Eller måste varje teori inbegripa de två andra sfärerna? Vad innebär *frihet, rättvisa, jämlikhet, tillit, mening, hopp* etc sett utifrån dessa premisser? Hur ska man reflektera över historien och historiografin från detta perspektiv? Men även denna *reflektion* är paradoxal, eftersom den i princip inte inbegriper en *aktion*. Således kan man reflektera över dessa frågor *samtidigt* som man accepterar ett skenbart universellt samhälle och definition av subjektet. Vad händer när man bestämmer sig för att fatta ett politiskt och/eller etiskt beslut och reagera mot denna totalitet? Det måste ju alltid ske i namn av en annan totalitet (till formen) oavsett om det är anarkism, kommunism, syndikalism, liberalism, partikularism, nihilism, utilitarism o.s.v.

Det enda som kan sägas med säkerhet är att reflektionen såväl som aktionen är både nödvändig och omöjlig.

Referenser

Källor

- Edenheim, Sara, *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Stockholm/Stehag 2005.
- Holgersson, Ulrika, *Populärkulturen och klasssamhället. Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Stockholm 2005.
- Nilsson, Roddy, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet*, Lund 1999.
- Selling, Jan, *Ur det förflutnas skuggor. Historiediskurs och nationalism i Tyskland 1990-2000*, Stockholm/Stehag 2004.
- Wiklund, Martin, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*, Stockholm/Stehag 2006.

Litteratur

- Ankersmit, F. R., *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language*, Groningen 1981.
- Ankersmit, F.R., "Historiography and Postmodernism", *History and Topology. The Rise and Fall of Metaphor*, Berkeley, Los Angeles, London, 1994.
- Ankersmit, F.R., "Historism and Postmodernism. A Phenomenology of Historical Experience", *History and Topology. The Rise and Fall of Metaphor*, Berkeley, Los Angeles, London, 1994.
- Aronsson, Peter, *Historisk forskning på väg -vart?. En översikt över avhandlingar och forskningsprojekt vid de historiska universitetsinstitutionerna samt en kritisk granskning av den officiella vetenskapliga debattens form och funktion i Sverige 1990-1996*, Växjö 1997.
- Aronsson, Peter, "En lomhörd dialog? Den historievetenskapliga debatten på 1990-talet", *Historisk tidskrift* 1998:1.
- Azar, Michael, "Foucault (& Nietzsche): Historien, Subjektet, Makten", *Filosofisk tidskrift* 1995:1.
- Barthes, Roland, "The Discourse of History", *The Postmodern History Reader*, red. Jenkins, Keith, London and New York 1997.
- Barwises, Jon & Etchemendy, John, *Language, Proof and Logic*, Stanford 2003.

- Baudrillard, Jean, *Simulacra and Simulation*, Michigan 1994.
- Berkhofer, Robert F. JR., *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse*, Cambridge, London 1995.
- Bhabha, Homi K., *The Location of Culture*, London and New York 2001.
- Brown, Callum G., *The Death of Christian Britain. Understanding Secularisation 1800-2000*, London and New York 2001.
- Brown, Callum G., *Postmodernism for Historians*, Harlow 2005.
- Butler, Judith, "Contingent Foundations. Feminism and the Question of 'Postmodernism'", *Feminists Theorize the Political*, red. Butler, Judith & Scott, Wallach, Joan, New York, London, 1992.
- Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000.
- Chorell, Gustafsson, Torbjörn, "Humanism, relativism och tolerans. Hayden Whites samtal med Roger Chartier", *Historisk tidskrift* 2004:3. Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000.
- Chouliraki, Lilie & Fairclough, Norman, *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*, Edinburgh 1999.
- Derrida, Jacques, *Memoires for Paul de Man*, New York 1986.
- Derrida, Jacques, "Signatur händelse kontext", *Filosfin genom tiderna. Efter 1950*, red. Bergström, Lars; Carlshamre, Stefan; Marc-Wogau, Konrad, Stockholm 2000.
- Dupré, John, *The Disorder of Things. Metaphysical Foundations of the Disunity of Science*, Cambridge and London 1996.
- Elton, Geoffrey, "Return to Essentials", *The Nature of History Reader*, red. Jenkins, Keith & Munslow, Alun, London and New York 2004. Ermarth, Deeds,
- Elizabeth, *Sequel to History. Postmodernism and the Crisis of Representational Time*, Princeton 1992.
- Experiments in Rethinking History*, red. Munslow, Alan & Rosenstone, Robert A., New York and London 2004.
- Fairclough, Norman, *Discourse and Social Change*, Cambridge 1992.
- Fairclough, Norman, *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*, London 1995.

- Filosoflexikonet*, red. Lübcke, Poul, Stockholm 2004.
- Foucault, Michel, *Vetandets arkeologi*, Staffanstorps 1972.
- Foucault, Michel, *Vansinnets historia under den klassiska epoken*, Lund 1992.
- Foucault, Michel, *Diskursens ordning*, Stockholm/Stehag 1993.
- Foucault, Michel, *Övervakning och straff*, Lund 2001.
- Ginzburg, Carlo, *Osten och maskarna. En 1500-tals mjölnares tankar om skapelsen*, Stockholm 1996.
- Historical Research for Higher Degrees in the United Kingdom. List No 54. Part I. Theses Completed 1991*, compiled by Horne, Joyce M., London 1992.
- Historical Research for Higher Degrees in the United Kingdom. List No 54. Part I. Theses Completed 1992*, compiled by Horne, Joyce M., London 1993.
- History Theses 1981-90. Historical Research for Higher Degrees in the Universities of the United Kingdom*, compiled by Horne, Joyce M., London 1994.
- Iggers, Georg C., *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Middletown 2005.
- ”Introduction”, *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture*, red. Bonnell, Victoria E. & Hunt, Lynn, Berkeley, Los Angeles, London 1999.
- Jansdotter, Anna, ”Ett steg framåt, eller två steg tillbaka”, *Historisk tidskrift* 1997:1.
- Jenkins, Keith, *Re-thinking History*, London and New York 2003.
- Jenkins, Keith, *Refiguring History. New Thoughts on an Old Discipline*, London and New York 2003.
- Jones, Stedman, Gareth, ”Introduction”, *Languages of Class. Studies in English working class history 1832-1982*, Cambridge 1985.
- Jones, Stedman, Gareth, ”Rethinking Chartism”, *Languages of Class. Studies in English working class history 1832-1982*, Cambridge 1985.
- Joyce, Patrick, ”The Return och History. Postmodernism and the Politics of Academic History in Britain”, *Past & Present* 1998 No. 158.
- Jørgensen, Winther, Marianne & Phillips, Louise, *Diskursanalys som teori och metod*, Lund 2000.
- Kant, Immanuel, ”Svar på frågan: Vad är upplysning?”, *Vad är upplysning: Kant, Foucault, Habermas, Mendelssohn, Heideggen*, red. Östling, Brutus, Stockholm 1992.

- Kemp, Peter, *Döden och maskinen. En introduktion till Jacques Derrida*, Stockholm/Stehag 1990.
- Kuhn, Thomas S., *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago 1970.
- Lacan, Jacques, "The Agency of the Letter in the Unconscious or Reason Since Freud", *Écrits. A Selection*, London and New York 2004.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*, London, New York 1985.
- Laclau, Ernesto, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, London, New York 1990.
- Laclau, Ernesto, "Hegemony and Identity. The Role of Universality in the Constitution of Political Logics", Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000.
- Laclau, Ernesto, "Constructing Universality", Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000.
- Laclau, Ernesto, "Structure, History and the Political", Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000.
- Loux, Michael J., *Metaphysics. A Contemporary Introduction*, London and New York 2002.
- Lyotard, Jean-François, *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*, Manchester 1986.
- Lyotard, Jean-François, "Svar på frågan: Vad är det postmoderna?", *Postmoderna tider*, red. Löfgren, Michael & Molander, Anders, Stockholm 1986.
- Magnusson, Lars, "Finns det utrymme för en historia som vetenskap i framtiden?", *Historisk tidskrift* 1997: 1.
- Munslow, Alun, *The New History*, Harlow 2003.
- Munslow, Alan, "Introduction. Theory and Practice", *Experiments in Rethinking History*, red. Munslow, Alan & Rosenstone, A., Robert, New York and London 2004.
- Nilsson, Roddy, "Den närvarande frånvaron eller i väntan på Foucault. En diskussion om Foucault och den svenska historiedisiplinen", *Historisk tidskrift* 2000:2.
- Nilsson, Roddy, "Historiedidaktiken och den postmoderna utmaningen", *Historisk tidskrift* 2001:1.
- The Nature of History Reader*, red. Jenkins, Keith & Munslow, Alun, London and New York 2004.

- Nordic Historiography in the 20th Century*, red. Meyer, Frank & Myhre, Eyvind, Jan, Oslo 2000.
- Platon, "Ur Parmenides", *Filosofin genom tiderna. Antiken. Medeltiden. Renässansen*, red. Wogau, Marc, Konrad, Stockholm 1970.
- The Postmodern History Reader*, red. Jenkins, Keith, London and New York 1997.
- Rorty, Richard, *Contingency, Irony, and Solidarity*, Cambridge 1989.
- Rosenstone, Robert A., *Visions of the Past. The Challenge of Film to Our Idea of History*, Cambridge, London, 1995.
- Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft. Historieteoretiska texter*, Göteborg 2004.
- Saussure, Ferdinand de, *Kurs i allmän lingvistik*, Staffanstorps 1970.
- Scott, Wallach, Joan, "Experience", *Feminists Theorize the Political*, red. Butler, Judith & Scott, Wallach, Joan, New York, London, 1992.
- Scott, Wallach, Joan, "Introduction", *Gender and the Politics of History. Revised Edition*, New York 1999.
- Scott, Wallach, Joan, "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *Gender and the Politics of History. Revised Edition*, New York 1999.
- Scott, Wallach, Joan, "A Statistical Representation of Work: *La Statistique de l'industrie à Paris, 1847-1848*", *Gender and the Politics of History. Revised Edition*, New York 1999.
- Searle, John R., "Social Ontology. Some Basic Principles", *Anthropological Theory* 2006:6.
- Skodo, Admir, "'I världen, men icke av världen'. Konstruktionen av kristen manlighet i Skånes Missionssällskap ca 1939-1945", opublicerad kandidatuppsats, Historiska institutionen, Lunds universitet 2006.
- Stone, Lawrence, "The Revival of Narrative. Reflections on a New Old History", *Past & Present* 1979:85,
- Thompson, E.P., *The Making of the English Working Class*, Harmondsworth 1963.
- Thompson, E.P., "De engelska massornas moraliska ekonomi", *Herremakt och folklig kultur*, Stockholm 1983.
- Thompson, Willie, *Postmodernism and History*, Basingstoke 2004.
- Torstendahl, Rolf, "Professionalisation and Deprofessionalisation Among Swedish Historians", *Nordic Historiography in the 20th Century*, red. Meyer, Frank & Myhre, Eyvind, Jan, Oslo 2000.

Utvärdering av grundutbildning och forskarutbildning i historia vid svenska universitet och högskolor, Stockholm 2003.

White, Hayden, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore and London 1973.

White, Hayden, "Afterword", *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture*, red. Bonnell, Victoria E. & Hunt, Lynn, Berkeley, Los Angeles, London 1999.

White, Hayden, "An Old Question Raised Again: Is Historiography Art or Science? (Response to Iggers)", *Rethinking History* 2000:3.

Winberg, Christer, "Nyhistorism och postmodernism i dagens svenska historieskrivning", *Historisk tidskrift* 1991:2.

Wilson, Norman J., *History in Crisis? Recent Directions in Historiography*, Upper Saddle River 2004.

Wittgenstein, Ludwig, *Filosofiska undersökningar*, Stockholm 1992.

Young, Robert, *White Mythologies. Writing History and the West*, London and New York 1990.

Žižek, Slavoj, "Beyond Discourse-Analysis", Laclau, Ernesto, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, London, New York 1990.

Žižek, Slavoj, "Da Capo Senza Fine", Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000.

Žižek, Slavoj, "Class Struggle or Postmodernism? Yes, Please!", Butler, Judith; Laclau, Ernesto; Žižek, Slavoj, *Contingency, Hegemony, Universality. Contemporary Dialogues on the Left*, London, New York 2000

Žižek, Slavoj, *Ideologins sublima objekt*, Göteborg 2001.

Internet

Institute for Historical Research, University of London:

<http://www.history.ac.uk/ihr/Resources/Theses/index.html> den 15 juli 2006.

Jarrick, Arne, "God historia är mer än goda historier", *Axess* 2003:5:

http://www.axess.se/svenska/2003/05/tema_god_historia.php. Den 18 mars 2006.

Skodo, Admir, "Foucault och subjektet: en konstant i filosofihistorien", *In-blick, forum för humanistiskt tänkande* 2005, <http://www.kult.lu.se/index.php?page=692> den 15 juli 2006.

World Association of International Studies. *Heralding Light & Peace in History and Current Events*:
[http://wais.stanford.edu/Democracy/democracy_DemocracyAndChurchill\(090503\).html](http://wais.stanford.edu/Democracy/democracy_DemocracyAndChurchill(090503).html)
den 22 augusti 2006.